

2 0 0 5 / 4
Brood & Rozen
TIJDSCHRIFT VOOR DE GESCHIEDENIS VAN SOCIALE BEWEGINGEN

BROOD & ROZEN 2005/4, jaargang 10

BELGIE-BELGIQUE
P.B.
9000 GENT 1
3/5327

Brood & Rozen^{2 0 0 5 / 4}

Tijdschrift voor de Geschiedenis van Sociale Bewegingen

Brood & Rozen

TIJDSCHRIFT VOOR DE GESCHIEDENIS VAN SOCIALE BEWEGINGEN

Driemaandelijks tijdschrift uitgegeven door
Amsab-Instituut voor Sociale Geschiedenis
Bagattenstraat 174, 9000 Gent
Tel.: (09) 224 00 79
Fax: (09) 233 67 11
E-mail: broodenrozen@amsab.be

Hoofredactie: Paule Verbruggen

Eindredactie: Ludwine Soubry, Paule Verbruggen

Kernredactie: Rita Calcoen, Piet Creve, Denise De Weerd, Hendrik Ollivier, Ludwine Soubry, Omar Van Hoeylandt, Paule Verbruggen

Redactieraad: Wouter Dambre (journalist), Eric Defoort (KUB), Hendrik Defoort (erfgoedcoördinator Cultuurstad Gent), Gita Deneckere (UGent), Maria De Waele (stafmedewerker Bijluseum/STAM), Marc Hooghe (K.U.Leuven), Marc Jacobs (VCV), Anne Morelli (ULB), Patrick Pasture (K.U.Leuven), Koen Raes (UGent), Bob Reinalda (Radboud Universiteit Nijmegen), Marc Reynebeau (journalist), Peter Scholliers (VUB), Marcel van der Linden (IISG), Rudi Van Doorslaer (SOMA), Sylvia Van Peteghem (UGent), Guy Vanthemsche (VUB)

Vormgeving: Patricia Rau

Illustraties: Geert Bonne, Rita Calcoen, Lieve Cosyns, Denise De Weerd, Ludwine Soubry, Maarten Van Ginderachter, Pascale Welsaert

Secretariaatswerk: Viviane Taeckens, Pascale Welsaert

Verzendings- en abonnementen: Viviane Taeckens, Gwendolina Van Hoecke

Druk: Druk in de Weer, Forelstraat 35, 9000 Gent

Abonnementen en losse nummers

Individueel: 19 euro

Bibliotheken en archieven: 19 euro

Organisaties: 38 euro

Buitenland: 38 euro

Los nummer: 6 euro

Themanummer: 9 euro

Als abonnee bent u tegelijk lid van Amsab-ISG. De leden ontvangen *Brood & Rozen* en krijgen korting op de Amsab-publicaties.

Rekeningnummer: 877-1009202-27

Articles appearing in this journal are abstracted and indexed in *Historical Abstracts* and *America: History and Life*

Brood & Rozen is gedrukt op recyclagepapier

Alle illustraties behoren tot de Amsab-collectie, tenzij anders vermeld

ISSN: 1370-7477

Amsab-Instituut voor Sociale Geschiedenis vzw (Bagattenstraat 174, 9000 Gent) verwerkt uw persoonsgegevens uitsluitend voor het beheer van uw *Brood & Rozen*-abonnement en om u te informeren omtrent zijn werking. Wanneer u niet wenst dat wij u aanschrijven om u hieromtrent te informeren, volstaat het ons dit te melden. De Wet verwerking persoonsgegevens kent u het recht van mededeling en verbetering toe. Daartoe volstaat het contact op te nemen met Wouter Steenhaut, directeur van Amsab-ISG.

Omslagillustratie: postkaart van de Vereniging voor Alcoholvrij Weggebruik (VAW) (Stadsarchief Gent)

Editio

Bijdragen

Opgemerkt

Bronnen

Kronieken

Recensies

Over verjaardagen. *Paule Verbruggen* p. 5

Wij vieren niet mee! De BWP en de 75e verjaardag van de Belgische onafhankelijkheid.
Maarten Van Ginderachter p. 7

De Gentse Goede Tempeliers. *Denise De Weerd* p. 23

Vrouwen vertegenwoordigen. Substantiële en descriptieve vertegenwoordiging van vrouwen in de Kamer tijdens de begrotingsdebatten (1900-1979). Doctoraal proefschrift, VUB, 2004
Karen Celis p. 57

Vrouweninvloed in het literaire veld. De medewerking van vrouwen aan katholieke Vlaamse tijdschriften, weekbladen en kranten, 1900-1940. *Geraldine Reymanants* p. 67

Gerrit Kreveld ter ere. *Willy Seeuws* p. 77

Wie het kleine niet eert ... Het 'Klein Archief' in Amsab.
Bart De Nil p. 85

Cijferen en zingen. Het archief van Julien Van Nevele.
Rik De Coninck p. 86

Yes Minister. Inventaris van het archief van Norbert De Batselier. *Bart Hellinck* p. 88

De socialistische coöperatie in het Brusselse. De inventaris van het archief van La Maison du Peuple.
Martijn Vandenbroucke p. 98

60 jaar Hiroshima en Nagasaki, een herdenking in Gent. *Piet Creve* p. 102

XXXVIe jaarlijkse conferentie van IALHI, Gent, 7-10 september 2005. *Donald Weber* p. 104

Internationaal Colloquium Andersglobalisme, Gent, 9 september 2005. *Donald Weber* p. 107

Humanities, Computers and Cultural Heritage. 16e Internationale conferentie van de Association for History and Computing (AHC), Amsterdam, 14-17 september 2005. *Bart de Nil* p. 113

Louis Paul Boon-homme in Gent, literaire wandeling, 1 oktober 2005. *Hans Mortelmans* p. 116

WALTER PREVENIER EN ROMAIN VAN EENOO (red.), Geschiedenis van Deinze. Deel 2. Deinze en Petegem in de 19e en 20e eeuw.
Gaëtan Regniers p. 120

De Goede Tempeliers rond 1917 (Collectie Françoise Mahy)

Over verjaardagen

In de drukte van de jubilee van Amsab zijn een aantal andere momenten stilletjes gepasseerd. Zoals de tiende jaargang van *Brood & Rozen*. Welgezind en blijgemoed als we eind 2004 nog waren, planden we een speciaal nummer met interviews met een tiental mensen die bezig zijn met sociale geschiedenis. Vele maanden en activiteiten 'vol van sociale geschiedenis' verder, houden we het liever bescheiden en beperken we ons tot een 'gewoon' nummer.

Maar er is een andere verjaardag waaraan we wél graag wat meer aandacht hadden besteed, namelijk die van een van de éminences grises van de geschiedschrijving van de vrouwenbeweging: Denise De Weerd. Denise is dit jaar 75 geworden.

Zeer recent nog, tijdens de causerie 'Cherchez la dame', die Amsab-ISG organiseerde bij het uitbrengen van de stortingslijst van het archief van Emilienne Brunfaut, bleek hoe belangrijk Denises verschillende publicaties over de geschiedenis van de vrouwenstrijd zijn geweest. Zij schreef vorig jaar haar memoires. Ik las, neen, verslond ze in de vorige kerstvakantie, en was onmiddellijk overtuigd dat ze moesten uitgegeven worden. Het is een doodeerlijk, nuchter en tegelijk bijzonder geestig verhaal van haar jeugd in een Gentse volkswijk - haar evocatie van de oorlog is bijzonder pakkend - en haar studentenjaren in Gent, als een der eerste vrouwen van 'de Nieuwste Geschiedenis'. Spijtig genoeg was er dit jaar geen tijd voor nog een nieuwe publicatie.

'Niet getreurd. Uitstel is geen afstel', moet ze gedacht hebben. Als traktatie bood ze ons voor dit vierde nummer een bijdrage aan over de Gentse loge der Goede Tempeliers. Ze doorploegde hiervoor het archief van de Goede Tempeliers dat een paar jaar geleden aan het Gentse Stadsarchief geschonken werd en kneedde het tot een meeslepend relaas over een groepje idealisten dat ten strijde trok tegen het alcoholmisbruik.

De andere bijdrage in dit nummer gaat ook over een verjaardag, namelijk die van 75 jaar Belgische onafhankelijkheid. Maarten Van Ginderachter puurde uit zijn boek *Het Rode Vaderland*, dat onlangs verscheen, een stukje over hoe de socialisten 100 jaar geleden de Belgische onafhankelijkheid vierden of juist níét vierden. Voor wie meer van dat wil, zijn boek is te koop in Amsab en in alle betere boekhandels.

Genoeg gevierd nu. Op naar 2006. Naar de elfde jaargang van *Brood & Rozen*. En naar de memoires van Denise. Als een late kers op haar verjaardagstaart ...

Paule Verbruggen

JUBILÉ NATIONAL

DE

1905

ROYAUME DE BELGIQUE

B I J D R A G E

Wij vieren niet mee! De BWP en de 75e verjaardag van de Belgische onafhankelijkheid

Maarten Van Ginderachter, postdoctoraal onderzoeker BOF,
Vakgroep Nieuwste Geschiedenis UGent

In 2005 viert België zijn 175e verjaardag. De feestvreugde wordt enigszins getemperd door de vrees dat het land zijn volgende jubileum in 2030 niet zal halen. Na de Tweede Wereldoorlog zijn de verschillende gemeenschappen van België immers sterk uit elkaar beginnen groeien. Vroeger was het beter. Althans, als we de literatuur mogen geloven, was er zeker vóór 1914 een hecht Belgisch gevoel en werden de nationale feesten enkel gecontesteerd door marginale groepen.⁽¹⁾ Het protest van de radicaalste flaminganten bijvoorbeeld klonk zeer lauw. De socialisten van hun kant trokken van leer tegen de verheerlijking van het burgerlijke regime, maar hadden op zich niets tegen de viering van hun vaderland. Confrontatie met de bronnen leert ons echter iets anders. In werkelijkheid liep er een breuklijn door de BWP. De Gentse partijleden bleken immers heel wat wantrouwiger dan hun Franstalige kameraden.

De vieringen van 75 jaar België in 1905 braken met een budget van 3 miljoen fr. alle records. Niemand kon ernaast kijken dat het land jarig was. Een tricolore furie had Gent in zijn greep: “Overal vlaggen, wimpels, ballonnekes, lampkens, kransen, staken, triomfbogen, groen, bloemen, draperijen, opschriften, enz. enz.”⁽²⁾ In Ukkel waren poedels gesignaleerd met driekleurige strikken en de burgemeesters van de provincie Antwerpen werden op hun banket in de zoo vermaakt door een chimpansee die als oud-strijder van 1830 was uitgedost!⁽³⁾ Tegen augustus was het nationale volkslied zo vaak opgevoerd dat

Cover van het boek *Le Jubilé National*, uitgegeven naar aanleiding van 75 jaar België

Ferdinand Elbers, de secretaris van de Brusselse BWP-federatie, bijna medelijden kreeg: “En de ‘Brabançonne’ die zal zeker nu wel versleten zijn. Arme sloor!”⁽⁴⁾ Wat dan gezegd van de ‘arme driekleur’? De gemeente Jemappes had een kleine 3000 Belgische vlaggen besteld voor de vieringen, wat betekende dat 1 op 5 inwoners met een tricolore kon zwaaien.⁽⁵⁾

Officieel namen de Belgische socialisten niet deel aan de vieringen, maar dubbelzinnigheid was troef. Om de strijdlust van hun achterban niet te compromitteren en om de druk op de machthebbers op peil te houden, was het absoluut noodzakelijk dat ze een zekere distantie in acht namen tegenover de jubelfeesten. Tegelijkertijd moesten ze erop toezien dat een al te radicale stellingname de verworvenheden van twintig jaar machtsopbouw niet in gevaar bracht. Evenmin is uit te sluiten dat verschillende socialisten oprecht van hun vaderland hielden en het voor de arbeiders wilden veroveren. Deze moeilijke evenwichtsoefening verklaart waarom socialistische mandatarissen niet rechtstonden als de *Brabançonne* gespeeld werd, maar dat ze daar – om misverstanden te vermijden – aan toevoegden: “*Nous aimons notre patrie [...] c’est le régime capitaliste que nous haïssons.*”⁽⁶⁾ Maar zelfs in die houding school ambiguïteit want er waren ook BWP-gemeenteraadsleden die bij het horen van de *Brabançonne* gingen staan “uit beleefdheid voor het publiek”.⁽⁷⁾

Niet alleen was rechtlijnigheid ver te zoeken, ook bleken er communautaire verschillen schuil te gaan achter de ‘eensgezinde’ afwijzing van de 75e verjaardag van de onafhankelijkheid. Ten eerste verschilde de houding tegenover de feesten zelf. In Gent werden ze ook om internationalistische redenen afgewezen, terwijl de Franstalige partijen hun kritiek louter richtten op de klerikale en royalistische recuperatie van de vieringen. Bovendien stonden zij heel wat dubbelzinniger tegenover de feestelijkheden: officieel namen ze niet deel, maar er was een brede grijze zone. Ten slotte waren er de verschillende interpretaties van de Belgische Omwenteling. Franstalige BWP’ers eigenden zich 1830 nadrukkelijk toe als een nationale revolutie die door de burgerij aan de arbeiders ontstolen was. In Gent was het thema van de ‘gestolen revolutie’ volledig afwezig: 1830 was een nutteloze opstand van klerikalen die een modelstaat vernietigd en de Nederlandse ‘stam’ gespleten had. Dit waren niet zomaar toevallige verschillen. Al van bij de oprichting van de partij in 1885 liepen de communautaire spanningen immers hoger op dan tot nu toe aangenomen werd, zoals blijkt uit recent onderzoek.⁽⁸⁾ Niet alleen zorgde de taalkwestie voor onenigheid, maar er waren ook aanzienlijke verschillen in ‘communautaire identificatie’. Vlaamse en Franstalige socialisten bleken zich met een verschillende nationale ‘imagined community’ of etnie⁽⁹⁾, respectievelijk Vlaanderen en België, te vereenzelvigen. De peripetieën rond de jubelfeesten van 1905 waren hier een zoveelste bewijs van.

Weg met de nationale feesten! Maar waarom?

Op 22 juni 1904 vergaderde de Algemene Raad van de BWP voor het eerst over het jubeljaar. De Luikenaar Léon Troclet meende “*qu’il sera difficile de remonter le courant et que nous devons participer aux fêtes*”. Edward Anseele daarentegen vond niet deelnemen “*une attitude déjà modérée*”.⁽¹⁰⁾ De raad volgde de Gentenaar, maar dat er een minderheid was die deel wilde nemen, toont hoezeer de BWP geëvolueerd was. Sinds haar ontstaan had de partij de boot afgehouden als het aankwam op de officiële nationale feesten in juli en augustus, maar rond de eeuwwisseling was het verzet tegen de nationale feestdag op zich vrijwel verdwenen in de Franstalige federaties.⁽¹¹⁾ Terwijl er vroeger op de achtergrond radicaalinternationalistische redenen hadden meegespeeld, namen ze enkel nog aanstoot aan het royalistische en klerikale karakter van de vieringen. *Le Peuple* en *L’Avenir du Borinage* bijvoorbeeld hadden geen bezwaren zolang het feest “*nationale dans le sens le plus fraternel du mot*” was en niet chauvinistisch, royalistisch of militaristisch.⁽¹²⁾ In feite wilden ze de inbreng van de socialisten in het land erkend zien door voor de arbeiders een prominente plaats in de feestelijkheden op te eisen.

Op 14 juli 1904 publiceerde de Algemene Raad zijn officiële standpunt in *Le Peuple*. De BWP, zo luidde het, wilde geen verjaardag vieren die de economische en morele onderwerping van de arbeiders symboliseerde. Republikeinse, antiklerikale noch internationalistische argumenten waren in deze tekst terug te vinden. Er werd enkel verwezen naar de afwezigheid van sociale en politieke rechten en naar het thema van de gestolen revolutie.⁽¹³⁾ De tekst lijkt te wijzen op een compromis tussen de Gentenaren die niet al te antiklerikaal uit de hoek wensten te komen maar geen bezwaar hadden tegen een scheut internationalisme en een meerderheid van de Franstalige socialisten die het omgekeerde wilde.

De kritiek die losbrak nadat de BWP officieel positie had gekozen, dwong de Franstalige socialisten al snel in het defensief. Ze zagen zich gedwongen de beschuldiging van vaderlandsloosheid te weerleggen en zichzelf als goede patriotten op te werpen. Het onderscheid tussen het verderfelijke burgerlijke chauvinisme en het heilzame socialistische patriottisme kwam hierbij goed van pas.⁽¹⁴⁾ Naarmate 21 juli 1905, de apotheose van het feestjaar, naderbij kwam, gingen ze patriottischer klinken. Eind december 1904 werd in de Kamer de begroting voor de jubelfeesten besproken. Emile Vandervelde stelde dat de socialisten enkel tegenstemden om republikeinse redenen: het feest was immers een hoogdag van de monarchie. Hij betwistte ten eerste dat de socialisten hun “*land niet beminnen. Wij beminnen het integendeel zoo goed als gij*”. Het was dus geen principieel antinationaal verzet want, zo liet Vandervelde verstaan, de socialisten zouden meevieren als het algemeen stemrecht er eenmaal was: “*Een dag zal komen echter waarop wij allen te zamen het vaderland zullen kunnen vieren en ik druk den wensch uit dat het ten laatste bij het 100jarig jubelfeest der onafhankelijkheid weze.*”⁽¹⁵⁾ Hoewel

Vóoruit deze redevoering weergaf, verschilde deze argumentatie sterk van de eigen standpunten van de Gentse partijkrant.

Toen in februari 1905 een grote mijnstaking kwam overgewaaid uit het Ruhrgebied, moesten de Brusselaars andermaal aantonen dat de socialisten geen vaderlandsloze gezellen waren die de nationale belangen schaadden. Franz Fischer, redacteur van *Le Peuple*, toonde enerzijds aan dat de staking niet de bedoeling had om de nationale feesten te verstoren en anderzijds dat de echte pretbedervers de mijndirecteurs waren, die weigerden zich verzoenend op te stellen.⁽¹⁶⁾ *L'Avenir du Borinage* betoogde in april dat de onthouding van de socialisten de leidende klassen geen vrijbrief gaf om te beweren “que nous n'aimons pas notre Patrie: car nous sommes les seuls à l'aimer, Cette Terre, du saint amour de l'enfant pour sa mère”. In één adem rechtvaardigde Fischer ook de deelname van de arbeiders aan een defensieve oorlog (een conflict waarbij België aangevallen zou worden): “Seuls encore, pour les cas où son existence serait en danger, nous sommes armés et préparés pour la défendre! Et sachez-le, couards capitalistes qui fuyez la caserne, tous: jeunes, vieux, forts et faibles, nous serions aux frontières pour lui faire un rempart de nos corps décharnés – mais vaillants toujours – de hâbes prolétaires. C'est là, je crois, aimer sa patrie en bon fils.”⁽¹⁷⁾

Toen er in juli in de gemeenteraad van Sint-Gillis heibel ontstond omdat het college de gemeentefeesten wilde laten samenvallen met de jubelvieringen, herhaalde Dewinne dat de socialisten zich om republikeinse redenen verzetten en niet uit anti-patriottisme⁽¹⁾: “Si on nous avait demandé de célébrer notre pays avec ses admirables travailleurs, ses savants et ses artistes, volontiers nous aurions conclu une trêve, car les ouvriers socialistes aiment leur pays [...]. Leur patriotisme est du caractère le plus élevé car il consiste surtout à travailler au relèvement de leurs compatriotes les plus malheureux.” Maar de overheid vroeg de arbeiders niet om hun land te vieren, wel een dynastie en een regime die de bourgeoisie rijk hadden gemaakt.⁽¹⁸⁾

Op deze wijze claimden de socialisten niet alleen het échte vaderland, maar ook de nationale hymne. De oorspronkelijke *Brabançonne* van Jenneval was in 1860 herwerkt door minister van Binnenlandse Zaken Charles Rogier. Volgens *Le Peuple* had hij “le chant du peuple révolté” voor twee derde gecensureerd omdat het al te revolutionair was en te zeer aan de *Marseillaise* herinnerde. Net als de revolutie was de *Brabançonne* door de burgerij gestolen.⁽¹⁹⁾ Ook *L'Avenir du Borinage* maakte een onderscheid tussen het origineel van Jenneval en “la ridicule parodie” van Rogier.⁽²⁰⁾ Vóoruit liet zich enkel nog cynisch uit over het volkslied.⁽²¹⁾

De Gentse socialisten verklaarden eind juli 1904 in de gemeenteraad dat ze zouden afzien van deelname aan de jubelfeesten. Onmiddellijk beschuldigde *Le Bien Public* hen ervan vaderlandsloos te zijn. Ferdinand Hardyns reageerde in Vóoruit, maar in tegenstelling tot de Brusselse kameraden probeerde hij niet zozeer aan te tonen dat de socialisten de enige échte vaderlanders waren, maar wel dat hun houding zuiver internationalistisch was: “Ubi bene, ibi patria”, zo repliceerde hij.⁽²²⁾ De Gentenaren organiseerden midden

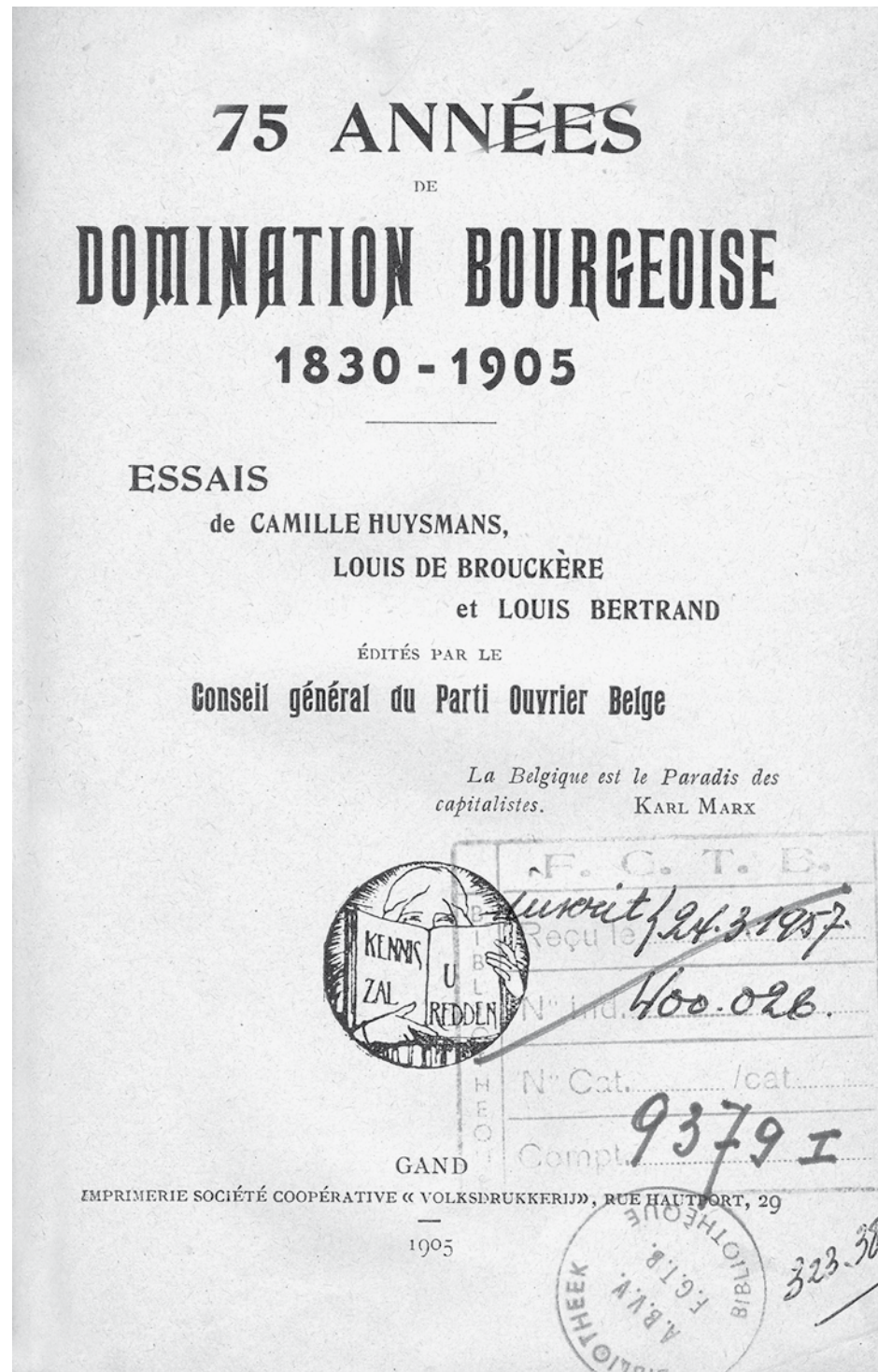
juni 1905 zelfs een internationalistische hoogmis en dat op een moment dat de patriottische vieringen hun climax aan het bereiken waren. De Volkskinderen van Huy en socialistische delegaties uit Middelburg en Amiens bezochten Vóoruit. Aimé Bogaerts, de hoofdredacteur van Vóoruit, hield een opgemerkte radicaalinternationalistische rede voor ‘de Sociale Wereldrepubliek’ en in de aansluitende stoet werd het spandoek ‘Ons Vaderland is de menschheid’ meedragen.⁽²³⁾ Ook in het manifest waarmee het Middencomiteit, het hoogste partijorgaan van de Gentse BWP-federatie, op 15 mei 1905 zijn houding expliciteerde, speelde het internationalisme een grote rol:

- “Overwegende dat het vaderland een eng en verouderd begrip is, in strijd met onze opvatting als internationalisten, wereldburgers;
- Dat wij nochtans rekening moeten houden van de bestaande scheiding der volkeren in nationaliteiten, door geschiedkundige feiten buiten onzen wil en het land mogen en moeten verkiezen waar wij als werklieden het best, het vrijst behandeld worden en dat land en zijne volksgezinde instellingen desnoods moeten verdedigen;
- Overwegende dat er geen enkele reden bestaat om België die voorliefde en voorkeur te schenken boven de ons omringende landen;
- Dat wij als werklieden het meest verachtend regiem hebben van alle nijverheidslanden met een gelijken trap van ontwikkeling [...];
- Overwegende dat wij meer rechten, meer onderwijs, meer loon, meer bescherming zouden genieten als Duitsers, Fransen, Engelsen, enz. dan als Belgen”,

besloot het Middencomiteit dat de werklieden de nationale feesten links zouden laten liggen.⁽²⁴⁾ Reminiscenties aan het motto ‘Peu nous chaut d’être Allemand ou Français’ van de radicale Franse socialist Gustave Hervé, bleken zeer populair in Gent.⁽²⁵⁾ Hardyns bijvoorbeeld voegde de Zwitsers aan het lijstje van Duitsers, Fransen en Engelsen toe, Steven Boersen⁽²⁶⁾ de Nederlanders.⁽²⁷⁾ Bogaerts ging het verst: “Ik weet niet of ik Belg heet, of Rus, of Chinees ... ik voel alleen dat ik mensch ben.”⁽²⁸⁾

Onthouding = onthouding?

Niet alleen bleken de Franstalige federaties geen principiële bezwaren te hebben tegen de nationale feesten zolang die maar hulde brachten aan de arbeiders en niet aan het koningshuis of de godsdienst. Ook hun officiële standpunt - onthouding - bleek niet zomaar ‘onthouding’ te betekenen. Hun ambigue opstelling kwam onder meer tot uiting in de aankondigingen waarmee ze hun achterban op de hoogte hielden van de voorbereidingen tot en het uiteindelijke programma van de vieringen. Het is dan ook niet onaannemelijk dat partijleden deelnamen aan het vertier dat ze verondersteld werden geen blik waardig te gunnen. In Brussel waren socialisten actief in lokale organisaties die hun medewerking toezegden aan de officiële feestelijkheden (zoals de

Binnenblad van de publicatie uitgegeven door de BWP
als reactie tegen de viering van 75 jaar België

Université populaire en de oud-leerlingenverenigingen van de stadsscholen).⁽²⁹⁾

Van een complete neutraliteit was dus geen sprake. Hoe dichterbij 21 juli en de derde zondag van september naderden, hoe sterker het officiële partijstandpunt werd genuanceerd. *Le Peuple* beloofde eind december 1904 dat de socialisten de feesten niet zouden verstoren.⁽³⁰⁾ Een dikke week later, met de aanzwellende kritiek van de burgerlijke pers op de achtergrond, deed de Brusselse federatie nog meer water bij de wijn door socialistische vieringen van de Belgische Omwenteling - "*notre épopée nationale*" - in het vooruitzicht te stellen.⁽³¹⁾ De kreeftengang ging door. Op voorstel van patron Vandervelde besliste de Algemene Raad op 17 mei 1905 dat de kamerleden en senatoren van de BWP aanwezig zouden zijn op de nationale plechtigheid in het parlement. Twee volksvertegenwoordigers zouden van de gelegenheid gebruik maken om hulde te brengen aan de revolutionairen van 1830 en de gestolen revolutie op te eisen.⁽³²⁾ Begin juli 1905 bepaalde de Brusselse federatie zelfs dat haar leden vrij waren al dan niet deel te nemen aan de optocht van de stadsscholen ter gelegenheid van de nationale feesten. De partij vond het immers belangrijk het officiële onderwijs te steunen tegen de katholieke regering, vooral omdat de scholenstoet een exclusief initiatief van het liberale stadsbestuur was. Op de eretribune zat geen enkele vertegenwoordiger van de koning of de regering. Het resultaat was dat socialistische leerlingen opstapten in deze optocht, die zeker niet minder patriottisch was dan zijn klerikale tegenhangers. Zo droegen alle kinderen een kleine koperen medaille met tricolore lintjes. Als soldaten paradeerden ze voorbij de Beurs, die met een gigantische pancarte 'L'union fait la force' en een enorme Belgische vlag was opgetuigd. Elke klas had een 'chef de peloton' die marsorders gaf.⁽³³⁾

Toen de klerikale *Courrier de Bruxelles* begin augustus meesmuilend opmerkte dat veel proletariërs hadden deelgenomen aan de nationale feesten, zag Vandervelde zich verplicht met enige casuïstiek het officiële partijstandpunt te redden. Uit zijn repliek kunnen we opmaken dat het katholieke blad niet zo ver naast de waarheid zat want hij deed geen moeite om de feiten te weerleggen. Zelfs oprechte BWP-leden, zo betoogde hij, "*conservent [...] les plus étranges survivances de leur ancienne mentalité*". "*Sur cent ouvriers, dont les trois quarts au moins votent pour les socialistes et ne croient ni à dieu ni au diable, il y en a 90, peut-être, qui ne dispensent pas leurs enfants du cours de religion, il y en a plus encore qui se marient devant le prêtre [...]. Cela prouve, tout simplement, qu'il est bien peu d'hommes vraiment libres: les uns ont peur de leurs patrons ou de leurs propriétaires; d'autres craignent d'être boycottés par leur clientèle riche, [...] d'autres enfin, et c'est peut-être le plus grand nombre, ne font même pas l'effort nécessaire pour aller jusqu'au bout de leur propre pensée*." Vandervelde was verwonderd noch ongerust: "*Les travailleurs n'ont pas si souvent l'occasion de s'amuser dans leur vie, pour que le conseil général du parti ouvrier ait jamais songé à leur dire de ne pas prendre part, comme individus, à des fêtes qui ont pu amuser leurs yeux, sans diminuer, le moins du monde, la ferveur de leur socialisme*."⁽³⁴⁾ Met andere woorden, enkel de BWP-instellingen en -mandatarissen waren gebonden door het partijstandpunt, niet de individuele leden.

In de Borinage namen de socialisten eenzelfde ambigue houding aan. De correspondenten van *L'Avenir du Borinage* lieten zich onveranderlijk schamper uit over de feestelijkheden die in de verschillende Boreinse gemeenten plaatsvonden. Ze raadden de arbeiders echter niet aan om weg te blijven, tenzij het om een overduidelijk klerikaal en royalistisch initiatief ging. Opmerkelijk was wat er in Dour voorviel. Het gemeentebestuur had de socialisten per brief uitgenodigd deel te nemen aan de vieringen, maar zij hadden geantwoord: “*Non possumus*”. *L'Avenir* voegde echter een merkwaardige “*note de la rédaction*” aan dit bericht toe: “*Il va sans dire que cet article n'est pas écrit pour empêcher les ouvriers d'assister, en simples curieux, aux festivités organisées avec les deniers de tous, mais pour établir une démarcation entre les fêtes elles-mêmes et le régime monarchique, en l'honneur duquel elles sont organisées, régime que nous répudions de toutes nos forces. Ceci dit afin d'éviter toute équivoque.*”⁽³⁵⁾ Met andere woorden, de arbeiders mochten hun vaderland vieren, maar niet het onderdrukkende systeem waaronder ze gebukt gingen.

Ook de federatie van Charleroi was allesbehalve rechtlijnig. Hoewel de arbeiders op meetings werd voorgehouden de officiële feesten links te laten liggen,⁽³⁶⁾ wilden de Carolo's de verjaardag van de Belgische revolutie niet zomaar voorbij laten gaan. Begin april 1905 kwam de federatie in plenum samen om hierover te debatteren. Veel discussie was er niet want het rapport dat Victor Ernest voorstelde, werd unaniem goedgekeurd. Er was niet één dissidente stem. De BWP, zo betoogde hij, had “*le devoir de commémorer le souvenir des prolétaires qui versèrent leur sang en 1830 pour faire une révolution qui fut, hélas, escamotée par la bourgeoisie*”. Daarom zou de federatie op 21 september 1905 een plaque onthullen aan het stadhuis van Charleroi met daarop de namen van alle lokale oud-strijders. Tegelijkertijd werd beslist om op 1 mei geen grote regionale manifestatie te houden aangezien er in september verzamelen werd geblazen.⁽³⁷⁾ Met andere woorden, de herdenking van 1830 ging hier ten koste van het internationalisme en van de eigen socialistische symbolen.

De Gentse federatie was en bleef gedurende het hele jubeljaar een uitgesproken tegenstander van “*den feestroes der belgische 'onafhankelijkheid'*”.⁽³⁸⁾ Terwijl Brussel, de Borinage en Charleroi hun afwijzing volop aan het relativeren waren en hun volgelingen in de praktijk vrij lieten, werden in Gent ‘Wij feesten niet’-affiches uitgehangen: “*Wij doen niet mede! Werklieden, doet het ook niet.*”⁽³⁹⁾ Het Gentse Middencomité gaf uitzonderlijk rechtlijnige en concrete voorschriften mee aan de partijleden: zij mochten hun huizen niet versieren, noch aanwezig zijn op welke patriottische manifestatie ook en dat gold evenzeer voor hun kinderen.⁽⁴⁰⁾ Vooruit riep zijn aanhangers op om hun schoolgaande spruiten niet te lenen voor samenzangen ter “*viering van de vijf en zeventigjarige onafhankelijkheidsleugen*”: “*Jeugdige werkersstemmen moeten dienen om onze strijd, onze hoop, onze toekomst te bezingen en niet om platte leugens uit te galmen [...]. Partijgenooten, leent als het u blijft, uwe kinderen niet voor die lage daad, eene bloedige belediging aan ons allen.*”⁽⁴¹⁾

Deze consignes werden door de wijkclubs strikt opgevolgd aangezien zij het waren

die op de vergadering van het Middencomité van 9 mei de alarmklok hadden geluid.⁽⁴²⁾ Op de Gentse lagere stadsscholen waren immers de voorbereidingen begonnen voor de nationale feestdag. De leerlingen moesten onder andere de bekende patriottische hymne van Regulius Elime leren zingen. Deze update van de *Brabançonne*, die in 1896 door de Brusselse onderwijsschepen Lepage besteld was, sneerde naar de socialist, “*de woordenkramers die geen Vaderland erkennen.*” Aimé Bogaerts reageerde furieus: “*Wij stellen eenvoudig de vraag wie het bevel gaf om aan onze kinderen, in onze scholen, onze gevoelens over de internationale verbroedering aller volkeren te doen schandvlekken!*” Als het lied effectief gezongen zou worden op de prijsuitreiking van de stadsscholen, zouden de socialist “*het doen schuifelen dat het stormt*”.⁽⁴³⁾ Dit is een frappant verschil met de Franstalige socialist die benadrukte dat ze de feestelijkheden niet zouden verstoren. Huysmans' *Gazet van Brussel* volgde de Gentse lijn en riep, in tegenstelling tot *Le Peuple*, de partijgenoten op om hun kinderen thuis te houden van de nationale schooltocht.⁽⁴⁴⁾

1830: een gestolen revolutie of een ongelukkige afscheiding?

Een laatste verschilpunt tussen enerzijds de Gentenaren en Huysmans' *Gazet van Brussel* en anderzijds de Franstalige socialist, was hun historische interpretatie van de Belgische Omwenteling. Aan francofone kant werd sterk het nationale, Belgische karakter van de Septemberrevolutie benadrukt en het aandeel van de arbeiders. In Gent betekende 1830 de pijnlijke, door egoïstische burgers en katholieken veroorzaakte scheiding van de Noord-Nederlandse broeders. In tegenstelling tot wat Guy Vanschoenbeek schreef, was de gestolen revolutie tijdens de jubelfeesten niet het gemeenschappelijke interpretatiekader van de BWP.⁽⁴⁵⁾

Louis Bertrands uiteenzetting over de Belgische revolutie in zijn *Histoire de la démocratie et du socialisme* is een voorbeeld bij uitstek van de Franstalige interpretatie. In tegenstelling tot wat hij bedoelde, was zijn uiteenzetting een vrij slaafse navolging van de canonieke geschiedenis, met dat verschil dat hij - in de traditie van de gestolen revolutie - de rol van het plebs benadrukte door er onder meer een lijst in op te nemen van de 257 gesneuvelde arbeiders. Bertrand beschreef 1830 als een revolutie van het volk, maar dat volk revolteerde niet uit onvrede met de sociale mistoestanden, althans daar had hij het niet over. 1830 was bovenal een nationale opstand van de massa “*réclamant la délivrance du joug hollandais et l'indépendance du pays*”.⁽⁴⁶⁾ Hij ging zo ver mee in de patriottische interpretatie van de omwentelingsperiode dat hij “*le sacrifice des frères Limbourgeois et Luxembourgeois*” betreurde.⁽⁴⁷⁾

Armand Libioulle, socialistisch senator uit Charleroi, kon zich wel vinden in Bertrands visie. Bij het begin van het jubeljaar publiceerde hij in *Le Peuple* een artikel over de Belgische revolutie. Daarin noemde hij het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden

een “monstrueuse association” die tot mislukken gedoemd was en toonde hij aan dat Willem I een klerikale en reactionaire politiek had gevoerd. De Nederlandse koning was “l’auteur de lois confessionnelles d’un incontestable cléricalisme” die bovendien “une déclaration de guerre aux principes de la Révolution française” waren.⁽⁴⁸⁾ Camille Huysmans ging hier helemaal niet mee akkoord. Een maand later presenteerde hij op de voorpagina van *Le Peuple* zijn diametraal tegengestelde visie. De Belgische Omwenteling, “cette pseudo-révolution”, was een zware fout: “Elle a détruit un Etat magnifique.” Willem I had de klerikalen tegen zich in het harnas gejaagd met zijn “loi fondamentale imprégnée des principes de 1789”.⁽⁴⁹⁾ Huysmans vertegenwoordigde hiermee de groep rond de *Gazet van Brussel*, maar niet de Vlaamse *Le Peuple*-redacteuren Dewinne, Fischer en Meysmans, die naar de Franstalige interpretatie neigden.⁽⁵⁰⁾

Voor de Gentse socialisten was er geen sprake van een gestolen revolutie. Eind juli 1904 werd in de gemeenteraad gestemd over de kredieten voor de feestelijkheden. Ferdinand Hardyns legde in naam van de radicaalsocialistische fractie een officiële verklaring af. Hij ontkende dat het volk ook maar iets te maken had gehad met de omwenteling van 1830. Het “was en kon het werk niet zijn der arbeidende standen”. De revolutie was een historische gebeurtenis die in gang was gezet door “de révolutionnaire burgers van 1830” en “die zonder invloed gebleven is op de politieke, economische en verstandelijke ontwikkeling der werkende klasse, ja eerder een nadeelige invloed heeft uitgeoefend”.⁽⁵¹⁾ In *Vooruit* werd de revolutie “de ‘historische domheid’ van 1830” genoemd.⁽⁵²⁾

Boersen en Bogaerts mochten ongestoord Groot-Nederlandse kritiek spuien. In 1904-1905 hadden zij in *Vooruit* het monopolie van de beeldvorming over 1830, maar hun standpunten sloten aan bij wat het Gentse Middencomité en de socialistische gemeenteraadsfractie decreterden. Al eind 1903 stelde Boersen België voor als een artificiële staat. De diplomaten hadden in 1830 “de verschillende volksstammen, op België’s bodem tierend goedschiks kwaadschiks” samengevoegd in een land “afgeperkt door grillige en willekeurige lijnen op de kaart”. De regeerders van het jonge België – “een heele warboel gelukzoekers [...] een zootje nietsnutten, [...] een nest adeltuiten, aanstormende vreemde beesten, wolven” – hadden allerlei begrippen uitgevonden als “het belgische Volk, de koning der Belgen, het Vaderland, Vaderlandsliefde, de nationale Driekleur [...] het wraakroepende, godverdoemde ‘Eendracht maakt macht’”. Boersens afrekening met het ‘Belgische vod’ hoefde zelfs niet onder te doen voor de tirades van de Vlaams-nationalisten uit het interbellum: “O nationale driekleur! hoe verklaart men de tinten van uw ontnaaid doek? Rood: het vergotene bloed des volks voor de vrijheid; geel: het goud van welstand en volksweelde uit het vergotene bloed geworden; zwart: de katholieke godsdienst, de toog van den pastoor om het geheel te hechten aan de standaard der toekomst. Leugens! [...] O nationale vunze vod, zonder ziel, zonder zinnebeeld voor den arbeider, sla in den storm der staatkunde, gerust tot flarden en waai te niet naar de vier windstreken der aarde.”⁽⁵³⁾

In juli 1905 trok Bogaerts in drie opeenvolgende hoofdartikelen hard van leer tegen 1830: “De hele omwenteling is op touw gezet geweest en ook doorgedreven door de misnoegde

katholieke geestelijkheid en door in hunne taalbelangen geschonden Walen.”

De Nederlandse regering liet kanalen graven, vergrootte de haven van Antwerpen, richtte de Gentse universiteit op en organiseerde een voor die tijd goed volksonderwijs. De Vlamingen werden in hun taal bestuurd en ambtenaren die enkel Frans spraken konden alleen in Wallonië benoemd worden. Omdat daar zoveel protest tegen kwam, werd in 1829 de “fransche taal opnieuw als officiële taal voor Vlaanderen” ingevoerd, zonder meer een “domheid” van “franschdolle” conservatieven.⁽⁵⁴⁾

De *Gazet van Brussel* volgde in het jubeljaar dezelfde lijn als *Vooruit*. Huysmans’ blad was het hele jaar door zeer negatief over de nationale feesten en “de ‘historische domheid’ van 1830”.⁽⁵⁵⁾ Van augustus tot november 1905 verscheen de reeks *De omwenteling van 1830*, een letterlijke vertaling van Huysmans’ bijdrage aan *75 années de domination bourgeoise*, het officiële partijboek dat hij samen met De Brouckère en Bertrand schreef als tegengewicht voor de hyperpatriotische huldealbums die massaal op de markt kwamen.⁽⁵⁶⁾ Huysmans’ bijdrage was een variatie op de bekende Groot-Nederlandse thema’s. Het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden was een bloeiende bufferstaat tussen Duitsland en Frankrijk, geregeerd door een vooruitstrevend vorst, een pleitbezorger van de gelaïciseerde staat en van de godsdienst- en persvrijheid, die investeerde in infrastructuur en kosteloos en neutraal onderwijs. Het verzet tegen Willem I kwam uit drie hoeken: de Kerk die af wilde van het protestantse noorden en van de gods-

dienstvrijheid; de liberale en anti-Nederlandse partij die zich (terecht) verzette tegen de beperkingen op de persvrijheid en die (ten onrechte) “*de taalgelijkheid*” verwierp;⁽⁵⁷⁾ en de Fransgezinden die de annexatie bij Frankrijk wilden. De revolutionaire leiders waren lafaards “*wier gezwets en onbekwaamheid*” bekend is. Het volk had geen redenen om in opstand te komen en was opgehitst door Fransgezinden en priesters, die enkel hun doel hadden kunnen bereiken dankzij de vredelievendheid van de “*zeer vaderlijke*” prins van Oranje die niet op de massa had willen schieten.⁽⁵⁸⁾ De staat die uit de puinen van de revolutie oprees, was in alles de mindere van het Verenigd Koninkrijk: de Kerk stemde toe in allerhande vrijheden maar “*in werkelijkheid schonk zij niets anders dan betrekkelijke toegevingen*”,⁽⁵⁹⁾ het uitmuntende Nederlandse taalregime werd vervangen door een verfransingspolitiek en de revolutie veroorzaakte een hevige sociale en financiële crisis die in Gent en Luik 100.000 arbeiders werkloos maakte.

De Groot-Nederlandse visie van Huysmans kreeg door de publicatie in *75 années de domination bourgeoise* het aura van officieel BWP-standpunt. Dit is vreemd omdat de Franstalige partijtop deze interpretatie niet steunde. Waarom had de Algemene Raad dan bij Huysmans aangeklopt? Dom toeval is het antwoord en niet Huysmans' expertise zoals wel eens beweerd wordt.⁽⁶⁰⁾ Al op 22 juni 1904 had de Algemene Raad op voorstel van Anseele het initiatief genomen om een eigen publicatie aan de 75e verjaardag van België te wijden. De redactie ervan werd in handen gegeven van Louis Bertrand en twee nog aan te duiden journalisten van *Le Peuple* en *Vooruit*.⁽⁶¹⁾ Al gauw waren de namen van Louis de Brouckère en Ferdinand Hardyns uit de bus gekomen. Op de vergadering van de Algemene Raad van 15 maart 1905, op een moment dat de tijd begon te dringen (het boek moest er in juni liggen), bleek dat Hardyns nog geen letter op papier had gezet en dat ook niet van plan was te doen.⁽⁶²⁾ Wat de oorzaak was, is onbekend, maar in een mum van tijd moest een Nederlandstalige vervanger gevonden worden die én zin én tijd én inzicht in de problematiek had. Als vanzelfsprekend kwam Vandervelde terecht bij het manusje-van-alles van de BWP: de onvolprezen workaholic Camille Huysmans, die, zo wilde het toeval, al sinds 1897 gepubliceerd had over de Belgische Omwenteling.⁽⁶³⁾ Huysmans schreef naar hij zelf beweerde “*in de tijdsruimte van eenige dagen*” een pamflet van een dikke 100 bladzijden.⁽⁶⁴⁾ De partijtop had met andere woorden geen keuze. Het was Huysmans zijn zin laten doen of het hele project afblazen.

Tot slot

De vieringen van 75 jaar België brachten duidelijke verschillen aan het licht in de BWP. Het officiële partijstandpunt was complete afzijdigheid, maar in de praktijk waren de zaken complexer. De socialisten schipperden tussen aanvaarding en verwerping van de nationale feesten. Enerzijds wilde de BWP duidelijk maken dat de feestelijkheden ongepast waren zolang de arbeiders het slachtoffer waren van het kapitalistische systeem. Anderzijds wilde ze zeker niet afgeschilderd worden als een zootje vaderlandsloze gezellen omdat dit de tactiek van de machtsverwerving via het parlement dwarsboemde. Hierop entten zich communautaire verschillen. De Gentse socialisten zagen ook om internationalistische redenen van de viering af, terwijl het louter het klerikale en royalistische karakter van de jubelfeesten was dat in de Borinage en in Brussel voor de grootste reserve zorgde. In de Franstalige federaties werd het officiële BWP-standpunt gaandeweg sterk gerelativeerd. Partijleden en -organisaties namen er in de praktijk wel deel aan de feestelijkheden. Een laatste groot verschilpunt was de interpretatie van de Belgische Omwenteling. Het thema van de gestolen revolutie en van de revolutionairen als voorlopers van de BWP werd alleen in Gent om Groot-Nederlandse redenen gecontesteerd: 1830 was een nutteloze klerikale opstand. Deze momentopname van het jaar 1905 sluit naadloos aan bij de bredere evolutie in de partij, maar daar kunnen we in het bestek van dit artikel niet op ingaan.⁽⁶⁵⁾

- (1) Zie o.a. J. JANSSENS, De Belgische natie viert: de Belgische nationale feesten 1830-1914, Leuven: Universitaire Pers Leuven, 2001; J. STENGERS & E. GUBIN, Le grand siècle de la nationalité belge de 1830 à 1918. Histoire du sentiment national en Belgique des origines à 1918. Tome 2, Bruxelles: Racine, 2002, p. 86-87; G. VANSCHOENBEEK, Socialisten: gezellen zonder vaderland? De BWP en haar verhouding tot het vaderland België, 1885-1940. In: BEG, (1997)3, p. 237-255.
- (2) A. BOGAERTS, Ons zondagspraatje. De onafhankelijkheidsfeesten. In: Vooruit, 18/06/1905, p. 1.
- (3) Uit Ukkel. Vaderlandsliefde. In: De Gazet van Brussel, 29/07/1905, p. 3; Leur patriotisme. In: L'Avenir du Borinage, 26/07/1905, p. 2.
- (4) F. ELBERS, Uit Molenbeek. In: De Gazet van Brussel, 12/08/1905, p. 2.
- (5) Rijksarchief Mons, Commune de Jemappes Fonds I. XI. 748, dossier over de gemeentefeesten van Jemappes ter herdenking van 1830 op 8 oktober 1905.
- (6) Le Patriote. In: Le Peuple, 21/02/1905, p. 1.
- (7) Bij de prijsuitreiking van de Molenbeekse gemeentescholen in augustus 1905. (Uit Molenbeek. In: De Gazet van Brussel, 19/08/1905, p. 1).
- (8) M. VAN GINDERACHTER, Vaderland in de Belgische Werkliedenpartij (1885-1914). Sociaal-democratie en nationale identiteit from below. Een casusstudie van Gent, Brussel en de Borinage, UGent, proefschrift, 2005. Ten dele gepubliceerd als Het rode vaderland. De vergeten geschiedenis van de communautaire spanningen in het Belgische socialisme voor WOI, Tielt/Gent: Lannoo/Amsab-ISG, 2005. Voorliggend artikel is verschenen als hoofdstuk in dit boek. Aangezien mijn doctoraat gebaseerd is op een vergelijking van Gent, Brussel en de Borinage komen de meeste voorbeelden uit deze BWP-federaties. Dit verklaart ook waarom bijvoorbeeld Antwerpen en Luik niet behandeld worden.
- (9) Etnie in de betekenis die de Britse onderzoeker Anthony D. Smith aan het begrip geeft, namelijk een groep van mensen die een eigen cultuur menen te hebben, zichzelf als een gemeenschap beschouwen met een eigen collectieve naam, geloven in hun gemeenschappelijke afstamming, zich solidair voelen en een affectieve band hebben met een voorvaderlijk grondgebied. (A.D. SMITH, The Ethnic Origins of Nations, Oxford: Blackwell, 1994, p. 22-30, 58, 144).
- (10) Amsab-ISG, Archief BWP, nr. 118, microfiche 18, Algemene Raad, 22 juni 1904.
- (11) Brussel reken ik tot de Franstalige federaties vanwege het overwicht van het Frans in de plaatselijke partijwerking. Zie hierover: M. VAN GINDERACHTER, Het rode vaderland [...], p. 333-337.
- (12) 1830. In: L'Avenir du Borinage, 26-27/09/1904, p. 3; zie ook Patriotisme. In: Le Peuple, 25/12/1904, p. 1.
- (13) Au conseil général. In: Le Peuple, 14/07/1904, p. 1.
- (14) La mère Patrie. In: Le Peuple, 19/07/1904.
- (15) Het viere van de 75 jaren armoede en slavernij voor de werkers. In: Vooruit, 26, 27 en 29/12/1904, p. 1.
- (16) F. FISCHER, Fête troublée. In: Le Peuple, 21/02/1905, p. 1.
- (17) J. E'REZ, La Patrie. In: L'Avenir du Borinage, 17-18/04/1905, p. 1.
- (18) Le 75e anniversaire de l'indépendance. In: Le Peuple, 15/07/1905, p. 2.
- (19) F. FREEMAN, La 'Brabançonne' révolutionnaire. In: Le Peuple, 25/09/1904, p. 1.
- (20) 1830. In: L'Avenir du Borinage, 26-27/09/1904, p. 3.
- (21) Het Fondsenblad. In: Vooruit, 09/12/1904, p. 1.
- (22) F. HARDYNS, Vaderlandsliefde en socialisme I en II. In: Vooruit, 02-03/08/1904, p. 1.
- (23) Het bezoek der Fransche en Hollandsche socialisten. In: Vooruit, 13/06/1905, p. 1.
- (24) De onafhankelijkheids(?)feesten van België. Verklaring van het Centraal Comité der gentsche Werkersverenigingen. In: Vooruit, 15/05/1905, p. 1.
- (25) Hervé geciteerd door E. JANVION, Autour d'une thèse. In: La Terre, (12 november 1905)46, p. 2.
- (26) Steven Prenau, alias Boersen: Limburgs medewerker van Vooruit.
- (27) F.H., Onze houding. In: Vooruit, 29/05/1905, p. 1; S. BOERSEN, Ons 1905. In: Vooruit, 22/01/1904, p. 1.
- (28) A.B., Vaderlandsliefde! Geldverspilling. In: Vooruit, 16/11/1904, p. 1.
- (29) Autour d'un drapeau. In: Le Peuple, 26/06/1905, p. 2.
- (30) Patriotisme. In: Le Peuple, 25/12/1904, p. 1.
- (31) L. MEYSMANS, Anniversaires officiels. In: Le Peuple, 05/01/1905, p. 1.
- (32) Amsab-ISG, Archief BWP, nr. 118, microfiche 19, Algemene Raad, 17 mei 1905.
- (33) La revue des écoles. In: Le Peuple, 03/07/1905, p. 1.

- (34) E. VANDERVELDE, Le prolétariat et les fêtes nationales. In: L'Avenir du Borinage, 09/08/1905, p. 1.
- (35) N. JUVENT, A Dour. In: L'Avenir du Borinage, 05-06/08/1905.
- (36) Zie de meeting op 12 september 1905 in Fourchies-La-Marche in Rijksarchief Anderlecht, Parket-generaal bij het Hof van Beroep te Brussel, 237, rijkswachtrapport over een socialistische manifestatie in Fourchies-La-Marche, 12 september 1905.
- (37) A Charleroi. In: Le Peuple, 05/04/1905, p. 2.
- (38) Een omzendbrief. In: Vooruit, 13/12/1904, p. 2.
- (39) Wij feesten niet. In: Vooruit, 18/06/1905, p. 1.
- (40) De onafhankelijkheids(?)feesten van België [...]. In: Vooruit, 15/05/1905, p. 1.
- (41) F.H., De officiële leugens beginnen. In: Vooruit, 23/05/1905, p. 1.
- (42) Amsab-ISG, Archief BWP-federatie Gent-Eeklo, nr. 32, 106/1, verslagboek Middencomiteit Gent, 9 mei 1905.
- (43) [A. BOGAERTS], Ongelooflijk. In: Vooruit, 24/05/1905, p. 3.
- (44) Uit Molenbeek. In: De Gazet van Brussel, 24/06/1905, p. 1.
- (45) G. VANSCHOENBEEK, Socialisten: gezellen [...], p. 243.
- (46) L. BERTRAND, Histoire de la démocratie et du socialisme en Belgique depuis 1830. Tome 1, Bruxelles/Paris: Dechenne/Cornély, 1906, p. 17-18 en 20.
- (47) L. BERTRAND, Histoire de la démocratie [...], p. 58 en 60.
- (48) A. LIBOUILLE, Notes sur la révolution. In: Le Peuple, 19/01/1905, p. 1.
- (49) C. HUYSMANS, La révolution de 1830. In: Le Peuple, 12/02/1905, p. 5.
- (50) L. MEYSMANS, Anniversaires officiels. In: Le Peuple, 05/01/1905, p. 1; F. FISCHER, Fête troublée. In: Le Peuple, 21/02/1905, p. 1; A. DEWINNE, 75 années de domination bourgeoise. La révolution de 1830. In: Le Peuple, 30/06/1905, p. 1.
- (51) De 75e verjaarsfeesten der onafhankelijkheid van België. In: Vooruit, 27/07/1904, p. 1.
- (52) P., De omwenteling van 1830. In: Vooruit, 22/07/1905, p. 2.
- (53) S. BOERSEN, Ons 1905. In: Vooruit, 12 en 29/12/1903, p. 1.
- (54) A. BOGAERTS, De revolutie van 't jaar 30. In: Vooruit, 04, 05 en 06/07/1905, p. 1.
- (55) P., De omwenteling van 1830. In: De Gazet van Brussel, 12/08/1905, p. 1.
- (56) C. HUYSMANS, De omwenteling van 1830. In: De Gazet van Brussel, 26/08 t.e.m. 23/09/1905, 07/10, 11/11 en 25/11/1905; L. BERTRAND, L. DE BROUCKÈRE, C. HUYSMANS, 75 années de domination bourgeoise, Gent: Volksdrukkerij, 1905.
- (57) C. HUYSMANS, De omwenteling van 1830. In: De Gazet van Brussel, 26/08/1905, p. 2.
- (58) C. HUYSMANS, De omwenteling [...], 23/09/1905, p. 2.
- (59) C. HUYSMANS, De omwenteling [...], 11/11/1905, p. 1.
- (60) D. DE WEERDT & W. GELDOLF, Camille Huysmans in Brussel, (Camille Huysmans: geschriften en documenten. Dl. 1), Antwerpen: Standaard, 1974, p. 36.
- (61) Amsab-ISG, Archief BWP, nr. 118, microfiche 8, Algemene Raad, 2 juni 1904.
- (62) Amsab-ISG, Archief BWP, nr. 118, microfiche 19, Algemene Raad, 15 maart 1905; A. DEWINNE, Une enquête au Borinage. Les fêtes de 1905. In: Le Peuple, 15/10/1904, p. 1.
- (63) Zie bijvoorbeeld SPIRIDIO [pseudoniem van Huysmans], La révolution belge et Rogier. In: Le Peuple, 12/08/1897, p. 1.
- (64) C. HUYSMANS, De omwenteling van 1830. In: De Gazet van Brussel, 26/08/1905, p. 2.
- (65) M. VAN GINDERACHTER, Het rode vaderland [...].

Eerste foto van de loge Licht en Liefde te Gent, omstreeks 1913. Uiterst rechts, Pierre Hoffmann en Rosa De Guchtenaere, helemaal bovenaan Gaston Mahy en tweede rechtsonder Ghislain Mahy (Stadsarchief Gent)

De Gentse Goede Tempeliers

Denise De Weerd, erehoofdconservator Koninklijke Bibliotheek Albert I

In 1912 werd in Gent de loge der Goede Tempeliers (GT) Licht en Liefde opgericht als een afdeling van de Internationale Orde der Goede Tempeliers (IOGT). De bedoeling ervan was hulp te bieden aan alcoholverslaafden door hen op te nemen in een geheelonthoudersorganisatie. Naast geheelonthouding waren broederschap en vrede de basisprincipes. Wegens de plicht tot geheimhouding werd de orde door de Kerk als gevaarlijk beschouwd.

Na de toetreding van de charismatische, jonge Minnaert tot Licht en Liefde ging het ledental fors omhoog. Minnaert, vrijzinnig flamingant en superactief in verenigingen die de vernederlandsing van de Gentse Universiteit claimden, evolueerde onder meer als medeoprichter van Jong-Vlaanderen van Vlaams-liberaal naar Vlaams-nationaal en zo kwam ook de Gentse loge zijdelings in de culturele collaboratie terecht.

Tussen de jaren 1920 en 1940 bleven de activiteiten van de GT zich toespitsen op de bestrijding van het alcoholmisbruik. In de jaren 1950 en 1960 werden, naast alcohol ook tabaks- en drugsgebruik bestreden en vegetarisme gepromoot. Maar ook daardoor kwam er geen verjonging, geen grotere interesse. In 1994 werden de boeken gesloten. Gedurende zo'n tachtig jaar hadden de leden-idealisten (nooit meer dan 435) een haast persoonlijke kruistocht ondernomen.

In 1912 kwamen in Gent enkele personen bijeen met de bedoeling een groepering op te richten voor de bestrijding van het alcoholisme. Zij noemden zich de loge Licht en Liefde, afdeling 6 van de Internationale Orde der Goede Tempeliers (IOGT).

In een van mijn vele gesprekken met stadsarchivaris Leen Charles had ik mij eens laten ontvallen dat ik al jaren op zoek was naar die ‘goede tempeliers’ en de ‘mannen van de blauwe knoop’, over wie mijn vader het soms had. Hij zei zelf in zijn jonge jaren geheelonthouder geweest te zijn. Vrienden en familie noemden hem spottend ‘de ridder van de blauwe knoop’. Leen haakte onmiddellijk in op mijn verhaal. Niet alleen omdat zij haar eindwerk had gemaakt over de oorsprong en de evolutie van de ongunstige beeldvorming die zich in de loop der eeuwen in de volkse overlevering gevormd heeft van de middeleeuwse Orde der Tempeliers,⁽¹⁾ maar ook omdat recent aan het Stadsarchief een schenking werd gedaan van het archief van de loge Licht en Liefde.

Toen ik bij het dagblad *Vóóruit* werkte als correctrice praatte Tuur De Sweemer⁽²⁾ soms met mij over een van zijn vele belangstellingspunten: geheelonthouding en vegetarisme. In die gesprekken viel ook de term ‘goede tempeliers’. Tempeliers omdat zij net als middeleeuwse ridders het kwaad bestreden en goede omdat hun orde zich afzette tegen de liederlijke gewoontes waarin de middeleeuwse tempeliers vervallen waren.

De leden van de IOGT zelf gaven een andere interpretatie aan de overlevering: *“Voor de naam werd teruggegrepen naar de middeleeuwse tempelridders die zich verdienstelijk maakten als beschermers van de kruisvaarders en in de sociale zorg voor minderbedeelden. Hun orde werd verdacht en beschuldigd van ontucht en slechte zeden en daaraan ontleen we nu nog de uitdrukking ‘drinken als een tempelier’ [...]. Good Templars zijn een antwoord op het losbandig leven van sommige pioniers en inwijkelingen [in Amerika] de verovering van het westen en de uitroeiing van de indianen gaan gepaard met zwaar drankmisbruik en geweld [...]. De puriteinen kwamen in verzet toen de ruwe zeden van de pioniers uitdeinden naar het Oosten [...].”* Toch behield de benaming Goede Tempeliers een ongunstige connotatie: *“Wij zijn een organisatie die los staat van elke politieke of godsdienstige filosofie, maar de kristelijke oorsprong en de verwantschap met de vrijmetselarij in Amerika hebben ons altijd een beetje verdacht gemaakt: sommige katholieken beschouwden ons in de aanvangsjaren als vrijzinnigen en voor veel vrijzinnigen waren wij katholieken.”*⁽³⁾

De jeugdige activiteiten van mijn vader en de verhalen van De Sweemer, maar ook mijn vroeger onderzoek naar het begrip ‘vrije liefde’ dat de grondslag was van de Gentse groep Reiner Leven hebben mijn nieuwsgierigheid geprikkeld. Zou hier een link kunnen zitten naar die groep jonge idealisten, voorstanders van een nieuwe seksuele moraal, die bovendien vegetariërs en onthouders waren? De groep Reiner Leven had van 1905 tot 1910 een efemeer bestaan gekend en was toen ergens verzaand geraakt.⁽⁴⁾

De Internationale Orde der Goede Tempeliers

In 1851 werd in New York (Utica) een internationale organisatie voor bestrijding van

het alcoholisme opgericht door E.L. Coons, voordien voorzitter van een opgeheven vereniging, de Ridders van Jericho. De bedoeling was tot een internationale organisatie van vooraanstaanden te komen, die hulp aan alcoholverslaafden wilde bieden door hen op te nemen in een geheelonthoudersorganisatie. De Internationale Orde (herbenaemd in Organisatie) der Goede Tempeliers breidde zich uit over de VS, Canada, Groot-Brittannië, de Scandinavische landen tot in Zuid-Amerika en Australië. De basisprincipes voor lidmaatschap waren broederschap, in de brede betekenis van het woord, tussen mannen en vrouwen, blanken en zwarten, gematigdheid (‘temperance’) en vrede. De orde had als embleem het Maltezer kruis omringd met de leuze ‘The World our Field’. In het begin van de onthoudersbeweging werd de nadruk gelegd op gematigdheid, in een tweede periode berustte de onthouding op sociale en hygiënische overwegingen.

In 1868 bracht Joseph Malins, gemeenteraadslid in Birmingham, de orde in Engeland binnen. In 1875 deed zich een scheuring met de VS voor naar aanleiding van de vraag of aan zwarten dezelfde rechten in de orde konden toegekend worden als aan blanken. De Europeanen waren daartoe geneigd, de Amerikanen niet hoewel in de grondbeginselen stond: ‘zonder onderscheid van stand, ras, geloof en geslacht’.

De IOGT verspreidde zich tussen 1879 en 1891 van Engeland over de Scandinavische landen, Zwitserland, Duitsland, Nederland. Het aantal leden was niet gering, men kan gerust gewagen van een indrukwekkende drukkingsgroep.⁽⁵⁾ Het zwaartepunt bleef in de Scandinavische landen liggen.

August Forel, de laatste der universele geesten

Een belangrijk figuur in de ontwikkeling van de IOGT voor ons land was de Zwitserse psychiater August Forel.⁽⁶⁾ Zijn patiënten behandelde hij volgens zijn eigen principes: ‘no restraint’ (geen opsluiting) maar arbeidstherapie, onthouding, hypnose of suggestietherapie. Zijn strijd tegen de ellende van de lagere bevolkingslagen bracht hem tot extreme standpunten over sociale eugenetica, vrijwillige castratie van zwaarbelaste patiënten en als voorzorgsmiddel tegen sadisme. Forel was op vele terreinen actief. Zijn bekendste werk is *Die sexuelle Frage* (1905), over de gelijkheid der geslachten. In dit moedige werk ging hij in tegen de Victoriaanse vooroordelen, huichelarij en seksuele moraal. Het verscheen in zestien talen en werd op een half miljoen exemplaren verspreid. Hij had lang voordien al belangstelling voor het alcoholvraagstuk, wellicht gegroeid uit zijn klinische ervaring. Alcohol was volgens hem een der belangrijkste oorzaken van de gezondheidsproblemen van de mens en een der grootste hinderpalen voor de evolutie van het menselijke ras. Forel vond een voedingsbodem voor zijn opvattingen in de IOGT, die hij onmiddellijk een nieuwe weg wilde doen inslaan. Hij

De Goede Tempeliers op stap in Latem, ca. 1917 (Collectie Françoise Mahy)

wilde af van het begrip ‘geloof’ in de grondbeginselen en richtte een neutrale IOGT op, waarin geloof of een andere ‘hogere macht’ niets te maken had met het ontnuchteringsproces. Forel was evenmin voorstander van gematigdheid, hij zag alleen heil in de geheelonthouding berustend op het inzicht en de wil van het individu. In 1892 stichtte hij in Zürich met de Engelse Charlotte Gray, de eerste Zwitserse loge van de IOGT, Helvetia nr. 1. De Zwitserse Groot-Loge scheurde zich in 1905 af van de IOGT en vormde een neutrale orde, de IOGTN. Forel begon aan een rondreis door Europa om de orde niet-confessioneel te maken. Een groot aantal loges van de IOGT, waaronder de Franse, de Hongaarse, de Nederlandse, sloten aan bij de neutrale orde.

De IOGT in België

In ons land zijn er sporen van een loge opgericht in 1880 in Antwerpen door Joseph Malins, toen Groot-Tempelier van Engeland. Hij vond gehoor bij de Anglo-American Seamen’s Friend Society, maar de groep bestond niet lang. Een van de leden was diezelfde Charlotte Gray. Een tweede poging in België lukte toen Forel in 1901 te Brussel de eerste loge, La Stricte Observance No. 1, oprichtte.

Bij de publicatie van de congresverslagen van het eerste Nationaal Congres tegen het Alcoholisme zit een kaart met daarop (voor 1904) vier loges van de Ordre Indépendant des Bons Templiers: één grote loge met drie filialen in Brussel en een filiaal in Nimy bij Bergen. De Brusselse loge La Stricte Observance, werd vermeld in een uiteenzetting van de journalist M. de Momiandre, een der eerste voormannen van de IOGT, tijdens de vijfde zitting van het congres.⁽⁷⁾ La Stricte Observance sloot later aan bij de neutrale IOGT van Forel. Er bestond in Brussel ook nog een afdeling opgericht door artsen en een van studenten.⁽⁸⁾ Professor A. Ley leidde La Stricte Observance volgens de principes van Forel. De Momiandre vond de vooruitgang van de loges in 1904 niet bijzonder groot: vier loges met zeventig leden.

Kort daarop werd Emile Vandervelde, groot bewonderaar van Forel, na een gesprek met hem lid van de neutrale orde. Samen met Ley richtte hij in het Maison du Peuple de socialistische geheelonthoudersloge Egalité op. Vandervelde toonde al langer interesse voor de strijd tegen het alcoholisme in het milieu van de arbeidersbeweging en was niet moeilijk te overtuigen van de effectieve werking van de geheelonthouding. Gedurende negen jaar hield hij zich aan de belofte om geen alcoholhoudende drank te drinken en die ook niet aan anderen te verstrekken. Tijdens de Grote Oorlog was Vandervelde als minister van Bevoorrading wel verplicht het leger te bevoorraden met bier dat weliswaar geen hoger alcoholgehalte dan twee promille mocht hebben en waardoor hij dus zijn belofte moest breken: *“C’est ainsi que, par discipline, je cessais de l’être.”* Vandervelde beschouwde Forel als een der laatste encyclopedisten met de klasse

van een Spencer of een Darwin. De twee werden goede vrienden, Vandervelde bezocht hem op zijn landgoed in Yvorne waar de ‘antialcoolique exalté’ al de wijnstruiken had laten uitrukken.⁽⁹⁾ De loge Egalité had nauwe vriendschapsbanden met de GT in het buitenland, in Saint-Quentin, Rijsel, Bazel. De leden waren politieke en vakbonds-militanten.⁽¹⁰⁾ In het archief zit een strooibiljet van de Groep der Socialistische Goede Tempeliers, loge Gelijkheid nr. 1, dat aan de keerzijde in het Frans opgesteld is. De groep was toen gevestigd in het Volkshuis in de Jozef Stevensstraat.

In 1913 telde de IOGT negen afdelingen in ons land, waaronder nu ook Antwerpen en Gent, een juniorloge voor dertien- veertienjarigen en een kinderloge voor zes- tot dertienjarigen.⁽¹¹⁾ *“Men zou zeggen dat een groot deel der Goede Tempeliers in België uit vreemdelingen bestaat; tenminste drie Logen die het Nederlands en twee die het Frans als voertaal bezigen, zijn er drie Duitse en één Engelse.”*⁽¹²⁾ Alleen Egalité overleefde de Eerste Wereldoorlog. Zij functioneerde tamelijk regelmatig tot aan het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog.

Goede Tempeliers in Gent

Wie eigenlijk het initiatief genomen heeft voor de oprichting van de Gentse afdeling van de IOGT is onduidelijk. Zij is vermoedelijk ontstaan als gevolg van contacten van de universiteitsprofessor Pierre Hoffmann op congressen over geheelonthouding en vegetarisme. Een link met een van de Brusselse afdelingen kon ik tot hiertoe niet vaststellen. Hoffmann⁽¹³⁾ werd door de Belgische regering naar Gent geroepen en op 20 oktober 1882 aangesteld om vanaf het academisch jaar 1883-1884 de cursussen moraal en geschiedenis van de wijsbegeerte te doceren aan de toen nog Franstalige universiteit. In 1886 werd hij gewoon hoogleraar en ook belast met de cursussen encyclopedie van de wijsbegeerte, opvoedkunde en methodeleer. De strekking van zijn cursus moraal ging over de onafhankelijkheid van de moraal ten opzichte van de godsdienst en de verdediging van de ‘endaïmonium’ of de theorie van het algemene geluk.

In 1911 hield Hoffmann een beziëld pleidooi voor geheelonthouding op het eerste jaarlijks congres van de Belgische geheelonthouders.⁽¹⁴⁾ Hij ontpopte zich als een aanhanger van Forel. In Hoffmanns ogen was dé grote vijand het alcoholisme dat als een kwalijke sociale gewoonte bij de massa ingeburgerd was. Vroeger was likeur onbekend in Europa; en nog eerder werd alcohol alleen gebruikt op voorschrift van de apotheker. Hij verdedigde met kracht de geheelonthouding als het meest efficiënte middel om met die sociale gewoonte te breken. De inspanning van één individu in een gesloten kring haalt nochtans niet veel uit. Daarom pleitte Hoffmann voor de oprichting van een groep waarin de geheelonthouder steun zou vinden. Maar er was meer vereist. Om een maatschappelijke macht te bestrijden was een andere macht nodig: de gezamenlijke actie van een elite.

Geheelonthouder, liberaal en Vlaams

Hoffmann sprak in het Frans, op een Franstalig congres en zou het jaar daarop voorzitter worden van de Nederlandstalige Gentse Afdeling 6 van de neutrale IOGT. Een afdeling kon alleen door een Groot-Loge worden opgericht en Hoffmann heeft zich daarvoor wellicht tot de Vice-Groot-Tempelier van de Nederlandse Groot-Loge, Jacob van Rees, gewend of rechtstreeks contact gehad met de Groot-Tempelier, op dat ogenblik nog Forel himself. Waarom heeft hij zich niet gericht tot een Franstalige Groot-Loge?

Het antwoord kan langs verscheidene pistes gezocht worden. Hoffmann was vegetariër en geheelonthouder. Hoe zou hij in contact gekomen zijn met Nederlandse idealisten, zoals Van Rees⁽¹⁵⁾ of Ortt?⁽¹⁶⁾ Zij bewogen zich in een milieu van welwillende burgers en professoren, sociaal-liberalen terzijde van de grote politieke strekkingen, die zich bezig hielden met het verbeteren van de toestand der arbeiders en zich om een of andere reden niet geroepen voelden om aan te sluiten bij de grote organisaties. De Nederlandse historicus Jan Romein heeft ze bestempeld als de ‘kleine gelovigen’: vegetariërs, geheelonthouders, pacifisten, Tolstojanen, christen-anarchisten, die op gegeven ogenblikken allerlei initiatieven ontwikkelden in de marge van liberalisme, socialisme en vrijdenkerij, en die geen heil verwachtten van een oplossing langs de politieke parlementaire weg, van de socialistische beweging of via de Kerk. Hoffmann kan Van Rees, toen voorzitter en medeoprichter van de Algemene Nederlandse Geheelonthouders Bond,⁽¹⁷⁾ ontmoet hebben in dit milieu. In ieder geval was zijn naam niet onbekend bij de Gentse Goede Tempeliers.⁽¹⁸⁾

In 1892 was Van Rees actief bij de drankbestrijders en de Tolstojanen. Hij was met Felix Ortt medeoprichter van de Kolonie van de Internationale Broederschap. Hij gaf het blad *Vrede* uit met Ortt en Lodewijk van Mierop.⁽¹⁹⁾ In die context was Van Rees eveneens sponsor van de christen-anarchistisch geïnspireerde landbouwkolonie van Blaricum. In 1893 had hij de Nederlandse tak van de IOGT gesticht die aansloot bij de neutrale richting van Forel. Van Rees volgde Forel op als Groot-Tempelier in 1919. Het belangrijkste element in zijn maatschappelijk actieve leven was de antialcohol-beweging.⁽²⁰⁾

Een tweede piste die naar een antwoord kan leiden op de vraag waarom Hoffmann koos voor een Nederlandstalige afdeling van de niet-confessionele IOGT is zijn verleden in het vrijzinnig Vlaams liberaal milieu. Hij was lid van de Ledebergse afdeling van het liberale Willemsfonds,⁽²¹⁾ samen met de 24 jaar jongere Rosa De Guchtenaere (*1875), het tweede, op dezelfde datum als Hoffmann ingeschreven lid van de afdeling Licht en Liefde. Rosa was de dochter van een Vlaamsvoelende liberale onderwijzer-gymnastiekleraar Bernard De Guchtenaere, secretaris van het Willemsfonds, afdeling Ledeberg. Op 20 december 1907 waren Hoffmann en De Guchtenaere nauw betrokken bij de oprichting van de Société coopérative gantoise pour l’Instruction supérieure

des jeunes Filles, een middelbare privéschool voor meisjes onder de naam Athénée de Jeunes Filles de Gand. Voordien moesten ouders die hun dochters wilden voorbereiden op universitaire studies hen naar Brussel sturen.⁽²²⁾ Professor Hoffmann werd de eerste directeur van het Gentse lyceum, Rosa zijn secretaresse.⁽²³⁾ In het meisjesatheneum werden, niettegenstaande de Franse naam en de veronderstelde invloed bij de oprichting van de vrijmetselaarsloges La Liberté en Septentrion, niet uitsluitend lessen in het Frans gegeven.

Nog een derde piste kan leiden naar Hoffmanns keuze voor een Vlaamstalige loge. Aan de ene kant was er het contact met collega's die de vernederlandsing van het universitair onderwijs wilden en aan de andere kant met de Vlaamsgezinde Nederlandse dominee Jan Derk Domela Nieuwenhuis Nyegaard (neef van Ferdinand).⁽²⁴⁾ In 1903 was hij door toedoen van professor Paul Fredericq, ouderling en lid van de Kerkraad, beroepen als predikant voor de Evangelisch Hervormde Kerk De Olijfborg op de Brabantdam in Gent. Sommige van de Gentse professoren, onder meer Fredericq, Julius Mac Leod en Hoffmann stuurden hun kinderen naar de protestantse catechese. Domela was militant vegetariër, niet-roker en geheelonthouder. Zijn pastorie aan de Coupure te Gent was bekend om haar gastvrijheid. Zijn echtgenote Elise Sijpkens hielp hem met het evangelisatiewerk in de armenwijken en met de strijd tegen het alcoholisme.⁽²⁵⁾

Beginnelsen en grondwet der Goede Tempeliers

De Gentse loge nr. 6 van de IOGT volgde het charter van de Nederlandse Groot-Loge. Een Goede Tempelier was verplicht zich te houden aan de beginselen ervan. Als algemeen beginsel gold: *“De mensheid bevrijden van de verwoestende invloed van bedwelmende middelen.”* In het beginselprogramma van de IOGT was de belofte van persoonlijke onthouding van bedwelmende drank een conditio sine qua non.

Veel belang werd gehecht aan neutraliteit. Tijdens de zittingen mochten geen godsdienstige of politieke aspecten behandeld worden die op een of andere wijze andersdenkenden zouden kunnen kwetsen. Aan de leden die verbonden waren aan de land- en luchtmacht, of aan burgerlijke ambtenaren die in functie van hun beroep opdrachten hadden in verband met politieke acties, bijeenkomsten, de organisatie van optochten voor partijen, mocht de Groot-Loge geen medewerking vragen die met bovengenoemde regel in strijd was.

Een Goede Tempelier moest er ernstig naar streven om anderen te beschermen en te redden van de ellende die voortvloeide uit drinken en met broederlijke hulp te leiden tot de belofte van geheelonthouding. Hij/zij moest de publieke opinie bewerken en steun verlenen aan wettelijke maatregelen die gericht waren op het beperken en uitroeien

van de drankhandel, met als einddoel een totaal verbod van vervaardiging, invoer, verkoop of enige vorm van handel in bedwelmende drank als genotmiddel. Onder die genotmiddelen werden opgesomd: bier, wijn, cognac, stout, jenever, brandewijn en alle bedwelmende middelen zoals morfine en cocaïne. Een dergelijk verbod moest neergelegd worden in een wet. De Goede Tempelier moest streven naar algemene broederschap onafhankelijk van ras, kleur, geloof of sekse en zich verklaren voor vrede tussen de volkeren en voor internationale ontwapening.

De hoogste bevoegdheid van de IOGT lag bij de Internationale Loge. Zij verleende charters tot het oprichten van loges en jeugdafdelingen. Een aantal loges kon per land een districtsloge stichten, met als voornaamste taken toezicht op de werking en aansporing als het ergens wat stilviel. Naast het vereiste aantal loges per land werd een Groot-Loge gesticht die zelf allerlei vormen van onderafdelingen kon oprichten: districtsloges, hulp-districtsloges, jeugd- en kinderafdelingen. De leden werden door een der leden als kandidaat voorgedragen, aangenomen en ingewijd. De inwijding bestond voornamelijk uit het afleggen van een belofte van geheelonthouding van bedwelmende middelen.

Het charter bevatte ook een aantal bepalingen betreffende de leden. Leden werden aangenomen vanaf achttien jaar. Een kandidaat moest binnen een termijn van drie maanden na de aanneming ingewijd worden. Een driemaandelijke contributie gaf recht op het wachtwoord dat toegang verschaft tot elke loge van de orde. Een loge kon bij stemming een kandidaat afwijzen. Ras, kleur, geloof of sekse waren nooit een grond voor weigering.

De loge bestond uit zes verkozen ambtenaren in volgende orde: hoog-tempelier, vice-tempelier, secretaris, financieel secretaris, penningmeester, maarschalk (droeg zorg voor de regalia of insignes, bewaarde de orde, leidde de kandidaten binnen). Niet-verkozen leden mochten volgende graden bezetten: lector, binnenwacht, buitenwacht (voor de deuren), hulpsecretaris (voor het voorportaal). Voorts was het toegelaten in de Groot-Loge bepalingen te voorzien voor een vertegenwoordiger voor het jeugdwerk, een overheidsambtenaar, een vertegenwoordiger van de opleiding tot geheelonthouder en een organist.

Voorts waren er een aantal bepalingen over de regalia: de graden werden aangeduid met verschillende kleuren. De inwijdingsgraad was wit; de graad van trouw, blauw; de graad van gerechtigheid, rood; de graad van eenheid, rood met een kleine purperen kraag. De leden droegen, naargelang hun graad, een rozet of een knop met een witte grond, waarop blauw of rood met een gele ster. Op de vlag stond het rode Maltezer kruis met de woorden 'Geloof, Hoop en Liefde' op een witte achtergrond, omringd door de leuze 'De Wereld, ons veld'.⁽²⁶⁾

Goede Tempeliers in actie

Op 21 april 1912 startte de Gentse Goede Tempeliersloge Licht en Liefde met twintig leden, met uiteraard de stichter professor Pierre Hoffmann als voorzitter en voorts lerares Rosa De Guchtenaere, doctor in de natuurkunde Paul Van Oye, zes hogeschoolstudenten en scholieren, onder wie Hoffmanns zoon Rudy, drie fabrikwerkers, twee dienstmeiden, een huisvrouw en enkele personen wier status niet vermeld wordt. Twee scholieren waren jonger dan dertien jaar, en op het geheel waren er vijf vrouwen.

Alleen van Hoffmann en De Guchtenaere weten we dat ze ook vegetariërs waren. Rosa zelfs fanatiek. *“Zij was een koppige idealiste die zelfs niet van haar principes afweek. Als goede Tempelierster volhardde zij in de ascese”*, schreef haar biograaf Lambert Buning. Zij at geen vlees of eieren, leefde in hoofdzaak van groenten, brood en fruit: *“Een van haar latere tijdgenoten vertelde dat zij einde 1932 na een toespraak zo uitgeput was, dat ze, thuisgekomen in elkaar zakte en in bed moest blijven.”* ⁽²⁷⁾

De samenstelling van de groep volgens beroepen vertoonde in de volgende jaren ongeveer hetzelfde beeld: arbeiders, studenten, vaklui, een docent (Minnaert), overheidspersoneel, onderwijsmensen. De verhouding m/v bleef ongeveer één derde.

Van 1916 tot 1918 beleefden de GT in Gent piekjaren, met 39 inschrijvingen in 1916, 35 in 1917 en 36 in 1918, met merkwaardig veel jongeren onder de 18 jaar die geen scholieren waren. De aangroei van jonge leden tussen de 18 en de 21 jaar zette zich voort in de jaren 1920. Onder de 166 mannen en 80 vrouwen, ingeschreven tussen 1912 en 1922, waren er 72 jongeren. In haar volledige bestaan heeft de loge 435 leden ingeschreven, de geschrapte leden meegeteld.⁽²⁸⁾ Opvallend in het ledenbestand van Licht en Liefde zijn enkele generaties van families die achtereenvolgens een belangrijk aandeel hadden in de activiteiten en de geschiedenis van de loge: de De Guchtenaeres, de Mahy's, de Hebbelincks. De werving gebeurde in de beginjaren door persoonlijke contacten. De overgrote meerderheid meldde zich als lid omdat men iemand kende die ook lid was, hetzij een familielid, hetzij een klasgenoot of vriend.

Goede Tempeliers toch zondaars?

De loge Licht en Liefde was nog maar nauwelijks een jaar aan het werk toen reactie kwam van de katholieke drankbestrijders. Zij verklaarden zich eventueel bereid samen te werken, maar er was onmiddellijk een onoverkomelijke bres over het essentiële punt, met name de mate van alcoholgebruik. Geheelonthouding werd door hen niet als doel nagestreefd, zij was een middel om eenieder tot christelijke gematigdheid aan te zetten, met andere woorden een matig gebruik van alcohol was toegelaten. Alcoholgebruik moest natuurlijk niet aangespoord worden, maar, stelde een matige drinker een slechte daad? Er

waren toch enige twijfels. De vraag werd voorgelegd aan de hogere autoriteiten van de Katholieke Kerk. Die aarzelden niet inzake samenwerking met de Goede Tempeliers. De apostolische vicaris van Noorwegen rangschikte de IOGT bij de door de Apostolische Stoel veroordeelde genootschappen; de Goede Tempeliers waren een gevaar voor het christendom vanwege de geheimhouding die de leden opgelegd werd. Christenen riskeerden zelfs het geloof te verliezen door toetreding tot die orde. In Amerika had men daarmee droevige ervaringen opgedaan. Het vraagstuk werd doorgesluisd naar het Heilig Officie. De generaal inquisiteur antwoordde dat over de geheimhouding geen twijfel bestond en dat gelovigen moesten afgeschrikt worden van aansluiting bij de neutrale IOGT, het was een zware doodzonde. De neutrale orde was immers gesticht om het toetreden voor vrijdenkers gemakkelijker te maken; ze was ronduit gevaarlijk als het positieve godsgeloof en het laatste restje christendom ook nog wegvielen. De niet-confessionele afdelingen van de IOGT werden ondergebracht bij de geheime genootschappen en beschouwd als verkapte vrijmetselaarsloges. Forel, de man die aan het hoofd stond van de neutrale orde, was geen aanbeveling. Zijn ideeën stonden zowel op godsdienstig als op zedelijk gebied haaks op de katholieke opvattingen, meende de generaal inquisiteur. En die geheimhouding had nóg een verdacht kantje: de broeder-zuster relatie tussen de leden tijdens de zittingen in de gesloten loges kon leiden tot vertrouwelijke ‘omgang’ en een systematisch aangekweekte familiariteit tussen de seksen.

En wat met de geheelonthouding? In een artikel in het Duitse blad *Sobrietas* had ene dokter Weertz gesteld dat proefondervindelijk bewezen was dat voor een ‘dronkaard’ een blijvende ‘bekering’ alleen mogelijk was in een geheelonthoudersorganisatie zoals de IOGT. De dokter voegde eraan toe dat hij, in het geval er geen katholieke organisatie bestond, de toetreding tot een neutrale orde niet zou tegenhouden. Waarop de auteur van het artikel waaruit ik citeer, een pater uit Heverlee, het jammer vond dat die oplossing zelfs maar kon ter sprake gebracht worden.⁽²⁹⁾

Van gematigde ‘vervlaamsers’ tot activisten

Tijdens de Eerste Wereldoorlog verdubbelde het ledental van de loge Licht en Liefde. Daar is geen voor de hand liggende oorzaak voor te vinden, tenzij die verband zou hebben met de toetreding van Marcel Minnaert.⁽³⁰⁾ De biografie van Minnaert citeert hem en zijn vrienden, Edzard Domela Nieuwenhuis (zoon van dominee Jan Derk) en Gaston Mahy, als oprichters van de afdeling der Goede Tempeliers in Gent.⁽³¹⁾ Dit klopt niet met de gegevens in het Constitutieboek van Licht en Liefde.⁽³²⁾ Minnaert werd daar pas ingeschreven op 3 februari 1914, Mahy was al lid vanaf 27 mei 1913, en Edzard Domela Nieuwenhuis wordt er niet eens in vermeld. De drie waren wel goed bevriend en tijdens hun studententijd actief in de Vlaamse studentenbeweging.

Minnaert die in zijn scholierentijd bevlogen was van de retoriek van de Vlaamse beweging, vooral onder invloed van zijn oom en zijn moeder, kreeg op de universiteit meer inzicht in de moderne opvattingen van de vrijzinnige flaminganten. Hij werd gegrepen door de actie rond de vernederlandsing van de Universiteit de Gand. Hij werd lid van het Vlaamse vrijzinnige studentengenootschap ‘t Zal wel gaan en sloot aan bij de Studentenafdeling van de tak Gent van het Algemeen Nederlandsch Verbond (ANV) opgericht door Meert die hij op het atheneum als leraar had gehad. Hij ontmoette er andere flaminganten zoals de medisch specialist Raimond Speleers, Rosa De Guchteneere en dominee Domela Nieuwenhuis. Ondertussen was hij ook actief geweest in de Algemene Nederlandse Studentencongressen, die een rol zouden spelen in de Groot-Nederlandse beweging.⁽³³⁾ In 1911 was hij met Mahy aanwezig op het derde Algemeen Groot-Nederlands Studentencongres. Daar spraken onder meer Paul Van Oye, Andries Martens en hijzelf.⁽³⁴⁾ Minnaert en Mahy waren sterk onder de indruk van een vlammende rede, meer een scheldtirade op de francofonen, afgestoken door de onstuimige Leidse filosoof Bolland. Het trof hen dat Bolland poneerde dat het Nederlands de voertaal van de wetenschap moest worden. Zij boden hem prompt aan erelid te worden van het Vlaamsch Wijsgerig Genootschap, een groepje dat zij na het congres opgericht hadden met de steun van professor Hoffmann. Minnaert werd voorzitter, Domela Nieuwenhuis secretaris, Van Oye, Mac Leod en De Keyzer leden.⁽³⁵⁾

De dynamische Minnaert werd in 1912 hoofdredacteur van het blad *De Goedendag* van de Vlaamsgezinde scholierenvereniging⁽³⁶⁾ en benutte elke kans om als organisator op te treden. Eind 1913 richtte het ANV-Gent een studentenafdeling op met Minnaert en Michel en Martha Van Vlaanderen als bestuursleden. Deze studentenafdeling fungeerde als koepel voor onder meer de Vlaams-liberale studenten van ‘t Zal wel gaan en hun Vlaamse katholieke collega’s van de Rodenbachvrienden. Zij moest instaan voor de organisatie langs Vlaamse zijde van de jaarlijkse studentencongressen. Minnaert werd voorzitter en onder zijn leiding steeg het aantal leden van 26 tot 90.⁽³⁷⁾

In die periode was Minnaert op zoek naar een meisje dat zijn inzichten kon delen. Hij dacht haar gevonden te hebben in de gemengde loge Licht en Liefde. Zijn goede vriend Mahy was al eerder toegetreden, samen met zijn iets oudere zussen Leona en Hendrika. Hendrika of Jet was anderhalf jaar jonger dan Minnaert. Zij was afgestudeerd als regentes aan de middelbare normaalafdeling van het meisjesatheneum en al van voor het uitbreken van de oorlog verloofd met Rudy Hoffmann (de zoon van Pierre) die uitgeweken was naar de Verenigde Staten. In de jaren 1916-1917 en 1917-1918 volgde Jet de kandidaturen in de natuurwetenschap aan de vervlaamste universiteit, de Vlaamse Hoogeschool, die in totaal 31 vrouwen had aangetrokken. Minnaert nam Jet onder zijn hoede en begon aan haar ‘vorming’ als zijn toekomstige echtgenote. Hij liet haar *De Ethiek van het huwelijk* en *De Eeuw van het kind* van de progressieve opvoedkundige Ellen Key lezen. Jet kopieerde er lange passages uit over de gelijkwaardigheid

van de vrouw, maar trouwde in 1920 toch met Rudy.

Minnaert had het drukker dan ooit in de studentenwereld. Hij was algemeen voorzitter van het vijfde Groot-Nederlandse Studentencongres dat op 4, 5 en 6 april 1914 in Gent zou gehouden worden en was verantwoordelijk voor de organisatie ervan.⁽³⁸⁾ Hij koos Domela Nieuwenhuis, de secretaris van de ANV-studentenafdeling als zijn rechterhand. Als voorbereiding op het congres kwamen allerlei bevriende flaminganten lezingen houden voor de studentenbevolking: Rosa De Guchtenaere, Leo Picard, dokter Jules Van Roy, Bouchery en Van Oye als afgevaardigde van het gezelschap Ter Waarheid in Gent, dat in 1914 niet veel meer voorstelde.⁽³⁹⁾ Minstens vier van deze medewerkers waren Goede Tempeliers. Het is dan ook niet te verwonderen dat Minnaert en Nieuwenhuis alles wat rook naar tabak en alcohol uit het officiële programma lieten schrappen.⁽⁴⁰⁾ In de inrichtingscommissie van het congres waren voorts vertegenwoordigd: Joris Van Severen voor de afdeling Algemeen Katholiek Vlaams Hoogstudenten Verbond (AKVHV)-Gent, en Paul De Keyzer voor 't Zal wel gaan.

De hoofdbrok van het congres ging over de behandeling van de hogeschoolkwesitie in het parlement, met de afspraak dat bij de studenten onderling de politieke verschillen geen rol mochten spelen. Camille Huysmans gaf er zijn mening over de vernederlandsing, tegengesproken door Frans Primo.⁽⁴¹⁾ Op de universiteit heerste sinds jaar en dag onenigheid over de vernederlandsing. De Oostendenaar Mac Leod wilde een eentalige Nederlandse universiteit, terwijl de Vlaamsgezinde Paul Fredericq de eis wilde beperken tot de tweetaligheid. In deze controverse koos Minnaert voor zijn leermeester Mac Leod. Op het congres kwam het tot een conflict met het vrijzinnige kamp van 't Zal wel gaan toen bleek dat de liberale parlementairen de totale vernederlandsing niet wilden steunen. Bij Minnaert sloegen de stoppen door. Van Vlaams-liberaal werd hij Vlaams-nationaal: "*Zelfs de zo verstandelijke en vérsziende M. Minnaert*", schreef Leo Picard, "*thans hoogleraar in de zonnesfysica, die me aanvankelijk gesteund had in de oppositie tegen Domela zag nu alle heil in een vlucht naar voren.*"⁽⁴²⁾

Bestuurlijke scheiding

In mei dat jaar kwam een groepje jongelui dat de anti-Belgische houding van dominee Domela Nieuwenhuis bijviel samen bij Minnaert thuis. Reimond Kimpe, Anton Thiry en oud-voorzitter van 't Zal wel gaan, Jules Van Roy, besloten een maandbladje uit te geven met de sprekende titel *De Bestuurlijke scheiding*, dat er onmiddellijk in slaagde een aantal abonnees en leden te werven. Zij keerden zich in het blad niet alleen tegen de staat België maar ook tegen de leiding van de Vlaamse beweging. Bovendien verklaarden zij zich bereid een autoritaire politiek te voeren.⁽⁴³⁾ Kort voor het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog promoveerde Minnaert bij Mac Leod op plantenfysiologie.

De kindergroep van de Goede Tempeliers aan zee (Collectie Françoise Mahy)

Het verhaal over de betrokkenheid van enkele Gentse Goede Tempeliers bij het activisme zou hier kunnen eindigen ware het niet dat de geschiedenis zich – weliswaar afgezwakt – zou herhalen in de jaren 1930. Na het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog verklaarde Minnaert dat hij niet voor België wilde vechten. Hij organiseerde in de Normaalschool een opvang voor zieken en gekwetsten die hij gedurende een tweetal maanden leidde. De opvang werd ontruimd toen het Duitse leger voor Gent stond. Minnaert vluchtte op 12 oktober naar het Nederlandse Sluis, maar was na een week al terug en hervatte zijn wetenschappelijk onderzoek in de Plantentuin van de universiteit.⁽⁴⁴⁾ Om dan ook onmiddellijk, met Jan Derk Domela Nieuwenhuis als zijn geestelijke leider en met een kleine groep activisten de 'Jong-Vlaanderen' beweging op te richten met Domela aan het hoofd, Kimpe als secretaris en zichzelf als toegevoegd secretaris. Met de dominee als leidsman zou Jong-Vlaanderen in meer dan een culturele collaboratie verzeilen. In het beginselprogramma werd de verdwijning van de staat België geëist en de stichting van een vrije staat Vlaanderen.⁽⁴⁵⁾ In december 1914 gaf de Duitse kanselier Bethmann-Hollweg aan Von Bissing, gouverneur-generaal van België, de instructie om bij de Vlaamse bevolking de positie te verwerven van een natuurlijke beschermer en trouwe vriend. Daarom moest de Vlaamse taal bevorderd worden en de Universiteit de Gand vervlaamst. Die 'Flamenpolitik' kreeg enorme bijval van de actieve groep der Groot-Nederlandse militanten van Jong-Vlaanderen.⁽⁴⁶⁾ Met

Kerstmis 1914 stuurde Domela Nieuwenhuis namens Jong-Vlaanderen een anonieme boodschap naar keizer Wilhelm II waarin hij de vernederlandsing van de universiteit vroeg en meteen ook de bestuurlijke scheiding van België. Domela Nieuwenhuis zag het groots. Hij droomde van een koninkrijk Vlaanderen, met een lid van het geslacht Nassau aan het hoofd, maar voorlopig onder Duitse bescherming.

Op voorstel van Leo Picard gaf Jong-Vlaanderen in februari 1915 het dagblad *De Vlaamsche Post* uit, met geldmiddelen onder meer bekomen via een vriend van Minnaert, Hermann Felix Wirth⁽⁴⁷⁾, censor op het bureau van de Duitse verantwoordelijke voor de pers, Von Keudell. Picard en enkele andere leden kozen echter voor een veel minder strak anti-Belgisch standpunt. Het kwam tot hevige spanningen die in september eindigden op een scheiding tussen Domelisten en Picardisten.⁽⁴⁸⁾

Minnaert was ondertussen in de lente van 1915 met geldige papieren, hem bezorgd door Wirth, naar Leiden vertrokken om er fysica en wiskunde te studeren met het oog op een professoraat aan de eventueel op te richten Vlaamse universiteit. De Duitsers lieten *De Vlaamsche Post* vallen, omdat het onverzoenlijke standpunt van Domela betreffende België hen nu plots ongelegen kwam. De ideeën van kanselier Bethmann-Hollweg kregen geen praktische uitvoering omdat de bezetter weinig medewerking ondervond bij de bevolking. Pas in oktober 1916 besloot Von Bissing de universiteit te vervlaamsen, ze werd geopend met veertig studenten.⁽⁴⁹⁾ Hoffmann werd rector, Minnaert werd gevraagd door professor De Bruycker om als docent experimentele fysica naar Gent te komen.⁽⁵⁰⁾ Minnaert nam zijn vriend Mahy aan als onbezoldigd assistent.

Na de nederlaag van Duitsland en de wapenstilstand verging het de activistische vrienden slecht. Hoewel ze lang buiten elke clanvorming bleef was Rosa De Guchtenaere actief geweest in de door de Gentenaar Jan Wannyn opgerichte Nationalistische Voorwacht, een niet-partijgebonden groep, die voorstander was van de oprichting van een Vlaamse staat. Zij kreeg vijftien jaar dwangarbeid en voerde zelf de verdediging op haar proces. Professor Hoffmann werd verbannen naar een sanatorium in Naumburg, waar hij kort daarop overleed. Cesar De Bruycker werd veroordeeld tot vijf jaar gevangenis, evenals Gaston Mahy. Jan Derk Domela Nieuwenhuis Nyegaard werd bij verstek veroordeeld tot de doodstraf. Marcel Minnaert kreeg vijftien jaar, maar zat ze niet uit. Hij week met zijn moeder eerst uit naar Zeist, waar ze neerstreken in een hoeve op het domein van de humanitaire kolonie Creestarchia, opgericht door Van Mierop en Felix Ortt: een kring van vegetariërs, niet-rokers en geheelonthouders. Jet Mahy kreeg een maand eenzame opsluiting in de gevangenis en werd dan plotseling vrijgelaten. Zij vertrok naar Nederland en vond onderdak bij de Minnaerts, waar zij wachtte op de regeling van haar vertrek naar de Verenigde Staten. Minnaert werd in Utrecht aangesteld als observator bij het Natuurkundig Laboratorium in de afdeling Zonnefysica en ging een schitterende wetenschappelijke carrière tegemoet. Hij verloofde zich met de Nederlandse Miep Coelingh. Hij hield contact met Jet en Rudy en bracht

hen later een bezoek tijdens een reis door Amerika.⁽⁵¹⁾

De veroordeling van de activistische leden van de GT schijnt niet tot speciale handelingen of eigen maatregelen van de logeleden geleid te hebben. Enkele van de belangrijkste activisten verlieten het land of overleden kort nadien. De Guchtenaere bleef gewoon lid en Mahy zal in de jaren 1930 een belangrijk aandeel hebben in de beslissingen. Kwaad bloed was er niet gezet.⁽⁵²⁾ Na haar vrijlating in 1921 engageerde De Guchtenaere zich onmiddellijk in de amnestiebeweging rond de figuur van August Borms. Zij werkte mee aan het Gentse Frontersblad *Voorpost* van Boudewijn Maes en werd secretaresse-penningmeester van Maes' eigen Vlaams-Nationale Partij die in 1929 het Vlaams Nationaal Verbond werd. Zij zou nog eenmaal aan de verkiezingen deelnemen in 1932 op de lijst van het Vlaams-nationaal Volksfront, tegen de officiële Vlaams-nationale lijst getrokken door Hendrik Elias. Zij behaalde slechts 290 stemmen. Zij overleed op 8 april 1942. Klaarblijkelijk waren de leden-activisten van de GT erin geslaagd, volgens de regel van de neutraliteit, hun politieke activiteiten buiten de bijeenkomsten te houden.

Actieve propaganda

Voor de jaren 1920 tot 1940 levert het archief slechts fragmentarisch materiaal op: enkele kwartaal- en jaarverslagen, losse verslagen en fragmenten van verslagboeken uit de jaren 1920 en vanaf 1933 tot 1947.

De activiteiten van de GT bleven zich toespitsen op het bestrijden van het 'alcohol-kapitalisme' en op het ondersteunen van allerlei initiatieven voor de bestrijding van alcoholmisbruik. Ondertussen was op 29 augustus 1919 de beroemde wet Vandervelde van kracht geworden; hij voorzag de afschaffing van het gebruik van alle gedistilleerde drank. De Fédération des Sociétés antialcooliques belges d'Abstinence totale stelde zich vragen over de doeltreffendheid van de wet, die volgens haar onvolkomen was. Er werd verwacht dat de wet vooral een gunstig effect zou hebben op het drankverbruik in de kroegen, omdat thuis niet zoveel werd gedronken. Bier en wijn werden nochtans even gevaarlijk geacht als sterke drank, vooral daar algemeen aangenomen werd dat de stokers het alcoholgehalte ervan opvoerden. Toch was de Fédération geneigd de wet te verdedigen omdat hij, ondanks de imperfecties een ernstige verbetering betekende ten opzichte van het vorige systeem. De federatie ging ervan uit dat het alcoholmisbruik in 1918 in België verdwenen was door de oorlogsomstandigheden, maar gaf toe dat alcohol in allerlei vormen naar het front gestuurd was.

De wet van 1919 werd zeker beter toegepast dan de vorige en de economische crisis van 1921 bewees dat alcoholisme samenging met voorspoed van de natie en niet met armoede. De hoge prijs van gedistilleerde alcohol had een sterke vermindering van

VAN GOEDE

INTERN. ORDE **TEMPELIEREN**

NEDERLANDSCHE **GROOT-LOGE**

STRIJDT TEGEN HET ALCOHOLISME, TER BESCHERMING VAN HET KIND.

WIJ, OUDERS VAN

Van Hebbelinck

GEBOREN *Gent 21 April 1928*

HOPEN ZEER, DAT ONS KIND MOGE OPGROEIEN
TOT EEN FLINK EN NUTTIG MENSCH IN DE MAAT
SCHAPPIJ. **WIJ ACHTEN HET DAARTOE EEN
EERSTEN PUCHT HET IN GEHEELONTHOUDING
OP TE VOEDEN EN VOORTDUREND TE WIJZEN
OP DE GEVAREN AAN HET ALCOHOLGEBRUIK.
IN WELKEN VORM OOK, VERBONDEN.**

GELEEKEND TE *Gent* den *14* 19*35*

Ad. Sauer

AFGEGEVEN DOOR LOGE *Licht en Liefde*
No *1* TE *Gent*

C. JETSES

Getuigenschrift waarin de ouders zich akkoord verklaren met de toetreding van hun kind tot de Orde van Goede Tempeliers (Stadsarchief Gent)

het verbruik en de verkoop ervan in slijterijen teweeggebracht. De federatie staaft de vaststelling met enkele cijfers. Meer sluitingsdagen van kroegen (van 7 naar 15) was een goede zaak gebleken, het aantal cafés was bovendien fors gedaald (1912: 250.000, 1920: 152.000, 1921: 144.000) of 1 café per 53 inwoners, kinderen en vrouwen meegerekend.

Maar de federatie sprak ook van fraude door de verstrekkers van alcoholhoudende drank in de openbare gelegenheden en als bewijs van de nefaste invloed van sterke drank (porto, pinard, zwaar bier) voerde zij cijfers aan over de weerslag op de volksgezondheid gemeten aan het aantal gevallen van delirium tremens. In een bepaalde kliniek (Saint-Jean in Brussel) wezen de cijfers van het aantal opnames voor delirium tremens erop dat die verminderd waren in vergelijking met het jaar voor de oorlog, maar vanaf 1921 toch weer aan het stijgen waren. De brochure in dat verband zit in het archief van de GT maar door gebrek aan materiaal voor die jaren 1920 kan men slechts vermoeden dat zij het standpunt van de totale abstinentie handhaafden.⁽⁵³⁾

De Gentse GT hadden de wind in de zeilen in de jaren 1920. In 1926 werd Licht en Liefde aangeduid om het Nationaal Kongres voor Geheelonthouding en een tentoonstelling in de aula van de universiteit te organiseren. Rosa De Guchtenaere was toen Hoofd-Tempelier.

De activiteiten van de GT beperkten zich niet tot vergaderen. Bijna altijd was er een voordracht ingelast over de evolutie van de alcoholkwestie. In de jaren 1950 kon die ook al eens gaan over een reis, met diaprojectie. Bij speciale gelegenheden werd een cultureel programma voor de leden gebracht met declamatie, uitvoeringen door de leden zelf van klassieke muziekstukken op de piano, het harmonium en de viool, zang, kleine voorstellingen en liederen uitgevoerd door het koor, en na de pauze hersengymnastiek, spelen en tafelvoetbal.⁽⁵⁴⁾

In de jaren 1930 trad een van de belangrijkste figuren van de Gentse Goede Tempeliers op de voorgrond. Louis Poppe jr. werd Hoofd-Tempelier en wist zich in de volgende jaren te omringen met een vaste groep waarin leden van de familie Mahy en anderen heel wat werk verzetten als secretaris of vice-tempeliers: E. Van Hecke, Gaston Coppitters, Germain Van der Heyden. Poppe jr. was afkomstig uit Zeeuws-Vlaanderen en geheelonthouder. Hij was sinds 1926 actief in de Gentse afdeling en vertegenwoordigde die in het Nationaal Comité tegen het Alcoholisme. Poppe was gehandicapt als gevolg van kinderverlamming en een bekend figuur in Gentse socialistische kringen. Tot na de Tweede Wereldoorlog was hij actief in de arbeidersjeugdbeweging, in spreekkoren en in het toneelgezelschap De Multatulikring, waarvan hij van 1932 tot 1946 penningmeester was. Hij regisseerde de Jubileumfilm van de Textielarbeiderscentrale (1938) en stichtte de Vereniging voor Alcoholvrij Weggebruik (VAW).⁽⁵⁵⁾ De loge Licht en Liefde bleef uiteraard steun verlenen aan allerlei initiatieven ter preventie van alcoholisme. Zij verspreidde lectuur in instellingen waar mensen ondergebracht waren van wie kon

verondersteld worden dat zij gevoelig waren voor alcoholmisbruik: in gevangenissen, hospitalen, kazernes. De GT betrokken politiekantoren in de verspreiding van hun publiciteit. Voor de ledenwerving werd niet alleen gecolporteerd, maar ook meegewerkt aan congressen en tentoonstellingen, en werden brochures uitgegeven.

Ook de Gentse afdeling werd geconfronteerd met de problemen van de economische crisis. In maart 1933 vroeg het Nationaal Comité tegen het Alcoholisme haar medewerking aan een campagne van Sobrietas om aan werklozen steun te ontnemen indien zij gedurende de werkuren in herbergen aangetroffen werden. Poppe was ertegen. Hij vond de maatregel gevaarlijk en zelfs onuitvoerbaar. Hij opteerde voor een programma voor algemene ontwikkeling en vakkennis voor werklozen.⁽⁵⁶⁾ Gaston Mahy viel hem bij.

Allerlei details wijzen erop dat Poppe een draagvlak voor de actie van de GT zocht in socialistische kringen. Hij drong er bij de BWP op aan meer maatregelen te treffen en na te gaan of het drankgebruik toenam bij een stijgend inkomen. Hij veronderstelde dat een dalende conjunctuur een daling van het drankgebruik zou meebrengen maar dit was zeker niet het geval in België waar volgens officiële cijfers de consumptie van bier en sterke drank steeg, maar het wijngebruik lichtjes daalde. Hij vroeg de Socialistische Internationale zich tot de aangesloten partijen te wenden en in elk land een onderzoek in te stellen naar de evolutie van alcoholgebruik in verband met de welstand der arbeidersbevolking en de conjunctuur van de samenleving. Voorts drong hij aan op samenwerking met de neutrale drankbestrijdersverenigingen.⁽⁵⁷⁾ Eveneens op zijn vraag stond de hoofdredacteur van *Vooruit* toe dat in het dagblad wekelijks een halve kolom werd gebruikt voor propaganda tegen drankgebruik.⁽⁵⁸⁾ Aan de Socialistische Radio Omroep SAROV vroeg hij om in zijn uitzendingen te mogen spreken over drankbestrijding en arbeidersbeweging. In augustus werd een voordracht gepland voor de Socialistische Jonge Wacht.⁽⁵⁹⁾ In 1937 werd contact opgenomen met een commissie van de BWP waaruit verscheidene wetsvoorstellen ter beperking, regeling en monopolisering van het drankverbruik voortvloeiden. Op een bijeenkomst van de Transportarbeidersbond werden pamfletten uitgedeeld.⁽⁶⁰⁾

Uit het verslagmateriaal van de jaren 1930 blijkt dat de loge Licht en Liefde door haar publicitaire ijver gevaarlijk dicht bij het vaarwater kwam van de Vlaamsgezinde politieke en culturele kringen. Had het avontuur van de activisten tijdens de Eerste Wereldoorlog bij sommigen sporen nagelaten? Enkele broeders deden in ieder geval moeilijk over het programma van een Franco-Belgisch ontmoetingsweekend, georganiseerd in samenwerking met broeder Jean Tanguy uit Frankrijk. Ook het voorstel om op een avondzitting in de aula van de universiteit de propagandafilm *Pierrette* te vertonen met medewerking van de Filmuniversiteit bezorgde enkele leden zure oprispingen. De universitaire filmclub was echter gesloten in augustus. De keuze viel dan op de cinema Oud-Gent aan het Zuidpark 'als dit niet te duur uitviel'. 's Zondags werd de 'boottocht op de Leie na het middagmaal' een groot succes genoemd. In het geheel

namen een zeventigtal GT deel aan de ontmoetingsdag, samen met twintig Fransen, tien Brusselaars, een aantal Engelsen, Nederlanders en zelfs Nieuw-Zeelanders.

Omstreeks mei 1935 ontstond het plan om een propaganda-actie te voeren voor geheelonthouding in het kader van de IJzerbedevaart. De inrichter van de bedevaart, professor Frans Daels⁽⁶¹⁾, ging akkoord. Hij stelde voor twee mannen te paard met plakaten te laten rondrijden. Hij bedacht eveneens een drietal leuzen tegen het gebruik van alcohol voor een groots opgezette affichecampagne. De tekst van de affiches luidde: 'Voor Vlaanderen groot / Voor Vlaanderen sterk / Gezond lichaam, gezonde geest / Daarom: Geheelonthouding van alcoholische dranken'. De GT zouden colporteren met 2500 exemplaren van hun blad *De Goede Tempelier* en ze lieten 10.000 affiches drukken voor de IJzerbedevaart op 18 augustus zelf. Zij vroegen de medewerking van pater Maas⁽⁶²⁾ en pastoor Dusauroir van Sobrietas (Brugge) om de affiches in Brugge en Antwerpen uit te hangen. Er werd ook contact opgenomen met dr. Goosenaerts om propaganda te maken op de Vlaamse wetenschappelijke congressen. Van die kant kwam geen antwoord.⁽⁶³⁾ Om het evenwicht te bewaren waren ook 10.000 affiches gedrukt voor Brussel en 5000 om in Gent te verspreiden ter gelegenheid van de viering van het 50-jarig bestaan van de BWP.

Hier en daar duiken in de verslagen gegevens op waardoor we iets meer vernemen over sommige standpunten van de GT in verband met de bredere ideologische context. Op de vraag van het Algemeen Vlaamsch Geheelonthoudersverbond om vier van hun circulaires te verspreiden antwoordden ze negatief "*daar zij[...] nogal erg anarchistisch zijn en antimilitaristisch gezind zijn worden zij niet geschikt bevonden om door de loge verspreid te worden*".⁽⁶⁴⁾ En iets later, toen zuster De Sweemer aan de loge een houtsnede van Joris Dille schonk voor de versiering van het lokaal, werd eerst onderzocht of dit wel kon "*daar zij een sterke antimilitaristische strekking heeft*".⁽⁶⁵⁾ Het is niet verwonderlijk dat de GT zich in de jaren 1930 afzetten tegen antimilitarisme alhoewel een regel van hun charter het streven naar vrede en ontwapening was. De historicus Ger Harmsen constateert een gelijkaardige evolutie in zijn studie over de geschiedenis van de studentenbeweging in Nederland in die jaren. Het antimilitarisme verloor steeds meer invloed nu land na land de prooi werd van het fascisme. Met ontwapening en geweldloosheid alleen kon het fascisme niet tegemoet getreden worden.⁽⁶⁶⁾

Het laatste kwartaal van 1936 werd als niet schitterend geëvalueerd. Er waren tien zittingen bijgewoond door gemiddeld zeven zusters, zeven broeders, drie bezoekers en een kandidaat. Dit verzuim werd toegeschreven aan de winterperiode en de heersende griep epidemie. Het ledental groeide niettemin traag en bestond uit 'al goede elementen'. Geen enkel lid had de belofte verbroken. De jeugdwerking met pinksterkampen en het jeugdbladje *De Bron*⁽⁶⁷⁾ droegen wel de tevredenheid weg. Bijeenkomsten werden afgesloten met een wafelbak, een kopje chocolade of koffie, 'de zenuwen ontlast door spel, dans of zang'. Een klasfeest en een kerstfeest sloten het jaar af.⁽⁶⁸⁾

Pinksterkamp te Vloesberg, 1930. v.l.n.r. Marcel De Schepper, Paula De Guchtenaere, Rachel Oosterlinck, Gusta De Guchtenaere, Marcella Dhavé, Frans Haentjens (Stadsarchief Gent)

De jeugdloge bestond al geruime tijd. Gaston Coppitters, een der oudste nog levende leden van de Gentse GT, vertelt in het interview dat ik met hem had hoe hij lid werd. Hij ging naar de lagere jongensschool in de Geitestraat en werd door zijn meester Toon De Pauw gevraagd om 's zaterdagsnamiddags te komen spelen in een 'anonieme' speelgroep die De Pauw samen met onderwijzer Rieder van de Acaciastraat had opgericht. Drinken, roken, gokken en vloeken waren er verboden. Na een jaar werd de jongen dan voorgesteld om lid te worden van de kinderloge der GT. Coppitters herinnert zich hoe hij voor de leider samen met andere jongeren een kring moest vormen, de broedergroet moest brengen en de belofte van geheelonthouding aflegde. Hij vindt het nu nog altijd spijtig dat er te weinig meisjes in de groep zaten.⁽⁶⁹⁾ Tijdens zijn legerdienst had hij, op één incident na, nooit last van zijn reputatie van geheelonthouder.

Voor de periode tussen 1937-1940 en van de Tweede Wereldoorlog ontbreken documenten.⁽⁷⁰⁾ Tijdens de Duitse bezetting was de IOGT verboden omdat zij een internationale vereniging was. De Gentse GT kwamen niet bijeen, hoewel Coppitters vermoedt dat het bestuur nu en dan in het geheim vergaderde. De eerste vergadering na het einde van de oorlog, bij Poppe thuis, werd besteed aan een bespreking van de 'ontrouw' aan de belofte van de gelijkwaardigheid van alle mensen volgens het beginselprogramma. Er waren klachten binnengekomen tegen een vijftiental leden betreffende "*nationaal-socialistische leer- en levensbeschouwing die niet in overeenstemming te brengen zijn met onze principes van broederschap en gelijkheid*".⁽⁷¹⁾ Er werd beslist hen te schorsen en hun een beschuldigende brief te zenden. Ze kregen recht op antwoord en zouden gehoord worden in het volksgebouw Verbroedering in de Meibloemstraat. Sommigen van de beschuldigten wilden niet uitgesloten worden, anderen ontkenden, een ander had bezwaar tegen het lokaal dat te socialistisch was. Het besluit was dat Poppe een brief opstelde gericht aan de secretaris van de Wereldloge (Loge suprême) die dan al of niet een schorsing zou uitspreken.⁽⁷²⁾ Over heel die zaak is in het archief van de GT-Gent niets meer terug te vinden. Volgens Coppitters⁽⁷³⁾ verschenen, behalve een paar uitzonderingen, de geschorste leden voor de groep waar zij moesten "*afzien van de theorie over de rassenongelijkheid en daarna de belofte van broederlijkheid opnieuw afleggen*". Een van de beschuldigten was Gaston Mahy en hij bleek in 1946 nog altijd lid te zijn. Naar aanleiding van een nieuwe ontmoeting in 1946 met de Grande loge franco-belge en een twaalfstal Goede Tempeliers van Brussel, schreef Jean Tanguy: "*Désolé d'apprendre les troubles survenus dans votre Loge.*" Hij zou contact opnemen met Mahy over de organisatie van een avond in Brussel. Bij een volgend contact logeerde Tanguy 'chez frère Mahy'.⁽⁷⁴⁾ Coppitters vertelde me dat Mahy helemaal geen kwade kerel was. Tijdens de oorlog had Armand Verspeeten sr. in Mahy's ketelmakerij aan de Ferrerlaan gewerkt om te vermijden dat hij verplicht tewerkgesteld zou worden in Duitsland.⁽⁷⁵⁾ Drie leden van de jeugdloge waren tijdens de oorlog omgekomen 'door handelingen der Duitsers': Hanquart, Henri Minnaert en Raoul Bontinck.⁽⁷⁶⁾

Heropleving

Nadat het lastige onderzoek betreffende enkele foute leden achter de rug was, hernam de loge Licht en Liefde na de Tweede Wereldoorlog als eerste van de Belgische loges de normale werking. Een stimulans daartoe was alvast de viering, in 1951, van het eeuwfeest van de IOGT in Stockholm, met 40.000 afgevaardigde deelnemers. De Gentse GT stuurden ook afgevaardigden naar een openluchtfeest in Apeldoorn waar 1500 GT waren samengestroomd.⁽⁷⁷⁾ Poppe had het bij die gelegenheid in het nieuwe blad van de Gentse loge *Vriend of vijand* nog eens over August Forel, stichter van de neutrale orde van de GT.⁽⁷⁸⁾ Met dit nieuwe tijdschrift, dat opgericht werd naar aanleiding van het eeuwfeest en dat drie maal per jaar op 5000 exemplaren gedrukt zou worden, wilden de Gentse GT een breder publiek bereiken. Poppe deed de redactie en was verantwoordelijke uitgever. Het werd gedrukt in Gent bij het socialistische Het Licht.⁽⁷⁹⁾ Een viertal jaar nadien werd de oplage tot 2000 teruggebracht.

Het doel van het blad was het alcoholvraagstuk op een zakelijke en rustige manier aan te pakken. De GT verzamelden daartoe wetenschappelijke gegevens uit binnen- en buitenland, publicaties, statistieken, rapporten, onderzoeken en krantenartikels en richtten zich met dat blad in het bijzonder naar personen en groepen die druk konden uitoefenen als er belangrijke beslissingen in de lucht hingen: leden van Kamer en senaat, onderwijskrachten, bestuursleden van belangrijke organisaties, vakverenigingen, toeristische en sportorganisaties, verpleegsters.

De loge Licht en Liefde speelde de bal om leemten in de wetgeving te becommentariëren en de toepassing van wetten terzake op te sporen en eventueel aan te klagen. De caféhouders waren al in 1932 in de aanval gegaan tegen een voorstel tot herziening van de wetgeving op het alcoholverbruik. Zij eisten een volledige vrijmaking van de verkoop, wat de inzet werd van een vinnige parlementaire strijd. De BWP nam toen contact op met Belgische verenigingen voor alcoholbestrijding. Toen er na de Tweede Wereldoorlog weer eens sprake was om de wet Vandervelde van 1919 te wijzigen, sloten de GT zich aan bij de eisen van het Nationaal Comité tegen het alcoholisme: handhaven van het verbod in het openbaar sterke drank te verbruiken, te verkopen en publiciteit te voeren en in stand houden van het verbod opgelegd aan de cafébazen om in hun zaak enigerlei sterke drank in voorraad te hebben. Als sanctie stelden zij voor om vanaf de eerste overtreding, samen met een boete, een tijdelijke sluiting van de zaak op te leggen.⁽⁸⁰⁾

De GT hielden nog altijd scherp de publiciteit voor alcohol in het oog, overigens zonder veel resultaat. In 1957 stuurden ze een protestbrief naar het college van burgemeester en schepenen in verband met een Bruegels Bierfestival te Gent. Het Stadsbestuur beloofde dat de politie een oogje zou houden op de verkoop en voorts bleef alles zoals het was.⁽⁸¹⁾ Ook een protestbrief uit 1962 naar de redactie van de *Na-*

tuurvriend, blad van de Arbeiders Toeristenbond, naar aanleiding van een artikel met de titel *Waar de wijn de meest democratische drank is: Beaujolais*, bleef zonder antwoord.⁽⁸²⁾ Voor geheelonthouders werd het moeilijk opboksen tegen een toenemende genotzucht als gevolg van de verbetering van de kwaliteit van het leven. Wat was er eigenlijk mis met het drinken van een goed wijntje dat men vanuit Frankrijk gemakkelijk over de grens kreeg? Het toerisme naar Frankrijk was niet meer te stuiten. Denise Hebbelinck situeert, in het interview dat zij later gaf, het 'verval' al na de Tweede Wereldoorlog: *"De oorlogen deden de organisatie ook geen deugd en de jongste generaties voelen weinig voor de oude idealen [...] de belangstelling voor de nieuwe wereld na de oorlog overheerst alles, men wil vrij zijn en volop genieten van het leven."*⁽⁸³⁾

Behalve het signaleren van allerlei zaken die het alcoholisme in de hand konden werken, richtten de Goede Tempeliers nu ook hun pijlen op een nieuw, zich snel verbreidend fenomeen van de beginnende consumptiemaatschappij: de dood door verkeersongevallen. Professor dr. Fr. Thomas, bestuurder van het laboratorium voor gerechtelijke geneeskunde van de Gentse universiteit toonde aan dat de helft van de verkeersongevallen veroorzaakt werd door alcoholgebruik. Naar aanleiding van een tentoonstelling in de Handelsbeurs van Gent, van 15 tot 17 april 1957, van affiches over het thema *Alcohol en Verkeersongevallen* ingericht door het Nationaal Comité tegen het Alcoholisme, waren de GT er als de eersten bij om een verplicht bloedonderzoek na verkeersongevallen te eisen.⁽⁸⁴⁾ Het thema is nu, een halve eeuw later, meer dan ooit actueel.

Ook de jonge Goede Tempeliers hadden na de oorlog opnieuw de wind in de zeilen. In 1954 werd De Belgische Goede Tempeliers Jeugd opgericht. De eens in Gent zo bloeiende jeugdclub Hou ende trou die tijdens de oorlog in verval geraakt was, werd nieuw leven ingeblazen op 3 oktober. De groep werd geleid door Marcel Hebbelinck, geassisteerd door Diane Rossel. De Gentse IOGT-jongeren maakten publiciteit voor hun zaak. Zij trokken met een propagandafilm, ingeleid door Rossel, naar de 5e en 6e klassen van de stadsscholen. De voornaamste publicitaire actie was gericht op het deelnemen aan jeugdkampen die jonge geheelonthouders over de grenzen heen bijeenbrachten. In Beekbergen (NL) in 1954 en in Bouillon, waar tijdens een Franco-Belgisch paaskamp van 7 tot 14 april 1955 het contact met de Fransen weer opgenomen werd.⁽⁸⁵⁾

De Hebbelincks: allround geheelonthouders

Louis Poppe had als Hoofd-Tempelier heel wat jaren meegedraaid en de redactie van *Vriend of vijand* nam hem meer en meer in beslag. Hij werd voor het administratief werk bijgestaan door Denise Hebbelinck die bijna vier decennia minutieus de versla-

Denise Hebbelinck voor de vlag van de Gentse afdeling van de Internationale Orde der Goede Tempeliers (Stadsarchief Gent)

gen van de wekelijkse vergaderingen optekende. Deze samenwerking werd rond 1960 nog versterkt toen haar broer Marcel vanuit de jeugdactie op de voorgrond kwam. De ouders van Denise en Marcel, Albert en Henriette Hebbelinck, waren pioniers van de vegetarische voeding. Hun winkel Natura in de Kortrijksepoortstraat was in Gent de enige zaak waar vegetarische producten en fruitsappen verkocht werden. Albert Hebbelinck was een selfmade man met een bijzondere belangstelling voor vegetarisme, gezonde voeding, sport en de vredesactie. De geheelonthouding maakte deel uit van een veel ruimer humanitair idealisme. Albert overleed op 16 maart 1967. Marcel Hebbelinck werd geboren op 20 oktober 1931 en was door zijn ouders al vroeg betrokken in de onthoudersbeweging, eerst als heel jong lid bij de kinderloge en later als leider van de Goede Tempeliersjeugd. In februari 1960 promoveerde hij tot doctor in de lichamelijke opvoeding aan de RUG op *Spierarbeid en ethylalcohol*.⁽⁸⁶⁾ Zijn onderzoek spitste zich toe op het verband tussen de voeding en de fysiologie, en meer specifiek op het aspect van de sport. Hij nam het secretariaat waar van het Centrum voor studie, behandeling en preventie van alcoholisme en toxicomaniëen en was vice-president van de International Good Templar Youth Federation. Marcel was ook zelf een sportman en levenslang vegetariër. Hij was de voortrekker van de Vlaamse Vegetariërsvereniging, ondertussen overgenomen door het Ethisch Vegetarisch Alternatief (EVA) in Gent en oud-voorzitter van de European Vegetarian Union. Hij is auteur van talrijke publicaties en directeur van de boekenreeks *Medicine and Sport Science*.⁽⁸⁷⁾

In de jaren 1950 kwam bij de Gentse GT naast alcoholonthouding het vegetarisme op de voorgrond. De vergaderingen daaromtrent hadden plaats ten huize van Albert en Henriette Hebbelinck of in de Milkbar aan het Zuid, geopend in mei 1956.⁽⁸⁸⁾ De GT bestempelden de oprichting van een milkbar als een vorm van positieve drankbestrijding, die aansloot bij de actie van de regering om het verbruik van meer melk in de voedingsgewoonten te stimuleren. Het ging de Goede Tempeliers toen ook financieel iets beter voor de wind. Het ministerie van Volksgezondheid kende hen een subsidie van 35.000 fr. toe die enkel aan curatieve verenigingen mocht besteed worden.⁽⁸⁹⁾

Het aantreden van Marcel en Denise Hebbelinck als boegbeelden van de Gentse GT-afdeling viel samen met de herdenking van het 50-jarig bestaan ervan. De IOGT van Kristiaanstad (Zweden) gaf een royaal cadeau, met name een nieuwe vlag. Het taalgebruik werd ook stilaan moderner. De aanspreking zusters en broeders werd vervangen door dames en heren, de term 'inwijding' door 'installatie'. "*Van de logegebruiken blijven er in Gent maar drie over [...] de strenge en geheimzinnige structuur met haar graden, wachtwoorden, regalia en andere gebruiken hebben we achter ons gelaten [...]*", getuigde Denise Hebbelinck.⁽⁹⁰⁾ Begin 1963 werd de Gentse afdeling een vzw. Enkele jaren na het overlijden van Poppe jr., in 1974, begon Licht en Liefde te slabakken en leek een gelijkaardige evolutie door te maken als zoveel afdelingen van de 'traditionele partijen en zuilen'. De groep verloor stilaan grip op de jeugd. In 1986 werd geklaagd over

de daling van het aantal bezoekers aan de zittingen. De oorzaak werd gezocht in een groter aanbod aan activiteiten overal in de stad en in 'gemakzucht'. De vergrijzing had toegeslagen, verjonging kwam er niet; zelfs al hadden de Goede Tempeliers het begrip verslaving verbreed naar drugs en tabak toe. Het contact met de IOGT in andere landen werd intenser. Het Zweedse model trok de Gentse GT erg aan. Denise Hebbelinck leerde Zweeds om de methode en de werking ter plaatse te bestuderen. De IOGT had in Zweden eigen bibliotheken, vakantiecentra en volkshogescholen.

De viering van de vijfenzeventigste verjaardag met een tentoonstelling in het Toreken aan de Vrijdagmarkt, met heel interessant materiaal van de IOGT in Gent en wereldwijd, was een laatste opflakking.⁽⁹¹⁾ In 1989 werd de subsidie van het ministerie van Volksgezondheid, zonder nadere toelichting, van 48.000 fr. op 11.000 fr. teruggebracht. Licht en Liefde moest nu zien rond te komen met die som, plus 14.000 fr. van de Stad Gent, 20.000 fr. van de Provincie Oost-Vlaanderen en 9000 fr. van het ministerie van Cultuur.⁽⁹²⁾

Het laatste lid, een brigadier van politie, werd ingeschreven op 15 oktober 1994. Op 11 maart 1998 werden de boeken gesloten en de Goede Tempeliers 'slapend' verklaard.

Tot slot

Hoe kan men de betekenis en de impact inschatten van een kleine fractie van een sociale beweging die hooguit ca. 435 leden had in de loop van haar bijna tachtigjarige bestaan? Aan de hand van haar geldmiddelen, van haar activiteiten waar in de beginjaren nauwelijks mee naar buitengekomen werd? Aan de hand van het aantal personen die stilaan bij herdenkingsgelegenheden verschenen? Aan de overheidssteun? Dit alles kan misschien opgeteld en geëvalueerd worden. De inzet van de leden en van mensen die hun hele leven in dienst stellen van een ideaal en er hun leven naar inrichten kan niet gemeten worden. Uit de weinige getuigenissen van hen die het beleefd hebben komen weinig meetbare gegevens naar voor, wel een beeld van hun persoonlijke ervaringen in de vereniging.

Na de opening van de tentoonstelling in 1987 werd Denise Hebbelinck geïnterviewd voor het dagblad *Het Nieuwsblad/De Gentenaar*. Ze zei dat de GT niet te vergelijken waren met de AA. De leden waren geen alcoholici, ze vormden geen praatgroep, maar een beweging die de strijd tegen de sociale dwang aanbod. In de verslagen worden geregeld gevallen vermeld van mensen met een alcoholprobleem, die dan doorverwezen werden naar een dokter of met wie iemand van het bestuur ging praten. Volgens Gaston Coppitters kon Louis Poppe als geen ander met mensen die hervielen praten en ze bewegen om niet meer naar de fles te grijpen. De sanctie tegen een lid dat de belofte om niet te drinken verbrak bleef nochtans streng: uitwijzing.⁽⁹³⁾

Na de Tweede Wereldoorlog was Licht en Liefde de enige nog bestaande afdeling van de IOGT in België. Groot succes heeft zij nooit gekend, ook niet bij de vrijzinnige beweging. Marcel Hebbelinck schreef mij hierover: *"In de zestiger jaren - toen we nog in Gent woonden - heb ik als lid van het HV getracht bij de vrienden van het Humanistisch Verbond interesse te wekken voor de geheelonthouding en de hulp aan alcoholisten, maar dit was boter aan de galg. [...] Ik heb ook enkele malen contact gehad met de AA, maar daar was de geest totaal verschillend en voelde ik niet dezelfde idealistische geest van broederschap, van actief deelnemen aan het streven naar vrede, noch het cultureel/educatieve accent van de IOGT."* Voor hem bestaat Licht en Liefde nog altijd: *"Wij zijn nu echter met een kleine (een vijftiental leden) groep overgebleven en hebben de loge 'Licht en Liefde', want dat was de naam, in feite opgeschort. We hebben altijd gehoopt nieuwe leden aan te trekken, maar tevergeefs."*⁽⁹⁴⁾ Ondertussen werkt in Gent onder de koepel van het Humanistisch Verbond de groep SOS Nuchterheid met aanspreekpunten in Oudenaarde, Ronse, Aalst, Antwerpen, Sint-Niklaas, Blankenberge, Koksijde, Kortrijk, Leuven en Tienen.

- (1) De Orde der Tempeliers (1118-1312), zie L.C. KUMPS, *Wahrheit en Dichtung in de volkse Tempeliërsage in Vlaanderen*. In: *Miscellanea Prof. EM. K.C. Peeters*, Antwerpen, 1975, p. 173-194; L. CHARLES, *De mondelinge overlevering en de vervalsing van het historisch beeld: de Tempeliers in het baljuwschap Vlaanderen*, UGent, licentiaatsverhandeling, 1983.
- (2) Arthur De Sweemer, lid van de Socialistische Jonge Wacht, voorzitter Arbeiders Jeugd Verbond, 1931-1933; hoofd Propaganda- en Verkoopdienst dagblad Vooruit; hoofdredacteur van het socialistisch weekblad *De Werker*; volksvertegenwoordiger.
- (3) Interview met Denise Hebbelinck door Willy De Buck, *De Internationale Orde der Goede Tempeliers*, 75 jaar in Gent. In: *Het Nieuwsblad/De Gentenaar*, 28/08/1987.
- (4) Zie D. DE WEERDT, *De Sartons in België*. In: *Brood & Rozen. Tijdschrift voor de Geschiedenis van Sociale Bewegingen*, (1999)1, p. 53-71.
- (5) In 1933 is er sprake van 222.261 leden in Zweden, 102.000 in Engeland, 50.000 in Duitsland, 61.154 in Noorwegen.
- (6) Geboren op 1 september 1848 in Morges (Zwitserland). Studeerde geneeskunde in Zürich (1866-1871), hersenanatomie en -microscopie aan diverse universiteiten.
- (7) XXVème anniversaire de la Ligue patriotique contre l'Alcoolisme. Premier Congrès national contre l'Alcoolisme. Compte rendu, Liège, août 1905.

Rapport de M. de Momiandre, président (de la session), p. 345-347.

- (8) Auguste Ley, overleden 10 januari 1956, psycholoog, criminoloog, pedagoog, psychiater; streed voor de verbetering van de situatie van geesteszieken; een der stichters van de Nationale Bond voor Geesteshygiëne; geheelonthouder en volgeling van Forel in de strijd tegen alcoholisme (Stadsarchief Gent (SAG), *Diverse Kleine Fondsen* 110, *Internationale Orde der Goede tempeliers*, nr. 26, *Vriend of vijand*, VI(maart 1956)1).
- (9) E. VANDERVELDE, *Souvenirs d'un militant socialiste*, Paris, 1939, p. 136-137; de *Essais socialistes: L'alcoolisme, la religion, l'art van Vandervelde* verschenen in Parijs, 1906.
- (10) SAG, DKE 110, nr. 26, *Vriend of vijand*, XX(mei-juni 1970)2, p. 5.
- (11) J. JACOBS m.s.c., *De Internationale Orde van Goede Tempeliers*. In: *Onthouding*, VII(1913)2, p. 85-91.
- (12) J. JACOBS, *De Internationale [...]*, p. 86.
- (13) Pierre Hoffmann geboren op 4 juni 1851 in Rosport, Groothertogdom Luxemburg; studeerde klassieke talen in Bonn; gaf gedurende zes semesters (1872-1875) les aan de hogeschool van Straatsburg en hervatte zijn filologische studies in 1876. Van 1878 tot 1883 gaf hij les aan het gymnasium van Straatsburg; behaalde in 1883 het doctoraat in letteren en wijsbegeerte, filosofie en ethica, aan de Universiteit van Tübingen.

- (14) SAG, DKF, 110, 19, L' Abstinence et nos habitudes sociales, Premier Congrès annuel des abstinents belges, Bruxelles, 22 juillet 1911, Bruxelles, 1911 (Fédération des Sociétés belges d' Abstinence totale. Publication, 1), p. 1-8.
- (15) Geboren op 16 april 1854 in een intellectueel en liberaal milieu; studeerde biologie in Utrecht; in 1879 benoemd tot buitengewoon hoogleraar histologie aan de Universiteit van Amsterdam.
- (16) Felix Louis Ortt, Groningen (1866-1959); voorzitter van de Nederlandsche Vegetariërsbond, opgericht door A. Verschoor in 1894; richtte in 1901 de Rein Leven-beweging op.
- (17) Jacob van Rees (1854-1928), geboren in een liberaal intellectueel milieu; vader Otto van Rees was hoogleraar rechtsgeleerdheid en statistiek aan de Universiteit van Utrecht. Jacob studeerde biologie en werd benoemd tot buitengewoon hoogleraar histologie aan de Universiteit van Amsterdam. Daarnaast was hij ook actief in de Rein Leven-beweging. In 1892 werd hij lid van de Nederlandsche Propagandaclub voor drankbestrijding. Hij was aanwezig op het Internationaal Drankbestrijdingscongres van Bazel, waar hij contacten had met Bunge, Kröpelin en Forel. Hij volgde in 1919 Forel op als Groot-Tempelier der neutrale IOGT in Nederland in 1919 (A. ARRIENS, Professor dr. Jacob van Rees (Bestevaer)). In: Vriend of vijand, II (maart 1952)2.
- (18) Ook vermeld, na een bijdrage over August Forel, in de rubriek Grote figuren uit de drankbestrijding: Jacob van Rees. In: Vriend of vijand, II (maart 1952)2.
- (19) Lodewijk van Mierop (1876-1930), studeerde wis- en natuurkunde te Leiden en theologie te Amsterdam; kwam in maart-april 1902 naar Blaricum; medewerker in de drukkerij Vrede; was een der leiders van de Rein Leven-beweging (M.W.J.L. BOERSEN, De Kolonie van de Internationale Broederschap te Blaricum, Historische Kring Blaricum, 1987).
- (20) Zie B. MANTEL, Inventaris van het archief van Jacob van Rees, Amsterdam, Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis.
- (21) Liberaal Archief Gent, Archief Willemsfonds, P. Hoffmann, Gent, 43.2.530.
- (22) In oktober 1907 werd de eerste klas van het middelbaar onderwijs met een Latijnse afdeling geopend. De school groeide uit tot een volledig lyceum, met de steun van het Stadsbestuur. Het lyceum werd door de Duitse bezetter gesloten in 1917, omdat het beschouwd werd als een haard van antigermanisme. Na de wapenstilstand werd de school onmiddellijk heropend en erkend als stedelijke instelling. (M. STEELS, Geschiedenis van het stedelijk onderwijs te Gent, 1828-1914, Gent 1978, p. 306). Na de Tweede Wereldoorlog werd het overgenomen door de Staat (in 1947).
- (23) Voor Rosa De Guchteneere werden ook geraadpleegd: Liberaal Archief Gent; Archief Willemsfonds, afdeling Gent en afdeling Ledeberg; M. VAN GINDERACHTER, De ongekroonde koningin van Vlaanderen: Rosa De Guchteneere herdacht 1895-1942. In: Wetenschappelijke Tijdingen, LX(2001)2, p. 96-113; M. VAN GINDERACHTER, Mythen en martelaren in het Vlaams-nationalisme: de beeldvorming rond Rosa De Guchteneere, 1875-1942. In: Tijdschrift voor Geschiedenis, CXIV(2001)3, p. 394-410; D. VANACKER, Het aktivistisch avontuur, Gent, 1991.
- (24) Jan Derk Domela Nieuwenhuis Nyegaard (1870-1955), predikant, publicist, flamingant en activist, was een neef van de christen-anarchistische dominee Ferdinand Domela Nieuwenhuis en de oom van de Nederlandse historicus Pieter Geyl, de grondlegger van de Groot-Nederlandse geschiedschrijving. Hij verliet de Lutherse geloofsgemeenschap en ging over naar de Nederlandse Hervormde Kerk. Zijn eerste post bekleedde hij in de Belgische Zending-skerk te Oostende waar hij bevriend werd met de dichter-geneesheer dr. Eugène Van Oye, oud-leerling van Guido Gezelle. (Jaarboek van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde te Leiden, p. 56-57; Biografisch Woordenboek van Nederland; L. MOLENAAR, De rok van het universum: Marcel Minnaert astrofysicus 1893-1970, Amsterdam/Leuven, 2003, p. 73; L. PICARD, Geschiedenis van de Vlaamse en Groot-Nederlandse beweging, II, Antwerpen, 1959, p. 266.
- (25) L. BUNING, Het strijdbare leven van J.D. Domela Nieuwenhuis Nyegaard: Vlaming door Keuze, Buitenpost, 1976, p. 37-49.
- (26) SAG, DKF, 110, nr. 1, DKF, nr. 2, Grondwet van de Internationale Orde der Goede Tempeliers. Uitgave van de Internationale Loge, 1930; T. VLEEMING, Zestig vragen en antwoorden over de IOGT, Oudeschoot bij Heerenveen: Grootloge IOGT, 1933; B. JUELICH, Catechismus, bewerkt naar de Duitse Kleiner Guttemplar Katechismus.
- (27) L. BUNING, Het strijdbare leven [...], p. 6.
- (28) SAG, DKF, 110, nr. 3, IOGT, Gent Constitutieboek. Er moeten in Gent meerdere loges bestaan hebben. In het Constitutieboek worden vier leden vermeld van de loge Vertrouwen nr. 11, Acaciasstraat, die overkwamen naar Licht en Liefde in 1918.
- (29) J. JACOBS, De Internationale [...], p. 85-91.
- (30) Marcel Gilles Jozef Minnaert (1893-1970), geboren in een liberaal en Vlaams onderwijzersgezin. Zijn moeder was onderwijzeres in Brugge, zijn

- vader was leraar talen, aardrijkskunde en wetenschappen aan de Rijksnormaalschool voor jongens in Gent. Oom Gilles Désiré Minnaert was algemeen inspecteur van de lagere scholen van Gent; bevorderde het gebruik van Nederlandse boeken in de Vlaamse klassen; was voorzitter van het Willemsfonds (D. VANACKER, De jonge Minnaert. In: Wetenschappelijke Tijdingen, LIII (maart 1994)3, p. 163-177).
- (31) L. MOLENAAR, De rok [...], p. 73.
- (32) SAG, DKF, 110, nr. 3, Constitutieboek.
- (33) L. WILS, De Groot-Nederlandse beweging. In: Wetenschappelijke Tijdingen, (maart 2005), p. 23-34.
- (34) L. BUNING, De Vlaamse en Groot-Nederlandse Studentencongressen. In: Wetenschappelijke Tijdingen, (1937)1, kol. 14-28.
- (35) L. MOLENAAR, De rok [...], p. 72.
- (36) L. MOLENAAR, De rok [...], p. 76.
- (37) D. VANACKER, De jonge Minnaert. In: Wetenschappelijke Tijdingen, LIII, 3 (maart 1994), p. 169.
- (38) L. BUNING, Drie Groot-Nederlandse Studentencongressen (1912-1914). In: Wetenschappelijke Tijdingen, (1937)2, kol. 75-98.
- (39) L. BUNING, Drie Groot-Nederlandse Studentencongressen [...], kol. 84, nota 7: Ter Waarheid was een Gentse studentenkring, die in 1904 was afgescheurd van de liberale kring 't Zal wel gaan. In de nieuwe groep domineerden socialistische ideeën, gaande van het anarchisme van Leo Picard tot het marxisme van De Man en gecombineerd met een radicaal flamingantisme (J. MOULAERT, Rood en zwart: de anarchistische beweging in België, 1880-1914, Leuven, 1995, p. 386). Buning merkte enigszins verrassend op dat Minnaert in 1917 politiek naar uiterst links begon over te hellen, nadat hij de vertaling van het werk van Kropotkin, Wederzijds dienstbetoon door de echtgenote van Mac Leod, gelezen had.
- (40) L. MOLENAAR, De rok [...], p. 84.
- (41) Frans Primo (1884-1946); telegraafbeampte en amateurtoneelspeler; van 1914 tot 1915 lid van de Jong-Vlaamse groep; hoofdredacteur van Nieuwe Gazet van Gent, orgaan van de professoren van de Gentse "von Bissing"-universiteit; maakte deel uit van de activistisch gezinde minderheid in de BWP die, met de hulp van de Duitse overheid, deelnam aan het Congres van Stockholm in 1917 van de socialistische Internationale. Huysmans' standpunt was de culturele autonomie van Vlaanderen en verder niets. Primo werd in 1918 lid van de Raad van Vlaanderen, emigreerde naar Nederland en werd in België veroordeeld tot de doodstraf (W. GELDOLF, Stockholm 1917: Camille Huysmans in de schaduw van titanen, Antwerpen, 1996, p. 261, 272-274).
- (42) L. PICARD, Geschiedenis van de Vlaamse en Groot-Nederlandse beweging [...], p. 311.
- (43) L. MOLENAAR, De rok [...], p. 87.
- (44) L. MOLENAAR, De rok [...], p. 91.
- (45) L. BUNING, Het strijdbare leven [...], p. 70-73.
- (46) L. WILS, De Groot-Nederlandse beweging [...], p. 27.
- (47) Dr. Hermann Felix Wirth, van Duitse afkomst, bekend in het Vlaamsgezinde milieu, al jaren bevriend met Eugène Van Oye, lector in Berlijn met belangstelling voor de Vlaamse volksletterkunde, censor op het bureau van Pressedelegierte Von Keudell (L. BUNING, Het strijdbare leven [...], p. 77-78, 85).
- (48) Jan Derk Domela Nieuwenhuis (1870-1955). In: Biografisch woordenboek van Nederland.
- (49) L. WILS, De Groot-Nederlandse beweging [...], p. 27.
- (50) Cesar De Bruycker, steunpilaar van het Kruidkundig Genootschap Dodonea opgericht door Julius Mac Leod, waar Minnaert lid van was. De Bruycker was de rechterhand van Mac Leod en verving hem als professor in de fysica aan de Vlaamse Hoogeschool.
- (51) L. MOLENAAR, De rok [...], p. 153 e.v., 202, 350.
- (52) SAG, kwartaalverslag 11 september 1935, DSF/110/4.
- (53) 1913: 58 gevallen van delirium tremens op 276 opnames
1914: 44 273
1915: 15 281
1916: 9 216
1917: 5 176
1918: 2 188
1919: 4 228
1920: 15 222
1921: ongeveer idem als in 1920
- (M.F. BOULENGER, Les effets de la loi du 29 août 1919 sur le régime de l'alcool en Belgique, Bruxelles, Fédération des Sociétés antialcooliques belges d' Abstinence totale, 1921; Publication No. 7).
- (54) SAG, DKF, 110, nr. 19, Programma kerstfeest 1930; programma Zusteravond, 2 maart 1953.
- (55) Hij overleed op 17 juni 1974. Louis Poppe jr. overleden. In: Vriend of vijand, XXIV (juli-augustus 1974)3, p. 1-2. Poppe jr. schreef een aantal publi-

- caties over alcoholisme; hij deed de redactie en het beheer van De Vlaamsche Onthouder, 2-maandelijks tijdschrift; publiceerde de brochure Het alcoholisme een maatschappelijk gevaar, Brussel, 1931.
- (56) SAG, DKE, 110, nr. 4, Kwartaalverslag, vergadering van 29 maart 1933. Het idee was niet nieuw. Camille Huysmans had tijdens de Eerste Wereldoorlog, in 1915, voor de Brusselse afdeling van het Nationaal Hulp- en Voedingscomité een ontwerp gemaakt voor de inrichting van een dienst van verplicht onderwijs voor werklozen. Alle werklozen, zowel mannen als vrouwen van 4 tot 40 jaar konden alleen steun genieten als ze de lessen bijwoonden (D. DE WEERDT & W. GELDOLF, Camille Huysmans en België tijdens Wereldoorlog I, Antwerpen/Amsterdam, 1975 (Camille Huysmans geschriften en documenten, II), p. 42-52).
- (57) Het artikel van Poppe verscheen in Schakels, het socialistische maandschrift voor Noord- en Zuid-Nederland, december 1962, p. 6-7, maar werd wegens het neutraliteitsprincipe ook afzonderlijk en anoniem uitgegeven door Licht en Liefde: Vlaanderen's alcoholisme: een verzoek aan de Nederlandsche en Belgische Sociaal-Demokraten. Gent, 1932. (SAG, DKE, 110, nr. 19).
- (58) SAG, DKE, 110, nr. 4, Kwartaalverslag 13 juli 1938.
- (59) SAG, DKE, 110, nr. 25, Kwartaalverslag, augustus 1933, voor een vijftigtal toehoorders.
- (60) SAG, DKE, 110, nr. 25, Verslagen augustus-september-oktober 1937.
- (61) Professor dr. Frans Daels, krijgsarts in WOI, steun van de Vlaamse soldaten aan het IJzerfront.
- (62) E.H. A.W. Maes sr. (Turnhout, 1885-Herent, 1965), een der voormannen van de katholieke matigheidsbeweging, vegetariër, antiroker, lid van de Nationale Commissie tegen het Alcoholisme, grote vriend van de IOGT.
- (63) Jozef Goosenaerts, inrichter van de Vlaamse wetenschappelijke congressen.
- (64) SAG, DKE, 110, nr. 25, Kwartaalverslag, november-december 1936 en februari 1937.
- (65) SAG, DKE, 110, nr. 25, 29 september 1937.
- (66) G. HARMSEN, Wij zijn jong, de aard' ligt open: NBAS tussen de twee wereldoorlogen, Amsterdam, 1969, p. 165-166.
- (67) SAG, DKE, 110, nr. 10, De Bron. Tijdschrift van de jeugdafdeling van de Internationale Orde der Goede Tempeliers, Gent, jg. 1-3, 1935-1937 onvolledig - stencil.
- (68) SAG, DKE, 110, 4, Kwartaalverslag, november-december 1936 en februari 1937.
- (69) Interview met Gaston Coppitters door Denise De Weerd op 12/08/2005. Coppitters, elektricien bij het ministerie van de RTT, later dienstchef. Hij werd als volwassene ingewijd in de loge Licht en Liefde op 10/05/1933.
- (70) De verslagen werden hernomen vanaf november 1944; fragmenten zijn er tot 25/04/1956 (SAG, 110, nr. 25).
- (71) SAG, DKE, 110, nr. 2, Grondwet van de IOGT. Uitgave van de Internationale Loge. 1930, punt 5: Streven naar algemene broederschap onafhankelijk van ras, kleur of geloof.
- (72) SAG, DKE, 110, nr. 4, verslag van 26/09/1944.
- (73) Interview Gaston Coppitters.
- (74) DKE, 110, nr. 15, briefkaarten van Jean Tanguy aan Marcel Hebbelinck, 21/07 en 25/07/1946 en 13/05/1948.
- (75) Interview Gaston Coppitters; vermeld in Armand Verspeeten (Getuigen). Gent: Amsab, 1999, p. 33.
- (76) SAG, DKE, 110, nr. 4 en 110, nr. 25, losse kwartaalverslagen 1946 en 1947.
- (77) Vriend of vijand, II(maart 1952)2.
- (78) De O.I.G.T., Een maatschappelijk hervormster. In: Vriend of vijand, II(kerstmis 1951)1.
- (79) De volledige collectie van Vriend of vijand bevindt zich in het archief van de Gentse GT, van 1951 tot 1999, ingebonden in drie banden (SAG, DKE, 110, nr. 26).
- (80) Vriend of vijand, V(5-6 december 1955).
- (81) Vriend of vijand, IV(april-mei 1957).
- (82) SAG, 110, nr. 4, Verslagboek 1962-1998, 03/12/1962.
- (83) Interview Denise Hebbelinck.
- (84) Vriend of vijand, I(1 mei 1951)1.
- (85) Vriend of vijand, IV(juni 1954)3, p. 5; (augustus 1954)4-5; V(mei-juni 1955)2, p. 5.
- (86) M. HEBBELINCK, Spierarbeid en alkohol, J.F. Heymansinstituut voor Pharmacodynamica van de RUG, Brussel, 1961.
- (87) Vriend of vijand, XIII(november-december 1963)6, p. 5. In mijn gesprek met Marcel Hebbelinck blijkt de zinsnede "ten huize van" die uit het verslagboek overgenomen is niet overeen te stemmen met de werkelijkheid. De loge Licht en Liefde had als vaste stek de zaal van de Theosofische Vereniging, in dezelfde straat waar de Hebbelincks hun winkel hadden: de Kortrijksepoortstraat.
- (88) Vriend of vijand, VI(maart 1956)1.
- (89) SAG, DKE, nr. 4, Verslagboek 63-98, 08/01/1962.

- (90) Interview Denise Hebbelinck, 28/08/1987.
- (91) Vrijwel integraal bewaard in het archief.
- (92) SAG, DKE, 110, nr. 4, Verslagboek 1962-1998, vergaderingen van 17/02/1986, 19/09/1988 en 18/12/1989.
- (93) Interview Denise Hebbelinck, 28/08/1987.
- (94) E-mail van Marcel Hebbelinck, 03/02/2005.

Leona DETIEGE

2e kandidaat Kamer

O P G E M E R K T

Vrouwen vertegenwoordigen.

Substantiële en descriptieve vertegenwoordiging van vrouwen in de Kamer tijdens de begrotingsdebatten (1900-1979)

Doctoraal proefschrift, VUB, 2004

Karen Celis, docent verbonden aan de vakgroep

Bestuurskunde van de Hogeschool Gent

Waarom de bijdrage van vrouwelijke vertegenwoordigers tot de vertegenwoordiging van vrouwen onderzoeken? Vanuit postmodernistisch oogpunt gaat het om een problematische vraag: er bestaat niet zoiets als dé politica of dé vrouwelijke burger. De term 'vrouwelijke burger' is een verzamelnaam voor een veelheid aan verschillende groepen vrouwen, die onder meer gescheiden worden door kenmerken als klasse, seksualiteit, huidskleur, scholingsgraad en beroepsbezigheid. Wie of welk belang moet er dan vertegenwoordigd worden wanneer we het hebben over 'de vertegenwoordiging van vrouwen'? Waarom de inbreng van politicae terzake onderzoeken? Er zijn immers dwingende redenen om aan te nemen dat er geen specifieke inbreng van vrouwen zal zijn. Vrouwelijke vertegenwoordigers zijn in de eerste plaats politiciers. Ze worden geselecteerd via dezelfde mechanismen, zijn onderworpen aan dezelfde vereisten en verwachtingen en spelen eenzelfde politiek spel. Politicae zijn net zo'n heterogene groep als de vrouwelijke burgers. Bovendien geldt een centraal politiek axioma: politici/ae vertegenwoordigen in eerste instantie hun partij en kiesdistrict.

Waarom dan toch onderzoeken of vrouwelijke vertegenwoordigers een bijdrage leveren tot de vertegenwoordiging van vrouwen? Een eerste en tevens de belangrijkste motivatie is dat de vraag zelf hardnekkig is. Ze blijft zich opwerpen en dit zowel in de media, in gesprekken over vrouwen in de politiek als in wetenschappelijke debatten over het waarom van vrouwen (en andere groepen) in de politiek. Voorstanders van een evenwichtige aanwezigheid van vrouwen in de politiek worden vaak uitgenodigd om

Verkiezingsaffiche voor Leona Detiège, 1979

dit te legitimeren op basis van het verschil dat vrouwen zouden maken in de politiek. Zo werd tijdens de *Tweespraak Vrouwenstudies*, die het VUB-Centrum voor Vrouwenstudies in het voorjaar 2003 organiseerde over vrouwen en representativiteit ⁽¹⁾, door het publiek herhaaldelijk de vraag gesteld of het er eigenlijk toe deed dat vrouwen op gelijke voet met mannen aanwezig waren in de politieke besluitvormingsorganen: zouden ze zich wel inzetten voor de vertegenwoordiging van vrouwen?

In de wetenschappelijke literatuur over vrouwen/gender en politiek/beleid vormt de behartiging van vrouwenbelangen stevast een van de argumenten voor een numeriek evenwichtige aanwezigheid van mannen en vrouwen in de politiek. Vrouwen zouden de politieke agenda veranderen en meer bepaald zouden ze de vertegenwoordiging van vrouwen, van hun waarden en ervaringen en van hun belangen op zich nemen. Het argument dat vrouwen de politieke besluitvorming inhoudelijk zouden veranderen, meer bepaald door de inclusie van onderwerpen waar vrouwen gevoeliger voor zouden zijn, roept vaak weerstand op. Hoewel alle vrouwelijke mandatarissen van het Vlaams Parlement, die we bevroegen in het kader van een onderzoek dat dit doctoraatsonderzoek voorafging ⁽²⁾, erkenden dat het de facto de taak van de vrouwelijke vertegenwoordigers is om vrouwenbelangen te behartigen, stelde een aanzienlijk deel van hen dat die exclusiviteit geen goede zaak was. De reden waarom men zich afzet tegen een te sterke verstrengeling van het vrouw-zijn en de vertegenwoordiging van vrouwen, is de zweem van een essentialistisch denken over vrouwen die errond hangt. Bovendien wordt een specifieke en verplichte taak voor vrouwelijke mandatarissen afgewezen omdat die hun aan mannelijke collega's gelijke positie dreigt te ondermijnen. Nochtans biedt de theorievorming van de jaren 1990 een uitermate interessant antwoord op deze kritiek: het is niet omdat politicae 'van nature' anders zijn maar omdat ze als vrouwen leven en werken dat ze mogelijkwerwijs over unieke kwaliteiten beschikken om vrouwenbelangen te behartigen. Met deze stelling wordt zowel de essentialistische valkuil vermeden als het dwingende karakter dat uitgaat van het koppelen van de vrouwelijke vertegenwoordigers (descriptieve vertegenwoordiging) aan de vertegenwoordiging van vrouwen (substantiële vertegenwoordiging).

Een tweede motivatie om de bijdrage van vrouwelijke vertegenwoordigers tot het vertegenwoordigen van vrouwenbelangen te onderzoeken, gaat terug op de lacune in de historiografie over de Belgische politieke vrouwengeschiedenis. In 1998 verscheen van Leen Van Molle en Eliane Gubin het basiswerk over de Belgische vrouw in de politiek. In dit overzichtswerk staan de Belgische politicae centraal; hun parlementaire activiteit of de parlementaire activiteit ten voordele van vrouwen wordt echter slechts zijdelings behandeld. Een aantal licentiaatsverhandelingen, casestudies en overzichten over de Belgische vrouw en de vrouwenbeweging vullen deze lacune slechts gedeeltelijk op. Met dit onderzoek ambiëren we een meer algemeen beeld te schetsen van de parlementaire activiteit ten voordele van vrouwen, evenals van de bijdrage die vrouwelijke parlementsleden daartoe leverden.

De behartigde vrouwenbelangen tijdens de begrotingsdebatten

De parlementair behartigde vrouwenbelangen waren, zoals verwacht, erg divers van aard. De kamerleden hadden aandacht voor de situatie van zeer verscheiden groepen vrouwen. De behartigde vrouwenbelangen, eveneens divers, hadden (voornamelijk) betrekking op arbeid, sociale zekerheid, onderwijs, politieke en burgerrechten, huisvesting en huishouden, reproductie en fiscaliteit. Zowel 'kleine' en concrete situaties die nadelig waren voor vrouwen als 'grote' feministische strijdpunten kwamen aan bod. Doorheen al deze behartigde vrouwenbelangen liepen een tweetal rode draden. Ten eerste de constante en grote plaats die de arbeidsbelangen van vrouwen (42,7 % van de interventies) en hun belangen in de sociale zekerheid (45,5 % van de interventies) innemen. Binnen beide thema's zijn constanten en evoluties te detecteren. Zonder de gedetailleerdheid en de nuances van de tussenkomsten van de kamerleden in tachtig jaar begrotingsdebatten uit te willen gommen, trachten we een aantal van de evoluties doorheen de tijd in een aantal krachtlijnen te vatten.

In het geheel van de interventies gewijd aan sociale zekerheidsthema's namen tot en met de jaren 1960 tussenkomsten voor een verbetering van het stelsel van de weduwpensioenen en de pensioenen voor oorlogsweduwen een belangrijke plaats in. Vanaf de Eerste Wereldoorlog veranderden deze tussenkomsten van teneur; weduwen werden minder als hulpeloze vrouwen aan wie de staat hulp en steun diende te verlenen en meer als 'rechthebbenden' beschouwd. Persoonlijk opgebouwde rechten zoals het ouderdomspensioen en de werkloosheidsuitkering genoten in het geheel van tussenkomsten gewijd aan de sociale zekerheid opvallend minder aandacht in de onderzochte periode. Zelfs op de voor werkloze vrouwen nadelige KB's die in het kader van de crisismaatregelen in de jaren 1930 werden getroffen, kwam in die jaren relatief weinig reactie van de kamerleden. Dit veranderde in de naoorlogse periode en in de jaren 1950. Gelijkheid van de werkende vrouw met betrekking tot werkloosheidsuitkeringen maar ook inzake ouderdomspensioenen en andere onderdelen van de sociale zekerheid kregen gaandeweg meer gewicht. Na de Tweede Wereldoorlog eiste daarnaast het gezinsbeleid zijn plaats op. De verlichting en valorisatie van de specifieke taak van de thuiswerkende moeder en de realisatie van de gelijkheid tussen de buitenshuis- en de thuiswerkende vrouw werden betracht via maatregelen als een financiële 'tegemoetkoming' (respectievelijk onder de vorm van een premie voor de moeder aan de haard en een sociaal-pedagogische toelage), kinderbeijlagen en gezinshulp voor de huisvrouw en moeder. Nadat in de jaren 1970 de aandacht voor de weduwe sterk was verminderd, vormden het streven naar man-vrouwgelijkheid in de sociale zekerheid zowel in het algemeen als in haar onderdelen enerzijds en het gezinsbeleid anderzijds het centrale debat inzake de belangen van de vrouw in de sociale zekerheid.

Hoewel men de verbeteringen die de kamerleden formuleerden inzake de weduwpensioenen niet strijdig kan noemen met het eisenpakket van de vrouwenbewegingen, verleenden de parlementsleden er toch een grotere prioriteit aan dan de vrouwen-

beweging. Deels is het groot aantal interventies ten voordele van de weduwen toe te schrijven aan de keuze van de bron, namelijk het begrotingsdebat. Aangezien de pensioenen verregaande consequenties hebben voor de staatsfinanciën is het logisch dat de wetgevers dit thema uitgebreid behandelden. Het naast elkaar bestaan van het streven naar man-vrouwgelijkheid en naar de valorisatie van de moederrol via de sociale zekerheid is daarentegen wel in overeenstemming met de betrachtingen van de vrouwenbewegingen. Dat de gelijkheid van man en vrouw in de sociale zekerheid aanzienlijk vroeger en centraler op de agenda van de vrouwenbeweging stond, is echter een belangrijke discrepantie tussen de politieke agenda betreffende de belangen van de vrouw in de sociale zekerheid en het programma van de vrouwenbeweging.

De arbeidsbelangen die in het kader van de begrotingsdebatten werden geformuleerd, vertoonden tot aan de Tweede Wereldoorlog een grote eenvormigheid. Het aanklagen van de slechte arbeidsomstandigheden van de arbeidsters zowel in de fabrieks- als in de huisnijverheid gingen hand in hand met voorstellen voor een betere bescherming en controle, beperking en afschaffing van deze vorm van vrouwenarbeid. Voor vrouwelijkere beroepen zoals onderwijzen werd daarentegen gepleit voor betere beroepsmogelijkheden en hogere lonen. Hoewel de Kamer ook voorstanders telde van de ten aanzien van vrouwen restrictieve arbeidswetgeving in de jaren 1930, werd ook het streven naar gelijkheid van man en vrouw op de arbeidsmarkt ingezet. Het wegwerken van discriminaties ten aanzien van werkende vrouwen, emancipatie en vrije keuze kwamen vooral vanaf de jaren 1950 centraal te staan. De bekommernis voor de gezondheid en de moraliteit van de werkende vrouw en van haar kinderen werd minder prominent evenals het streven naar een meer en uitgebreider beschermende wetgeving. De toegenomen aandacht voor gelijkheid ging gepaard met aandacht voor de combinatie van gezins- en arbeidstaken. In dat kader werd tevens het debat gevoerd over de wenselijkheid van deeltijdse arbeid. In de jaren 1960 en 1970 groeide het inzicht dat de achterstelling van vrouwen op de arbeidsmarkt diepgeworteld was en de publieke sfeer oversteeg. De aandacht voor de functieclassificatie, informele discriminaties, de remmende invloed van beschermende arbeidswetgeving voor vrouwen en de herverdeling van de private taken getuigen hiervan.

Net als de verhouding van de politiek behartigde vrouwenbelangen in de sociale zekerheid tot de wensen van de vrouwenbewegingen, dienen we inzake arbeidsbelangen te concluderen dat niet zozeer de vrouwenbelangen die de kamerleden behartigden een discrepantie met het eisenpakket van de vrouwenbeweging genereerden als wel wanneer ze aan bod kwamen en welke niet aan bod kwamen. Restrictieve en beschermende arbeidswetgeving werd door bepaalde geledingen van de vrouwenbewegingen aanvaard en gesteund. Reeds vanaf het begin van de 20e eeuw was er echter onenigheid binnen de vrouwenbeweging over de draagwijdte ervan. Grosso modo waren de linkse en de neutrale vrouwenbewegingen enkel voorstander indien ze betrekking had op de zwangere vrouw en de werkende vrouw in de periode rond de bevalling. De vrouwenbewegingen van katholieke signatuur stonden positiever ten aanzien van een restrictieve arbeidspoli-

tiek gezien het door hen gekoesterde ideaal van de moeder aan de haard. Het ontbreken van de stem van de tegenstanders in de Kamer tot in de jaren 1970 moet beschouwd worden als een belangwekkend verschil tussen de parlementaire behartiging van vrouwenbelangen en de visie daarop van de vrouwenbewegingen. Een aanzienlijk deel van de vrouwenbeweging (met name de linkse en neutrale vrouwengroepen die niet in de eerste plaats het ideaal van de moeder aan de haard aanhingen) vatte vervolgens reeds vanaf haar ontstaan het streven naar economische gelijkheid veel ruimer op dan de kamerleden tot halfweg de jaren 1930. Nadien was het parlementaire debat, met aandacht voor de economische gelijkheid, de combinatie van arbeid en gezin en de positieve en negatieve gevolgen van deeltijdse arbeid voor vrouwen, beter in overeenstemming met het eisenpakket van de vrouwenbeweging.

De vrouwenbelangen die door de vertegenwoordigers behandeld werden, zijn het gevolg van een selectie. De recente theorievorming is het er immers over eens dat vrouwenbelangen niet enkel voortkomen uit de vrouwelijke biologie maar eveneens stammen uit de evoluerende en diverse levenservaring van verschillende groepen vrouwen. De inhoudelijke invulling van vrouwenbelangen is sterk contextgebonden en bijgevolg theoretisch quasi eindeloos divers. De door de kamerleden in het kader van het begrotingsdebat behartigde vrouwenbelangen zijn dus het resultaat van een keuze ingegeven door allerlei contextfactoren en ideologisch bepaald. Ze bieden zo-doende inzicht in het nagestreefde ideaal en in de visie op de rol en de plaats van de vrouw in de samenleving van de betrokken vertegenwoordigers. Naast de centraliteit van de socio-economische vrouwenbelangen, vormt de vaststelling dat een groot deel van de behartigde vrouwenbelangen zich inpasten in een 'normatief debat' waaraan verschillende visies op vrouwen en 'wat in hun belang is' ten grondslag lagen een tweede constante in de belangenbehartiging van vrouwen. Er was met andere woorden geen gemeenschappelijke of eenduidige opvatting over hoe vrouwen vertegenwoordigd dienden te worden of over het doel van de vertegenwoordiging van vrouwen. De wenselijkheid en de aard van de verrichte loonarbeid van de vrouw in het licht van haar taak en rol als moeder en echtgenote en vice versa vormen de contouren van een debat dat we doorheen geheel de onderzochte periode aantreffen, weliswaar met een wijzigende invulling.

Enerzijds onderscheiden we een geheel aan tussenkomsten waarin vrouwen beschouwd worden als individuen met rechten op gelijkheid. Anderzijds is een deel van de tussenkomsten te groeperen op basis van de vaststelling dat zij ten eerste vrouwen beschouwen binnen hun relationele situatie als moeder en echtgenote waarbij deze rol gevaloriseerd moet worden en/of ten tweede als personen met specifiek vrouwelijke rol en taak in de samenleving. De centrale eisen en betrachtingen van beide vertogen werden samengebracht in tabel op p. 62.

Deze twee posities in dit normatieve debat vallen niet volledig maar wel grotendeels samen met de politieke fracties. De linkse fracties (de socialisten en de communisten) waren de

De centrale eisen van het gelijkheids- en het verschilvertoog

Gelijkheidsvertoog	Verskilvertoog
Arbeid Gelijk loon voor gelijk werk; gelijke kansen en behandeling op de arbeidsmarkt; combinatie van arbeids- en gezinstaken; afwijzen van een specifieke behandeling van vrouwen op de arbeidsmarkt (via loonclassificatie, beschermende wetgeving specifiek voor vrouwen, informele discriminatie of deeltijdse arbeid).	Beperken, afschaffen en controleren van onvrouwelijke arbeid schadelijk voor de gezondheid en de moraliteit van de vrouw en van haar gezin; pleidooien voor hogere en aan die van de mannen gelijke lonen, betere beroepsmogelijkheden en mogelijkheden tot combinatie van arbeid en gezin voor vrouwelijke beroepen; deeltijdse arbeid voor vrouwen.
Sociale Zekerheid Gelijke behandeling van man en vrouw; de niet-discriminatoire behandeling van de buitenshuis werkende vrouw ten aanzien van de huisvrouw; individualisering van de sociale zekerheidsrechten.	Aandacht voor de afgeleide rechten van vrouwen (zoals het weduwepensioen); gezinsbeleid gericht op de valorisatie en ondersteuning van de huisvrouw (premie voor de moeder aan de haard, de sociaal-pedagogische toelage, kinderbijlagen, gezinshulp, gelijke rechten in de sociale zekerheid voor de huisvrouw en maatregelen tegen de achterstelling van de huisvrouw of de loopbaanonderbreekster ten aanzien van de buitenshuis werkende vrouw); persoonlijke rechten voor vrouwelijke beroepen.
Onderwijs Gelijke onderwijskansen; afstemming van het onderwijs op de arbeidsmarktparticipatie; doorbreken van rolstereotypen;	Opkomen voor de huishoudelijke en familiale vorming van meisjes en opleidingen tot typisch vrouwelijke beroepen;
Politieke en burgerrechten Deelname aan de socio-economische besluitvorming gericht op de individuele en gelijke rechten van de vrouw	Gericht op de versterking en valorisatie van de positie van de moeder en de echtgenote in de samenleving en in haar gezin
In de private sfeer Huisvesting en huishouden aangepast aan de noden van de buitenshuis werkende vrouw; gelijke en rechtvaardiger verdeling van de huishoudelijke en zorgtaken; reproductieve rechten (anticonceptie en abortus).	Verbetering van de situatie van de moeder op het vlak van bevallen, huishouden en huisvesting.
Fiscaliteit Wegwerken van fiscale maatregelen die nadelig zijn voor vrouwen (zoals het samenvoegen van de inkomsten van de echtgenoten voor de belastingen).	Wegwerken van fiscale benadeling van deeltijds werkende vrouwen en loopbaanonderbreeksters.

grootste verdedigers van het streven naar gelijkheid. De christen-democraten, de VU en het FDF-RW gingen het verst in het streven naar de valorisatie van de specifieke rol van vrouwen in het gezin en in de samenleving. De liberale partij was opvallend marginaal aanwezig in het streven naar de verbetering van de situatie van de vrouwelijke burger.

Beide vertogen, eveneens prominent aanwezig in de Belgische vrouwenbewegingen, werden gevoed en ondersteund door maatschappelijke en politieke contextfactoren. Het verschilvertoog was ingebed in het streven naar een verburgerlijking van de maatschappij op het einde van de 19e en aan het begin van de 20e eeuw (waarbij onder meer de mannelijke en de vrouwelijke sferen werden afgebakend en de gezinswaarden centraal gesteld), de restauratiebeweging na de Eerste Wereldoorlog, de bekommernis om de dalende nataliteit, de economische noodzaak om vrouwenarbeid af te stoten dan wel aan te trekken en de vrouwenbewegingen. Tot in de jaren 1930 was dit vertoog dominant. In de jaren 1930 tekende zich langzaam aan een tweede geheel van interventies af dat sterk op de voorgrond zou treden in de naoorlogse periode. Dit gelijkheidsvertoog was eveneens gestoeld op ideologische gronden, economische imperatieven en de vrouwenbewegingen die vooral in de jaren 1960 en 1970 erin slaagden om ruime aandacht te verkrijgen voor de gelijkheidseis. Daarnaast werden na de Tweede Wereldoorlog ook internationale verdragen gesloten en initiatieven genomen die in het teken van het streven naar gelijkheid stonden. De toegenomen diversificatie van de 'richting' van de vrouwenbelangen werd tot slot geruggensteund door het ontstaan van een vrouwelijk electoraat, dat elke partij met haar boodschap voor zich wilde winnen en het toetreden tot de verschillende parlementaire fracties van vrouwelijke mandatarissen, van wie verwacht werd dat ze de vertegenwoordiging van vrouwen tot hun parlementaire taken zouden rekenen.

De bijdrage van vrouwelijke vertegenwoordigers tot het vertegenwoordigen van vrouwen

Na het in kaart brengen van de behartiging van vrouwenbelangen door de parlementsleden tijdens de begrotingsdebatten, onderzochten we de impact van de vrouwelijke vertegenwoordigers op de vertegenwoordiging van vrouwen. Descriptieve vertegenwoordiging bleek noch een noodzakelijke noch een voldoende voorwaarde voor substantiële vertegenwoordiging van vrouwen te zijn. Het behartigen van vrouwenbelangen was vooreerst geen exclusieve aangelegenheid van de vrouwelijke mandatarissen. Reeds vóór de intrede van vrouwelijke kamerleden, behartigden de mannelijke mandatarissen die en ook na hun intrede schreven de mannelijke vertegenwoordigers het merendeel van de tussenkomsten op hun naam, zowel in het parlement als in de verschillende fracties. Op een kwantitatief niveau was er geen manifest verband tussen enerzijds de hoeveelheid tussenkomsten ten voordele van vrouwen en anderzijds de aanwezigheid en de evolutie van het aantal vrouwelijke mandatarissen. De aanwezigheid van vrouwelijke vertegenwoordigers was daarnaast geen voldoende voorwaarde voor de

In de periode 1930-1934 was Lucie Dejardin verantwoordelijk voor 9,3% van de tussenkomsten

vertegenwoordiging van vrouwen aangezien niet alle vrouwelijke vertegenwoordigers vrouwenbelangen behartigden.

Dat de vertegenwoordiging van vrouwen geen exclusieve taak van de vrouwelijke vertegenwoordigers was en kwantitatief gezien vooral door mannelijke mandatarissen werd gerealiseerd én dat niet alle vrouwelijke kamerleden de vertegenwoordiging van vrouwen tijdens de begrotingsdebatten opnamen, betekent evenwel niet dat er geen relatie zou bestaan tussen vrouwelijke vertegenwoordigers en het vertegenwoordigen van vrouwen. De inbreng van de vrouwelijke mandatarissen was vooreerst qua aantal tussenkomsten ten voordele van vrouwen aanzienlijk en dit vanaf het moment van hun intrede. In de periode 1930-1934 was Lucie Dejardin verantwoordelijk voor 9,3 %

van de tussenkomsten en voor 15,2 % van de woorden besteed aan de behartiging van vrouwenbelangen. Ondanks het lage aantal vrouwelijke mandatarissen van gemiddeld 3,3 % in de periode 1930-1979 namen ze ruim een derde van de interventies en meer dan de helft van het aantal woorden dat aan het behartigen van vrouwenbelangen werd besteed voor hun rekening. De vaststellingen dat een zeer kleine groep vrouwelijke vertegenwoordigers in het parlement en in de fracties op bepaalde momenten in de geschiedenis met slechts één vrouwelijke mandataris een aanzienlijke bijdrage tot de vertegenwoordiging van vrouwen leverden, vervoegen het kamp van de auteurs die stellen dat de aanwezigheid van 'kritische individuen' relevanter was dan het bereiken van de 'kritische massa'-grens. In tegenstelling tot hun mannelijke collega's behartigden niet alle, maar wel de overgrote meerderheid van de vrouwelijke vertegenwoordigers vrouwenbelangen. Vrouwelijke mandatarissen bleken, zoals Phillips veronderstelt, inderdaad de meest fervente vertegenwoordigers van de vrouwelijke burger te zijn. Het behartigen van vrouwenbelangen was een grotere prioriteit van de vrouwelijke mandatarissen. Ze compenseerden gedeeltelijk hun numerieke ondervetgenwoordiging door gemiddeld meer groepen vrouwen en thema's in aanzienlijk langere interventies te behandelen.

Niet enkel op numeriek, maar ook op inhoudelijk vlak leverden de vrouwelijke mandatarissen een bijdrage tot de vertegenwoordiging van vrouwen. Ze droegen als enigen bepaalde thema's aan, stelden hun persoonlijke ervaring op het voorplan en traden op als woordvoerders van vrouwen en van (bepaalde segmenten van de) vrouwenbeweging. Dat ook hun mannelijke collega's zich betuigden op deze punten, doet geen afbreuk aan de specifieke bijdrage die de vrouwelijke vertegenwoordigers zodoende leverden tot de substantiële vertegenwoordiging van hun sekse. Ze plaatsten nieuwe onderwerpen op de agenda én daagden dominante conventies uit.

De vrouwelijke mandatarissen participeerden in het hoger beschreven normatieve debat over het na te streven ideaal met aan de ene kant het streven naar gelijkheid voor individuele vrouwen en aan de andere kant het ijveren voor de valorisatie van de specifieke rol en situatie van vrouwen zowel binnen als buiten het gezin. Hierbij verruimden de vrouwelijke mandatarissen in bepaalde situaties en met betrekking tot bepaalde thema's zowel op parlementair als op fractieniveau de dominante visie op wat in het voordeel van vrouwen was. Onafhankelijk van het dominante discours binnen het parlement of de fractie, de meerderheids- of oppositiestatus van de fractie of het aantal zetelende vrouwen, gaven ze meer gewicht aan het gelijkheids- of het verschilvertoog of betrokken er nieuwe thema's bij.

(1) P. MEIER & K. CELIS (red.), Vrouwen vertegenwoordigd, Wetstraat gekraakt? Representativiteit feministisch bekeken. Tweespraak Vrouwenstudies 4, Brussel: VUBPRESS, p. 111-145.

(2) K. CELIS & A. WOODWARD, Het Vlaams Parlement, Nieuwe Politieke Cultuur en het potentieel voor de valorisatie van het maatschappelijk kapitaal van vrouwen in de politieke besluitvorming. Wetenschappelijke monografie 5. Brussel: Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, 2001.

Vrouweninvloed in het literaire veld.
De medewerking van vrouwen aan katholieke Vlaamse
tijdschriften, weekbladen en kranten, 1900-1940
 Doctoraal proefschrift, UGent, 2005

Geraldine Reymenants, coördinator onderzoek en studies,
 Instituut voor de gelijkheid van vrouwen en mannen, Brussel

“Laat ons malkander eens goed verstaan. Het gedacht van ons Vlaamsche volk met een degelijk tijdschrift, van algemeen belang, op de hoogte der buitenlandsche tijdschriften, te bedeeën, heb ik opgevat, - vóór ik Vliebergh zelfs met den naam kende, - Tegen alle moeilijkheden in heb ik dit gedacht doorgedreven, ten koste zelfs van mijne gezondheid, die er onder geleden heeft, en nog lijdt. Ik beken volgeerne, en heb het bij alle gelegenheid en op alle manieren bekend gemaakt, dat ik zonder Vlieberghs hulp tot mijn doel niet geraakt ware; maar dit belet niet dat het initiatief van mij uitgegaan zij en dat ik mijn rol in de zaak zoo versta: dat de leiding, de richting, mij toekomen. Ik ben de eigenaarster der Dietsche Warande; het contract met Sijffer heb ik onderteekend; dus valt de verantwoordelijkheid der zaak, niet alleen onder geldelijk oogpunt, maar ook onder zedelijk oogpunt, voornamelijk op mij, des te meer daar ik de kwijtbrieftjes moet teekenen.” ⁽¹⁾

Dit zelfbewuste standpunt is van Marie Elisabeth Belpaire, een vooraanstaand katholiek letterkundige, mecenas en voorvechtster van vrouwenemancipatie uit Antwerpen. De brief was bestemd voor de Leuvense hoogleraar Lodewijk Scharpé; het onderwerp ervan was het literair-cultureel tijdschrift *Dietsche Warande en Belfort*.

In het voorjaar van 1898 had Belpaire samen met priester-dichter August Cuppens de geheime kring Eigen Leven opgericht met het oog op het zichtbaarder maken van het

Portret van Marie Elisabeth Belpaire, een linosnede door Anco Wigboldus (Uit: Dietsche Warande en Belfort, 26 januari 1926)

katholieke aspect van de Vlaamse Beweging, die volgens hen al te zeer werd opgeëist door de liberalen. Tot de Eerste Wereldoorlog zou de kring, waartoe vooraanstaande katholieke intellectuelen behoorden, zowel op politiek en sociaal als op cultureel vlak een niet onbelangrijke rol spelen in de (katholieke) Vlaamse beweging. Een van de eerste verwezenlijkingen ervan was de samensmelting van de tijdschriften *Dietsche Warande* (1855-1899) en *Het Belfort* (1886-1899) tot *Dietsche Warande en Belfort*, waarvan het eerste nummer verscheen op 15 januari 1900. Precies omdat het tijdschrift voortvloeyde uit *Eigen Leven*, dat Cuppens en zij in het leven hadden geroepen, zag Belpaire zichzelf als de ziel van de onderneming en wilde ze het beheer van het tijdschrift in eigen handen houden.⁽²⁾ Overigens meende ze dat redactiesecretaris Emiel Vliebergh en zijn rechterhand Scharpé er alle voordeel bij hadden om de verantwoordelijkheid aan haar over te laten. Zij was immers “eene vrouw, onafhankelijk, onverantwoordelijk, buiten en boven de politieke partijen, ik kan niemand betrekken”.⁽³⁾

De meeste letterkundige vrouwen schrijven te weinig ⁽⁴⁾

Belpaires machtspositie was veeleer uniek in het toenmalige Vlaamse literaire veld. Vrouwen waren sinds de 19e eeuw weliswaar in toenemende mate actief geworden als (professioneel) auteur, maar ze vertegenwoordigden vooralsnog slechts een kleine minderheid en ze slaagden er bovendien slechts zelden in een centrale positie in het literaire veld in te nemen. Verklaringen daarvoor liggen vooral vervat in de maatschappelijke genderverhoudingen die ook op het functioneren van vrouwelijke auteurs een nadelige invloed uitoefenden. Dat Belpaire er wél in slaagde een belangrijke rol te spelen, was te danken aan haar economisch, sociaal, cultureel en symbolisch kapitaal én aan haar inzicht in de toenmalige genderverhoudingen, wat er onder andere toe leidde dat ze de beeldvorming rond haar persoon vakkundig regisseerde om op die manier het negatieve symbolisch kapitaal dat haar vrouw-zijn betekende te compenseren.

Belpaire vervulde ontegensprekelijk een voorbeeldfunctie voor (jonge) vrouwen die een carrière als auteur ambiëerden. Zij heeft deze vrouwen onvermoeid aangemoedigd om hun talenten te ontplooien, zij stelde ‘haar’ tijdschrift voor hen open en zij trad op als mecenas van (vrouwelijke) schrijvers. Het is dus niet verwonderlijk dat *Dietsche Warande en Belfort* tussen 1900 en 1940 nogal wat bijdragen van vrouwelijke auteurs publiceerde: vrouwen maakten in die periode ongeveer tien procent uit van het totale aantal medewerkers. Daarmee deed het tijdschrift het heel wat beter dan de meeste andere katholieke én vrijzinnige literair-culturele tijdschriften die toen verschenen. In *Vlaamsche Arbeid* (1905-1930) bijvoorbeeld vormden vrouwen zo’n zes procent van het aantal medewerkers; in andere tijdschriften was het aandeel van vrouwen bijna verwaarloosbaar. In de meeste tijdschriften waren vrouwelijke medewerkers niet alleen ondervertegenwoordigd; hun medewerking was ook vaker eenmalig en dus minder structureel dan die van mannen en ze vervulden geen leidende functies. In een onder-

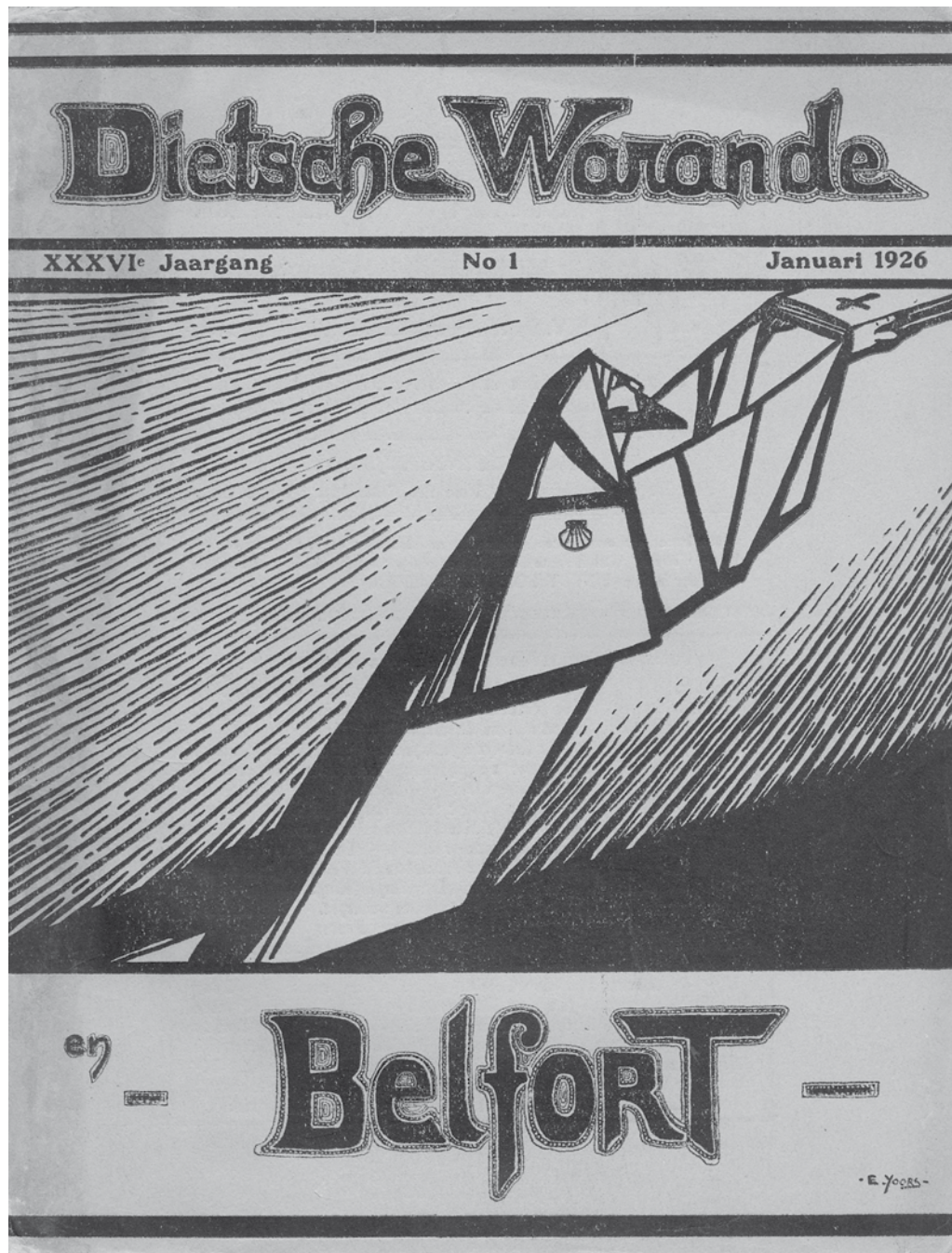
zoek naar de positie van vrouwen in het katholieke Vlaamse literaire veld in de periode 1900-1940 en naar de (gegenderde) machtsmechanismen die in dat veld werkzaam waren, moeten Belpaire en in tweede instantie *Dietsche Warande en Belfort* wegens de voortrekkersrol die zij speelden dan ook noodzakelijkerwijze centraal staan.

Gender: een nuttige categorie voor historisch-literaire en sociologische analyse

Mijn proefschrift ⁽⁵⁾ wil een institutionele of structuralistische analyse bieden van de medewerking van vrouwen aan katholieke Vlaamse literair-culturele tijdschriften, algemene weekbladen en oorlogskranten. Het beslaat de periode eind 19e eeuw-1940, met 1900 als symbolische begindatum, omdat dat jaar *Dietsche Warande en Belfort* van start ging. Voor de periode 1900-1914 en 1918-1940 staan negen katholieke Vlaamse literair-culturele tijdschriften centraal: *Jong Dietschland* (1898-1914), *Dietsche Warande en Belfort* (1900-nu), *De Groene Linde* (1905-1906), *Vlaamsche Arbeid* (1905-1930), *De Pelgrim* (1929-1931), *De Tijdstroom* (1930-1934), *Volk* (1935-1941), *Kultuurleven* (1930-nu) en *Streven* (1931-nu). Voor het interbellum werd daarnaast ook verkennend onderzoek gedaan naar de algemene katholieke weekbladen *Het Vlaamsche Land* (1919-1926), *Hooger Leven* (1927-1938), *Jong Dietschland* (1927-1935) en *Nieuw Vlaanderen* (1934-1944). Omdat de publicatie van alle literair-culturele tijdschriften bij het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog werd opgeschort, heb ik voor de oorlogsperiode vooral gefocust op vier katholieke en katholiek geïnspireerde Vlaamse kranten die achter het IJzerfront en in de diaspora verschenen, namelijk *De Belgische Standaard* (De Panne, 1915-1919), *De Stem uit België* (Londen, 1914-1919), *De Vlaamsche Stem* (Amsterdam, 1915-1916) en *Vrij België* (Den Haag, 1915-1918).

Mijn onderzoek naar de positie van vrouwelijke auteurs in die periodieken en kranten is toegespitst op drie vragen. Ten eerste ga ik na hoe individuele vrouwelijke auteurs zich bewogen in het katholieke Vlaamse literaire veld. Aan de hand van een databank van hun bijdragen in katholieke Vlaamse periodieken heb ik zowel het persoonlijke traject van vrouwelijke auteurs als hun literair traject in kaart gebracht en geanalyseerd. Ten tweede stel ik de vraag hoe veldinterne en -externe factoren het functioneren van vrouwelijke auteurs bepaalden. Oefenden de positie en positiebepalingen van tijdschriften, weekbladen en kranten een invloed uit op de publicatiemogelijkheden van vrouwen en op hun positie in het literaire veld? Interne factoren waren nauw verbonden met externe, zoals het heersende genderdiscours en historische en maatschappelijke ontwikkelingen. Ten derde onderzoek ik hoe vrouwelijke auteurs zich ten opzichte van elkaar verhielden. Vanuit de hypothese dat er tussen vrouwelijke auteurs contacten zouden bestaan hebben, ben ik nagegaan op welke niveaus die zich situeerden en welk doel ze dienden of wat de functie ervan was.

Het methodologisch kader van mijn onderzoek heb ik ontleend aan Pierre Bourdieu,

Cover van Dietsche Warande en Belfort, 26 januari 1926

wiens veldtheorie een mogelijkheid biedt om de structuur van het literaire veld en de relatieve afwezigheid en perifere positie van vrouwen erin te analyseren. Feministische onderzoekers hebben zich Bourdieus sleutelconcepten veld, habitus en kapitaal recent toegeëigend om de maatschappelijke positie van vrouwen te verklaren. In *La domination masculine* (1998) stelt Bourdieu, in navolging van bijvoorbeeld Joan Scott, dat mannelijke dominantie een van de meest fundamentele structurerende principes is in de sociale ruimte en dat als dusdanig niet alleen de objectieve structuren van het veld gegenderd zijn, maar dat ook de cognitieve en subjectieve structuren van actoren in het veld, dit is hun denk-, perceptie- en handelingsschema's, de invloed van gender ondergaan. Vrouwen worden hierdoor als het ware veroordeeld tot de positie van outsider, wat enerzijds hun deelname aan de 'strijd' in het veld bemoeilijkt, maar wat anderzijds ook kan worden uitgespeeld als een voordeel. De praktijk van vrouwen moet dan ook op een gediversifieerde manier worden benaderd.

Een eerste doelstelling van mijn proefschrift was vrouwelijke auteurs die meewerkten aan katholieke Vlaamse periodieken opgraven en hun werk inventariseren. Ik wou ze een gezicht of een geschiedenis geven en in die zin was mijn onderzoek een vorm van 'herstory'. Omdat mijn proefschrift de ideale - en misschien de enige - gelegenheid vormt om deze schrijfsters voor het voetlicht te brengen, heb ik ervoor geopteerd om vrij uitvoerig en gedetailleerd te werk te gaan in de beschrijvingen van het traject van vrouwelijke auteurs, zelfs al waren de gegevens terzake - om verschillende redenen - onvolledig.

Een beschrijving van de ervaringen van vrouwen mag en kan echter niet de enige doelstelling zijn. Het is niet voldoende om de (perifere) positie van vrouwen in het katholieke Vlaamse literaire veld vast te stellen. Tegelijk moet men zich afvragen hoe genderhiërarchieën daar tot stand komen, welke processen ertoe leiden, wat de oorzaken en de gevolgen ervan zijn. Dergelijke vragen leiden noodzakelijk naar een onderzoek naar het belang en de constructie van macht in het maatschappelijke gebeuren en bijgevolg naar een introductie van gender als analytische categorie (vgl. Joan Scott). Het empirische luik van mijn proefschrift werd daarom gevolgd door een (gender)theoretische reflectie op of een terugkoppeling naar een of meerdere aspecten van vrouwelijk schrijverschap, i.c. de medewerking van vrouwen aan katholieke Vlaamse tijdschriften, weekbladen en kranten. Enkele van de belangrijkste besluiten licht ik hieronder toe.

Posities en positiebepalingen in het literaire veld

De medewerking van vrouwen aan literair-culturele tijdschriften en de vaststelling dat vrouwen aan bepaalde tijdschriften opmerkelijk meer meewerkten dan aan andere, heb ik verklaard door een analyse van de structuur van het literaire veld, waarbij ik mij vooral heb gericht op het onderscheid tussen gebonden en ongebonden programma-

tische tijdschriften, dit is de mate waarin een tijdschrift zich in zijn kritische praktijk liet leiden door ideologische, of politiek-sociale, dan wel door poëtische principes. Zowel de gebonden als de ongebonden tijdschriften hanteerden in hun redactionele praktijk het dominante genderdiscours, maar ze belichtten daarvan een ander aspect. In de gebonden tijdschriften, die zich inschreven in het katholieke en Vlaamsgezinde discours terzake, stond de rol van vrouwen in de maatschappij als moeder, echtgenote en opvoedster centraal, wat volgens mij de medewerking van vrouwelijke auteurs positief beïnvloedde. In de ongebonden tijdschriften primeerden de veeleer negatieve visie op vrouwelijk schrijverschap en de (mannelijk geconnoteerde) opvattingen over grote kunst en literatuur en over genialiteit, wat de medewerking van vrouwen aan die tijdschriften veeleer tegenwerkte.

Ook de positie die de afzonderlijke tijdschriften in het literaire veld innamen, beïnvloedde de medewerking van vrouwen. Tijdschriften die de symbolische macht bezaten, i.c. *Dietsche Warande en Belfort*, verdedigden de literaire dominante ideologie, de opvatting dat literatuur in de eerste plaats een ethische doelstelling had. Ze boden in principe de voorwaarden voor en de rechtvaardiging van vrouwelijk schrijverschap. Vrouwelijke auteurs bevonden zich door hun status van schrijvende, dit is werkende vrouw in een marginale maatschappelijke positie. Hun doorbreking van de traditionele gendergrenzen werd daarom alleen aanvaard als zij hun 'natuurlijke' bestemming (het moederschap) niet uit het oog verloren en vanuit dat standpunt literatuur bedreven, waardoor zij meewerkten aan de verwezenlijking van de ethische doelstelling van literatuur. Indien zij daadwerkelijk aan die eisen tegemoet kwamen, waren vrouwelijke auteurs verzekerd van de lofbetuigingen van orthodoxe collega-schrijvers en van het publiek en kregen zij een forum in betreffende media.

Nieuwkomers die een plaats of erkenning wilden veroveren in het katholieke literaire veld (bijvoorbeeld *Vlaamsche Arbeid*, *De Groene Linde*, *De Tijdstroom* en *Volk*) stelden de dominante opvatting in vraag. Een daarvan afwijkend en dus risicovol standpunt innemen, zo stelt Bourdieu, was het voorrecht van actoren die over een aanzienlijk kapitaal beschikten. Vrouwen, die doorgaans minder kapitaal hadden, voelden er weinig voor om hun veilige en gegarandeerde positie in het veld op te geven door een positiebepaling tégen. Bovendien vereiste deelname aan de strijd een zeker engagement, waartoe vrouwen niet in staat waren, omdat zij door hun positie van outsider het geloof in het spel (de 'illusio') niet deelden. Vrouwen verkozen daarom de strategie van de onafhankelijkheid boven die van de aansluiting. Ze bewogen zich dan ook veeleer in de marge van progressieve literaire stromingen, wat niet belette dat zij in de tijdschriften van die bewegingen publiceerden, maar wat wel verhinderde dat zij daarin een centrale plaats innamen.

De medewerking van vrouwelijke auteurs aan algemene weekbladen werd eveneens beïnvloed door de positie van die bladen in het literaire veld. Omdat het veeleer populaire, commerciële bladen waren, behoorden ze tot wat Bourdieu het subveld van

Mej. Belpaire,

Gij zijt de goede hovenierster van een schoone Vlaamsche Warande!

Een warande die bloeit en groent nevens de stoere toren van het oude Belfort waarin de oude ziel, de zingende ziel van Vlaanderen slaapt.

En gij plant en gij zoekt steeds naar verse bloemen, en de Warande is opengebloeid tot een vreugdevolle rijkdom van kleuren, als een processie die uitgaat in de zomerzon.

Het is een feest, 't is een zielekermis. En hoevele zielen hebben zich niet verheugd met de bloemen te plukken, de geuren te genieten van uw werk dat ge zacht maar steeds volhoudend hebt verricht. En de bloemen geurden op naar den hoogen toren waarin de zingende ziel van Vlaanderen slaapt. Ze gingen op als een offerande, als een reukwerk in den avond, als om de klokke, de zingende, maar slapende ziel, te verlokken en haar wakker te maken. Nog jubelt de klokke niet, maar wij allen hebben reeds de eerste huiveringen door heur bronzen wanden hooren gaan.

En wij hopen, heel Vlaanderen hoopt, dat eens de zingende ziel weer wakker worden en dan jubelen en juichen zal over Vlaanderen, waarin Gij uwe rijke Warande als een edel sieraad van Vlaamschen geest en schoonheid hebt doen bloeien.

En vooral dank ik U, dat gij goede hovenierster mij toegelaten hebt een bloemeken te komen planten in dien schoonen hof. Dat heb ik met fierheid gedaan en ik ben er danig blij om! Nogmaals dank, en nog vele jaren aan uw werk van Vlaamschen geest en schoonheid.

*Ode van Felix Timmermans aan Marie Elisabeth Belpaire
(Uit: Dietsche Warande en Belfort, 26 januari 1926)*

de grootschalige productie noemt, waardoor ze niet autonoom waren en economische winst hun belangrijkste streefdoel was. Om zoveel mogelijk winst te maken, moest een zo groot mogelijk publiek worden aangesproken. Van potentiële vrouwelijke lezers werd verwacht dat zij vooral zouden zijn geïnteresseerd in artikels die aansloten bij hun leefwereld; vrouwelijke auteurs werden geacht het best geschikt te zijn om daarover te schrijven. Veelal werd daarom een aparte vrouwenrubriek in het leven geroepen, die aan vrouwelijke auteurs meteen de beste garantie bood op publicatiemogelijkheid, maar die tevens zorgde voor een 'gettoïsering' van vrouwelijke auteurs, van vrouwelijke lezers en van onderwerpen die met vrouwen te maken hadden.

De politiek-sociale positiebepaling van kranten en het genderdiscours waarin die kranten zich inschreven, veeleer dan een zogenaamd gebrek aan mannelijke 'schrijfkrachten', was ook tijdens de Eerste Wereldoorlog bepalend voor de medewerking van vrouwen

aan die kranten. In de beeldvorming over vrouwen werden hun nieuwe activiteiten in de arbeidssfeer en de belangrijke economische rol die ze als dusdanig vervulden grotendeels genegeerd. Vrouwen werden in de eerste plaats gerepresenteerd in hun zorgende, ondersteunende, lijdende en rouwende functie. Vooral de rol van vrouwen als moeders werd onderstreept en hun moederschap werd symbolisch: vrouwen als moeders van de natie. Hierdoor werd aan vrouwen een rol toegekend in de ideologische reproductie en het voortbestaan van de natie en werden zij dus rechtstreeks bij de (mannelijke) oorlog betrokken. De consensus over de rol van vrouwen was nagenoeg algemeen, zowel onder mannen als onder vrouwen, en vooral in de oorlogvoerende landen.

Een van de belangrijkste doelstellingen van de kranten die ik heb bestudeerd, was het aanwakken van de strijd lust van de soldaten en het hooghouden van het moreel van de Belgische bevolking. Vrouwen waren volgens het moeders-van-de-natiediscours de ideale vertolkers van dergelijke patriottistische boodschappen en het was wellicht mede daarom dat zij in de kranten een forum kregen. In hun bijdragen lieten ze overigens geen onpatriottische stem horen: ze schreven over hun gevoelens van eenzaamheid, wanhoop, lijden en rouw en ze benadrukten steeds hun verzorgende en ondersteunende rol in dienst van de soldaten en het vaderland. 'Egoïstische' eisen (feminisme, emancipatie of pacifisme) kwamen uiterst zelden aan bod.

Vertrekkend van een concept 'vrouwencultuur' als een bewuste poging om door en voor vrouwen een forum te creëren voor culturele productie, politieke actie en steun, heb ik tot slot de relaties tussen vrouwelijke auteurs onderling in het katholieke Vlaamse literaire veld geanalyseerd, waarbij ik drie niveaus heb onderscheiden: persoonlijke, vaak intieme vriendschappen tussen vrouwen; informele en veeleer formele verenigingen van vrouwelijke auteurs en ten slotte literaire vrouwencircuits of reële en virtuele netwerken van vrouwelijke auteurs. Omdat vrouwen zich vaak in eenzelfde perifere positie in het literaire veld bevonden, waren deze drie vormen van relaties zeer belangrijk voor het verkrijgen van emotionele, instrumentele en materiële steun. Niet verwonderlijk werd de meest centrale positie in het netwerk van vrouwelijke auteurs in het katholieke literaire veld ingenomen door Belpaire, wat zij te danken had aan haar actie op het vlak van meisjesonderwijs en vrouwenorganisaties en natuurlijk vooral aan het feit dat zij eigenares en redactielid van *Dietsche Warande en Belfort* was, wat haar in staat stelde op te treden als bemiddelaar en mecenas.

'De invloed der vrouw is de beslissende invloed' ⁽⁶⁾

Een institutionele of structuralistische benadering van het literaire veld kan leiden tot een beeld van vrouwelijke auteurs die waren gebonden aan en werden bepaald en begrensd door het discours over vrouwen en vrouwelijk schrijverschap enerzijds en door de positie en positiebepalingen van periodieken anderzijds. De mogelijkheden van

vrouwen om binnen die grenzen op te treden als handelende subjecten is ogenschijnlijk klein. Toch meent ook Bourdieu - tegen de beschuldiging in als zou zijn veldtheorie deterministisch zijn - dat er in de praktijk van (vrouwelijke) actoren wel degelijk ruimte is voor strategische keuzes en bewuste besluitvorming. In mijn proefschrift wordt dat terdege aangetoond door de casus Belpaire, die door bewust nadenken over het eigen handelen erin slaagde om een grote (symbolische) macht te verwerven. Ook andere auteurs, zoals Stephanie Claes-Vetter, Thilda Deckers, Alice Nahon en Jeanne de Bruyn, dachten na over genderdiscours en genderverhoudingen en lieten zowel in hun discours als in hun praktijk tegenstrijdige geluiden horen, die tegelijk wijzen op een inpassing in en een verzet tegen de heersende cultuur.

In mijn proefschrift hoop ik aldus te hebben aangetoond dat de praktijk van vrouwelijke auteurs, hun positie en positiebepalingen moeten worden gezien als positieve strategieën om binnen een sociale structuur, waarin vrouwelijkheid nadelig is, of binnen de grenzen die hen van buitenaf worden opgelegd, vorm te geven aan hun eigen leven. Vrouwelijke auteurs zijn met andere woorden bewuste, actieve subjecten, maar zij worden - net als mannen - tegelijk bepaald door sociale, politieke en historische constellaties en ontwikkelingen. En dát maakt een onderzoek naar (de praktijk van) vrouwen net zo interessant en verrassend.

(1) KADOC, Archief Emiel Vliebergh, bewaargeving Davidsfonds, M.E. Belpaire aan L. Scharpé (23 november 1899), DEV 501 II.

(2) KADOC, Archief Emiel Vliebergh, bewaargeving Davidsfonds, M.E. Belpaire aan E. Vliebergh (27 november 1899), DEV 501 II.

(3) KADOC, Archief Emiel Vliebergh, bewaargeving Davidsfonds, M.E. Belpaire aan L. Scharpé en E. Vliebergh (25 november 1899), DEV 501 II.

(4) Vgl. "Ik was bezig aan een roman "Bente, een boek der Vriendschap [sic]" maar zal dit werk waarschijnlijk niet afmaken, om redenen van persoonlijke aard. Ik ben bezig aan "Parsifal" maar zal dit werk nog een jaar of drie laten liggen. Het is niet erg, de meeste letterkundige vrouwen schrijven te veel, er moeten er ook zijn die te weinig uitgeven." AMVC-Letterenhuis, Archief Stephanie Claes-Vetter (C2638/B1), Aanteekeningen van ondergeschikt belang (bijlage bij: S. Claes-Vetter aan A. Boni (7 mei 1947)), nr. 8303/12.

(5) Doctoraal proefschrift, UGent, 2005.

(6) M.E. BELPAIRE, *Vrouweninvloed*, Antwerpen: De Nederlandsche Boekhandel, 1903, p. 24.

Bibliografie

- BOURDIEU, P., *La domination masculine*, Paris: Seuil, 1998.
- SCOTT, J.W., *Gender: A Useful Category of Historical Analysis*. In: SCOTT, J.W., *Gender and the Politics of History*, New York: Columbia University Press, 1999 (2e druk), p. 28-50.

Gerrit Kreveld ter ere

Willy Seeuws, eresenator

Een onverwachte telefoon van Maria, zijn jarenlange secretaresse. Dat Gerrit plots was overleden en of ik naar de afscheidsplechtigheid wou komen. Natuurlijk wou ik dat. Zoals ik dat voor al onze gemeenschappelijke vrienden heb gedaan die hem zijn voorgegaan. Er was weinig volk die kille ochtend op het kerkhof van Alseberg. De familie, zijn echtgenote Jeanine en zijn twee zonen natuurlijk en enkele getrouwen van vroeger. Zij hadden het blijkbaar zo gewild. De breuk met de partijtop deed nog altijd teveel pijn.

Méér dan 86 jaar was hij geworden (Amsterdam, 1 januari 1919 - Alseberg, 3 juli 2005), maar de laatste jaren ging het fysiek veel minder goed, alhoewel hij tot op het laatst met zijn gammele karretje naar de Keizerslaan trok naar het kantoortje van de stichting die zijn naam draagt en waarvan hij de beheerder was.

Bij zo'n afscheid trekt een groot stuk van je leven in een flits aan je voorbij, een leven dat we grotendeels samen hebben beleefd, zij aan zij, vanuit eenzelfde drang, de liefde voor de mooie, ietwat utopische arbeidersjeugdbeweging.

Gerrit begon er al veel vroeger mee. Reeds in 1935 werd hij lid van de AJC, de Arbeidersjeugdcentrale, die vanuit Antwerpen, op initiatief van Gust De Muynck (de latere grote man van de openbare omroep), naar het Nederlandse voorbeeld van de socialistische voorman Koos Vorrink, was opgericht. Gerrit werd jeugdleider van de Antwerpse Pioniersgroep en raakte, zoals velen uit de AJC, in de aanloop van de oorlog in onmin met Hendrik De Man wanneer die in de richting van de Nieuwe Orde opschoof en dook onder in de clandestiene AJC-kernen waar de beweging voortleefde.

Gerrit Kreveld bij de Socialistische Jeugd, 1947-1948

Aan het hoofd van een flinke groep AJC'ers werd hij een van de actiefste leden van het socialistisch verzet en lid van het clandestiene partijbestuur van Antwerpen.

Mede hierdoor werd hij onmiddellijk na de bevrijding in de hernieuwde structuur van de BSP (Belgische Socialistische Partij) opgenomen met de opdracht de socialistische jeugdbeweging opnieuw te organiseren. Gedurende twee jaar trok hij vanuit Brussel met de trein van de ene Vlaamse stad naar de andere om nieuwe afdelingen van Rode Valken, Pioniers en Jongsocialisten op te richten.

In 1951 liepen onze wegen samen, daar in het oude volkshuis Horta in Brussel, waar ook het nationaal secretariaat van de Socialistische Jeugd (SJ) was gevestigd. Het was wellicht niet toevallig: ook mijn ouders waren voor de oorlog AJC-leden, bewonderaars en volgelingen van Gust De Muynck. Al vlug na de oorlog werd ook ik een actief lid en verantwoordelijke bij de Gentse SJ. Ik zie de Gerrit van onze eerste ontmoeting nog vóór mij, statig en eerder slank van gestalte, met een scherpe neus en donkere doordringende ogen. Ik was, in een voor mij harde periode van anderhalf jaar werkloosheid, naar Brussel geroepen voor de functie van nationaal animator van de SJ. Ik zou, net zoals Gerrit voordien, naar de vroeger door hem opgerichte afdelingen van de SJ trekken, om er vorming, zang, volksdans, sport en spel en andere Rode Valken-technieken door te geven.

Gerrit en het oude volkshuis in Brussel. We hebben het met ons allen die daar een bureau hadden compleet uitgewoond, zou later blijken. Ik herinner mij nog die brede trappen aan dat halfronde imposante gebouw op het pleintje achter de Hoogstraat, die ik op moest om dan met een knarsende en wiebelende lift een paar verdiepingen hoger te gaan. Maria bracht mij bij Gerrit, waar ik in zijn eerder klein kantoortje werd ontvangen om mijn eerste opdrachten te krijgen. Hij zei niet veel en liet het aan zijn paar medewerkers over om mij verder te begeleiden. Gerrit was een meester in het delegeren. Hij had vaak schitterende ideeën en wist voor de realisatie ervan meestal de geschikte mensen te vinden, ook en vooral als het om vrijwilligerswerk ging.

Hij had trouwens zelf reeds méér dan zijn sporen verdiend in de jeugdbeweging, in het binnenland en internationaal. Eind 1945 was hij bij de oprichters van de Nationale Jeugdraad, waarin alle jeugdorganisaties waren vertegenwoordigd. Door zijn vele contacten met andersdenkenden geraakte hij in de ban van de ideeën van een travaillistisch front en ook nog vele jaren later hadden wij bevoorrechte contacten en gemeenschappelijke initiatieven, vooral met de katholieke arbeidersjeugd en het christelijk vormingswerk voor volwassenen.

Gerrit was toen al een beetje sociaal-democraat avant la lettre, ook in zijn internationale contacten. Hij was anglofiel, uitgesproken anticommunist en had vrienden bij de Amerikaanse Democratische Partij. Het is dan ook niet verwonderlijk dat hij in 1946, als een van de Belgische afgevaardigden, in Parijs mee aan de wieg stond van de westersgezinde International Union of Socialist Youth (IUSY), waarin hij een actieve rol zou spelen.

Gerrit Kreveld (l.), Marc Galle (m.) en Freddy Willockx (r.) op de opening van de tentoonstelling 100 jaar Vlaams Socialisme, Mechelen, 1978

Maar terug naar Gerrit in de periode van het oude volkshuis. In 1953 verlaat hij de SJ voor een opdracht als Vlaams propagandasecretaris bij de BSP, waar hij gaat samenwerken met Jan Luyten (+ 01/10/1984), nationaal partijsecretaris. Luyten was in de oorlog directeur geweest van het klein Kasteeltje in Astene, nu beter bekend als De Ceder, een mutualistisch sanatorium voor volwassenen met daaraan verbonden een herstelhome voor zwakke stadskinderen. Hun opvoeders waren allen ondergedoken AJC-jeugdleiders. Het clandestien partijbureau kwam er geregeld bijeen.

"*Alles is in alles*", zei ooit een verstandig iemand van wie ik me de naam niet herinner, maar ikzelf was toen verschillende periodes in het Kasteeltje in Astene, waar ik dus Luyten leerde kennen en ook Nic Bal (+ 12/04/1999, de latere pionier van de Vlaamse televisie), die een van de belangrijkste figuren van het socialistisch verzet werd en wiens echtgenote een van de opvoedsters was. Het was dus ongetwijfeld Luyten die Gerrit na de oorlog naar Brussel riep om de socialistische jeugd terug op te richten en op die manier vonden we later elkaar allemaal terug in Brussel. We zaten daar in dat prachtige volkshuis samen in één grote ruimte verdeeld in kleine hokjes, met vele deurtjes, ondoorzichtige ruiten, zodat alle geluiden ongevraagd en ongewild ieders werk verstoorden. Zo was er onze vriend René Pacquot die, ook al onder de

verantwoordelijkheid van Gerrit, instond voor de nationale tombola van het Emile Vandervelde Instituut en die hele dagen naar de leveranciers van zijn prijzen telefoneerde en gelijktijdig luidruchtig propagandamateriaal produceerde, niet alleen voor de tombola maar ook voor tentoonstellingen en voor de verkiezingscampagnes! Naast ons zaten de Jongsocialisten, het troetelkind van Gerrit, waarmee hij een soort haat-liefde-verhouding had, want hij lag gedurig in de clinch met de meestal meer linkserichte bestuursleden. De Jongsocialisten produceerden hele dagen vele duizenden pamfletten op een smerige, inktspuwende stencilmachine, geschriften die meestal nooit allemaal konden worden verdeeld en zich dan maar bleven opstapelen. Andere, rustiger burens waren onze Franstalige tegenhangers van de SJ, de Faucons Rouges et Pionniers, van wie Jeanine, zijn latere echtgenote, de nationale verantwoordelijke was. Een kordate maar minzame collega.

Ook in zijn nieuwe functie van propagandasecretaris bleef Gerrit verantwoordelijk voor de goede gang van zaken in de nevenorganisaties, zoals het jeugdwerk. Van dan werd mijn dagdagelijkse samenwerking met hem intenser. Na enkele jaren als nationaal Pioniersleider te hebben gefungeerd gaf hij mij de opdracht om het ondertussen uitgebreid net van socialistisch jeugdwerk in één samenwerkingsverband te organiseren, mede ter voorbereiding van onze actie in de Nationale Jeugdraad. Hij werd voorzitter van het Socialistisch Jeugdverbond, waarvan ik het permanent secretariaat waarnam.

Toen de partij op een bijzonder congres over jeugd- en volwassenenwerking in 1958 besloot, op voorstel van Jef Ramaekers en Max Wasterlain, een vormingsinstituut voor jeugdleiders en vakantiemonitoren op te richten, was het opnieuw Gerrit die voor de uitvoering instond en mij - samen met de twee covoorzitters en Piet De Clercq (zoon van de Antwerpse gouverneur) - als secretaris de opdracht gaf om een nieuw vormingsinstituut uit de grond te stampen. In de daaropvolgende jaren organiseerden we met het Socialistisch Jeugdleiders Instituut (SJI) in Vlaanderen, Brussel en Wallonië jeugdleiderscursussen in weekendformule, naar het voorbeeld van de Arbeidershogeschool, waaraan in de daaropvolgende jaren vele duizenden jongeren deelnamen. Een jaarlijks hoogtepunt ervan was het slotweekend met alle cursisten in het populaire vakantiecentrum Torenhof te Klemskerke, waarvan de echtgenote van Luyten directrice was. Het SJI zou later een onuitputtelijke bron blijken van vrijwilligers voor het socialistisch vormingswerk met jongeren en volwassenen en van plaatselijke militanten voor de partij.

Een derde belangrijk initiatief dat we samen uitwerkten en dat Gerrit bijzonder nauw aan het hart lag, was de omvorming in 1968 van de Centrale voor Arbeidersopvoeding (CAO) tot de Centrale voor Socialistisch Cultuurbeleid (CSC). Toen de ietwat poëtische Leo Magits, oud-directeur van de Arbeidershogeschool en vele jaren nationaal secretaris van de CAO met pensioen ging, vonden de betrokkenen dat het tijd werd de oubollige structuur te reorganiseren teneinde een dynamisch samenwerkingsverband tot stand te brengen, om een betere vertegenwoordiging van het uitgebreide socialistisch cultuurleven in Vlaanderen te verzekeren in de toenmalige Hoge Raad

voor de Volksopleiding. Het was alweer Gerrits idee om de horizontale structuur van plaatselijke CAO-afdelingen te verbinden in een verticale structuur met alle culturele, kunstzinnige en socio-culturele verenigingen van socialistischen huize. Onder het logo van de CSC, een ideeetje van Marc Galle, groeide de culturele samenwerking van een dertigtal aangesloten verenigingen gedurende de daaropvolgende jaren uit tot een belangrijke culturele factor in Vlaanderen.

Ondertussen was Gerrit allang adjunct-nationaal secretaris van de BWP en waren we in 1963 noodgedwongen verhuisd van het oude volkshuis naar de Keizerslaan. Het uitgeleefde volkshuis moest bij gebrek aan steun en subsidies (ik heb Luyten gedurende maanden bedelend met zijn klak weten rondgaan bij overheid en privé om de gevel van het Hortamonument te redden) worden afgebroken. Gerrits opdracht was voornamelijk organisatorisch; hij moest zorgen voor de goede werking van de partijfederaties, samen met zijn ploeg federale secretarissen, met wie hij over de jaren een bijzonder hechte band kreeg en waaruit vriendschappen voor het leven ontstonden. Dit was ongetwijfeld de meest indringende activiteitsperiode van Gerrit die ik, wegens mijn wat speciaal statuut als toegevoegd lid van het college van federale secretarissen van de Vlaamse partijfederaties, intensief mocht meemaken. Ik had inderdaad altijd wel een boodschap van Gerrit mee als ik weer eens een of andere federale secretaris in zijn thuisbasis ging bezoeken, meestal om de goede gang van zaken te gaan bepleiten van een van onze nevenorganisaties waarvoor ik, vaak met Gerrit als voorzitter, verantwoordelijk was. Maar er was ook een wisselwerking, bijvoorbeeld bij verkiezingscampagnes, waarvoor Gerrit uiteraard op de eerste plaats verantwoordelijk was. Dan sprong iedereen in de bres om mee campagne te voeren en de straat op te gaan. Toen was vrijwilligerswerk nog vanzelfsprekend en had het een militante bijklank! Gerrit vergaderde maandelijks met zijn federale secretarissen voor allerlei instructies in verband met acties die door het partijbureau waren beslist, voor de voorbereiding van partijcongressen en studiedagen, voor afspraken van de 1-meivieringen, affichecampagnes enz. Teveel om op te sommen. De partijtop deed later smalend over die 'federale baronieën', maar de federale secretarissen waren toen de échte werkpaarden van de partij (met zeer beperkte middelen vaak) en Gerrit was de 'menner van de meute'. Met bekwaamheid en inzicht zette hij 'zijn mensen' in waar ze goed in waren, met als resultaat een sterk georganiseerde partij.

De meester in menselijke relaties die Gerrit was had er een gewoonte van gemaakt om na die lange ochtendvergaderingen op de Keizerslaan de secretarissen uit te nodigen voor een middagmaal, in altijd weer een of ander gezellig restaurantje in hartje Brussel, waar nagepraat werd en dikwijls nog de echte afspraken werden gemaakt en waar ook allerlei initiatieven ontstonden en ideeën uitgewisseld werden. Maar waar vooral ook persoonlijke vriendschappen ontstonden, die onontbeerlijk zijn voor de goede werking van een grote partijorganisatie, in een periode waar de communicatie toch nog iets moeilijker verliep dan nu met de moderne middelen. Ook dat was Gerrit, hij wist als geen ander dat rond een goede tafel 'duizend rode rozen' groeiden!

Maar Gerrit zou, dankzij zijn internationale contacten, nog een ander zeer gewaardeerd initiatief nemen: hij kreeg buitenlandse bevriende partijorganisaties zover dat ze onze vriendenkring van federale secretarissen uitnodigden voor een kort verblijf teneinde kennis te maken met hun werkwijze, hun organisatie, hun land. Ik herinner mij vooral ons verblijf in Marseille, waar we kennis maakten met een coöperatie van sociale woningbouw; in Joegoslavië, waar we onze eerste contacten hadden met de moslimgemeenschap in Skopië - het jaar voor de grote aardbeving - en ook en vooral met de eerste parlementsverkiezingen in Portugal, na de Oranjerevolutie. Niet te verwonderen dat de collega's-federale secretarissen elkaar daardoor niet alleen nog beter leerden kennen, maar ook gesterkt en ontspannen terug een jaar van hard en eenzaam labeur in het altijd weer moeilijke politieke gebeuren aankonden.

In zijn functie van adjunct-secretaris was Gerrit ook intensief betrokken bij de organisatie en de werking van de Nationale Federatie van Socialistische Gepensioneerden en lag hij, ingevolge de nieuwe subsidieregeling, mede aan de basis van de splitsing in een Vlaamse en een Waalse vleugel. Hij werd voorzitter en begeleidde als zodanig enkele jaren later de reorganisatie en de oprichting van de VFSG (Vlaamse Federatie van Socialistische Gepensioneerden) in de schoot van de Socialistische Mutualiteiten. De VFSG werd onlangs herdoopt tot S-Plus.⁽¹⁾ Na de overdracht van de partij naar de mutualiteiten, werd hij verzocht om aan te blijven als verbindingsman tussen beide en om de belangen van de socialistische gepensioneerden te blijven behartigen. Hij werd er later opgevolgd door zijn vriend Joz Wijninckx, gewezen minister van Pensioenen en zijn vroegere 'compagnon de route' bij de Jongsocialisten.

Nog een laatste initiatief van Gerrit is het onderstrepen waard. In het kader van de uitzendingen voor derden op de openbare omroep verzorgden we tijdens onze pioniersjaren, onder de deskundige leiding van Bert Hermans (+ 11/06/1999) eerst regelmatig programma's op de radio en later ook op de televisie, in een van de mooie studio's in dat prachtige en nu opnieuw gerestaureerde Flageygebouw. Hermans vond dat we de toppolitici moesten trainen voor hun optreden op televisie en Gerrit realiseerde, met de steun van Jan Luyten die voor de centen moest zorgen, een heuse oefenstudio in de kelderverdieping van de Keizerslaan. Klein probleem was wel dat de treinen van de Noord-Zuidverbinding onder het SP/PS-gebouw passeerden, zodat de studio uiteindelijk een soort loshangende kooi werd, om trillingen te vermijden. Het initiatief lukte en een nieuw tijdperk was meteen ingetreden. De nieuwe media veroverden ook de SP.

In 1975 volgde Gerrit Jan Luyten op als nationaal partijsecretaris. Enkele jaren later volgde de splitsing van de partij en de cohabitation op de Keizerslaan was een feit. De daaropvolgende vernieuwingen in de partij waren voor Gerrit ongetwijfeld geen gemakkelijke periode. Vertrouwde vrienden in de federaties vielen weg en toen hij in 1984 met pensioen ging was zijn determinerende rol uit het verleden reeds een tijdje uitgespeeld. Hij hield zich trouwens in die periode nog voornamelijk bezig met zijn wellicht belangrijkste realisatie uit de jaren 1970: het vakantiecentrum Blutsyde te

Bredene, dat hij samen met Wim Depus (+ 09/04/2002, schoonvader van Louis Tobback) runde en dat geconcentreerd was voor zeeklassen tijdens het schooljaar en voor sociaal toerisme tijdens de grote vakantie. Bij de liquidatie van de vzw Verlof voor Jonge Arbeiders, waarvan ondertussen Frank Van Acker (+ 22/04/1992) voorzitter was geworden, werden de middelen uiteindelijk bestemd voor de realisatie van een nieuw project, dat de naam Stichting Gerrit Kreveld zou dragen.⁽²⁾ Gerrit bleef ook nog enkele jaren voorzitter van de CSC-koepel, waar ik ondertussen in 1977 voor een parlementair mandaat werd opgevolgd door Rita Bladt, waardoor we steeds minder contact hadden zodat we elkaar stilaan uit het oog verloren, op een sporadische en toevallige ontmoeting na.

Tot we elkaar terugzagen bij het afscheid van onze vriend Bert Hermans en hij me daarna uitnodigde in zijn klein kantoor aan de Keizerslaan, naast het vroegere reisbureau Jeugdcaravanen, waaraan we ook nog samen hadden getimmerd, om daar samen met Wim Depus (meen ik mij te herinneren) te overleggen over de manier waarop we (de herinnering aan) Bert Hermans nog eens in het daglicht konden stellen. Het werd een bijdrage in ik weet zelfs niet meer welk tijdschrift. Schande toch, hoe alles vervaagt en tot ondankbaarheid verwordt.

Zo verging het ook mijn vriend en mentor Gerrit Kreveld. Hij verdween in alle stilte, op een koud en winderig kerkhof. Alleen de stichting die zijn naam draagt blijft over ...

(1) Zie W. SEEUWS, Adieu Gerrit. In: Kras, (2005)4.

(2) Zie ook H. BALTHAZAR, Gerrit Kreveld, gentleman en militant. Amsterdam, 1 januari 1919 - Alseberg, 3 juli 2005. In: Samenleving en politiek, 12(2005)7.

Wie het kleine niet eert ... Het 'Klein Archief' in Amsab

Bart de Nil, Amsab-ISC

Iedereen die op een professionele wijze met archieven bezig is weet dat 'size doesn't matter'. De omvang van een archief zegt niets over de kwaliteit van de informatie die het bevat en collectievorming is meer dan het vullen van rekken met archiefdozen (per lopende meter). De lijst van archiefbestanden moet ook een weerspiegeling zijn van het werkterrein, en daartoe horen ook de kleine fragmentarische schenkingen of depots van kleinere organisaties of bewegingen, die tussen de mazen van het net kunnen vallen, zoals deze die tot dusver enkel waren ontsloten op bestandsnaam in de collectie Klein Archief. Dit Klein Archief was op den duur meer een veredelde vuilnisbak voor die archiefjes geworden. Om ze in de collectie toch wat zichtbaarder te maken werden er stortingslijsten van gemaakt en werden ze aldus opgenomen in de lijst van de verwerkte archieven. Het zijn geen wereldschokkende zaken maar die 20 stortingslijsten geven toch een mooie doorsnede van de Amsab-collectie.

Pamflet uit het Klein Archief

Grotendeels betreft het socialistica, dat wil zeggen behorende tot de traditionele collectie van Amsab-ISC, zoals onder meer de archieven van De Rode Postzegel, de Biljartclub Vooruit, enz. De overige archiefbestanden illustreren dan weer de verbreding van onze collectie naar linkse en protestbewegingen. Het meeste materiaal is afkomstig van de actiegroepen tegen kernenergie en kernwapens die tijdens de jaren 1970 en 1980 als paddestoelen uit de grond schoten. Er is een archiefje van Elcker-Ik Gent dat in hoofdzaak materiaal bevat over Project 82 dat werd opgestart naar aanleiding van de gemeenteraadsverkiezingen in datzelfde jaar. Een leuk archiefje is dat van de vzw België-USSR voor vriendschap en samenwerking, in 1992 omgedoopt tot Vriendschap en Samenwerking met de volkeren die de USSR vormden. En nog veel meer.

De lijst:

- 320. Stortingslijst van het archief van het Socialistisch Centrum Arbeid en Kunst
- 321. Stortingslijst van het archief van Association des Parents et Amis des Prisonniers Communistes (APAPC)
- 322. Stortingslijst van het archief van Arbeid-Vlaams Socialistische Beweging Kern Gent
- 323. Stortingslijst van het archief van ATB Natuurvrienden, afdeling Gent en omgeving
- 324. Stortingslijst van het archief van Biljartclub Vooruit
- 325. Stortingslijst van het archief van de BSP-afdeling Ferdinand Hardyns (Gent)
- 326. Stortingslijst van het archief van de Gentse Aktiegroep voor Kernstop (GAKS)
- 327. Stortingslijst van het archief van De Rode Postzegel

- 328. Stortingslijst van het archief van Elcker-Ik Gent
- 329. Stortingslijst van het archief van Aktiekomitee Rakettenvergif
- 330. Stortingslijst van het archief van het Gents Dopperskomitee
- 331. Stortingslijst van het archief van het Humanistisch Vrijzinnig Vormingswerk - Oudervereniging voor Moraal (OVM), afdeling Oostende
- 332. Stortingslijst van het archief van Het Vlaams 1-meikomitee
- 333. Stortingslijst van het archief van het Westkust Aktiekomitee tegen Kernenergie (WAKE)
- 334. Stortingslijst van het archief van Kultuuropbouw vzw
- 335. Stortingslijst van het archief van Toestanden, socialistisch theoretisch tijdschrift
- 336. Stortingslijst van het archief van Universiteiten voor Socialisme
- 337. Stortingslijst van het archief van vzw België-USSR voor vriendschap en samenwerking (tot 1991), Vriendschap en Samenwerking met de volkeren die de USSR vormden (1992-1993)
- 338. Stortingslijst van het archief van SP-afdeling Vrijheid door Broederschap (Gent)
- 339. Stortingslijst van het archief van Kristenen voor Socialisme

Cijferen en zingen. Het archief van Julien Van Nevele

Rik De Coninck, Amsab-ISG

Julien Van Nevele werd geboren in 1909 in een socialistisch gezin in de Gentse wijk Heuvelpoort en was uiteraard lid van de socialistische jeugdgroepering van die wijk. Hij kreeg er de taak om muziek aan te leren aan de socialistische kindergroep.

Van 1926 tot 1940 was hij lid van de Socialistische Arbeidersjeugd Vlaanderen (SAV) in Gent, een organisatie die erg begaan was met natuurbeleving en zich als culturele beweging profileerde rond ethisch hoogstaande principes en samenhorigheidsgevoel. Ook in de nationale SAV speelde hij een rol door er muziekonderricht te geven. Hij had ondertussen werk gevonden, eerst als bediende bij de Centrale van Textielarbeiders en vervolgens als boekhouder bij de coöperatieve uitgeverij Het Licht.

Na de Tweede Wereldoorlog was hij weer actief in de socialistische jongerenorganisaties. Hij werd voorzitter van de Federatie van Socialistische Kindergroepen, een onderdeel van de Socialistische Jeugd (SJ). Hij was in 1949 ook medestichter en secretaris van de vzw Jeugdzorg, die in het tehuis De Kollebloem in Heusden vakanties organiseerde voor kinderen.⁽¹⁾

Julien Van Nevele (2e v.r.) op een bijeenkomst van de Internationale Socialistische Anti-Oorlogsliga

Zijn bijzondere belangstelling voor het socialistische lied en het feit dat hij de jongerenorganisaties leidde, bezorgden hem een onvervangbare plaats in de Gentse BSP: hij gaf liederenbundels uit, schreef teksten voor spreekkoren, organiseerde en regisseerde massaspelen en vieringen.

Ook professioneel nam Van Nevele een belangrijke positie in: na het vertrek van August De Block als directeur van Het Licht in 1959 volgde hij hem op en oefende die functie vijftien jaar uit (1959-1974).

Het archief omvat drie delen: eerst is er het deel als lid van jeugdorganisaties en als organisator van partijfeesten; dat deel is chronologisch beschreven, het start met zijn lidmaatschap van de SAV en

eindigt met documenten over de SJ in Gent. Een tweede deel handelt over zijn verantwoordelijkheden binnen de Gentse BSP-federatie (zijn leidinggevende functies in Het Licht en Radio Vlaanderen) en over de verkiezingen in de periode 1954-1971; Van Nevele had als taak de cijfers uit de verschillende telbureaus te centraliseren en de toewijzing van de verkozenen te controleren. Door zijn ervaring op dit gebied werkte hij mee aan een kieshervorming in 1976. Het derde deel bevat een grote verzameling socialistische en andere liederen.

Al is het een klein archief (slechts 7 dozen en 95 beschrijvingen), toch is het een uitstekende introductie tot de socialistische feestcultuur en de geschiedenis van de jeugdbeweging in Gent, van de periode van de 'Wandervogel' tot die van

de opkomst van de beatgeneratie. Daarnaast kunnen ook enkele korte verslagjes van belang zijn, bijvoorbeeld dat van een propagandatocht op het platteland in 1928 of dat van de belevenissen van Van Nevele tijdens de 18-daagse veldtocht.

Van zijn dochter Eline ontving Amsab-ISG ook een dagboek waarin ze haar appreciatie van de muziekuitoeringen neerschreef, als geheugensteuntje voor artikels over muziek in de krant *Vóóruit*. Het dagboek bevat ook enkele brieven van Louis Paul Boon met suggesties en aansporingen.

(1) L. SOUBRY, *De Kollebloem 1950-1990*, Gent: Amsab, p. 54.

Yes Minister. Inventaris van het archief van Norbert De Batselier

Bart Hellinck, Amsab-ISG

19 kubieke meter papier. Zoveel materiaal bezorgde Norbert De Batselier ons in 1992 op het einde van zijn eerste mandaat in de - toen nog - Vlaamse executieve. De inventarisatie van die berg kabinetsarchivalia kon onlangs worden afgerond. En dat leek ons een goede gelegenheid om, in het kader van de reeks collectieklappers naar aanleiding van ons feestjaar, een causerie te organiseren over ministeriële kabinetten.⁽¹⁾

Historische context van de archiefvormer

Norbert De Batselier is op 24 december 1947 in Dendermonde geboren. In 1970 behaalde hij aan de Vrije Universiteit Brussel het diploma van licentiaat in de economische wetenschappen, waarna hij er twee jaar werkte als navorser op het Centrum voor Bedrijfseconomie en vervolgens tot 1978 als assistent economie. Tezelfdertijd was hij, in de periode 1972-1976, economisch adviseur bij het ABVV, om uiteindelijk binnen die organisatie te promoveren tot directeur van het Vormingsinstituut (tot 1979).

Op politiek vlak was hij onder meer nationaal voorzitter van de Jongsocialisten (1973-1974) en gemeenteraadslid in zijn geboortestad (sinds 1977). Eind jaren 1970 werd hij gevraagd als kabinetschef van Marc Galle, tussen 1979 en 1981 achtereenvolgens minister van het Vlaamse Gewest en minister van de Vlaamse Gemeenschap in de regeringen-Martens I-IV en -Eyskens.

Meteen daarna werd hij benoemd tot administrateur-generaal bij het ministerie van de Vlaamse Gemeenschap. Na de parlementsverkiezingen van 1981 legde hij die functie echter neer om te zetelen als volksvertegenwoordiger. Hij fungeerde vervolgens ook als hoofdredacteur van het tijdschrift *Socialistische Standpunten* (1983-1988) en als ondervoorzitter van de Vlaamse Raad (1985-1988). In 1988 zou hij uiteindelijk toetreden tot de regering.

Met het aantreden van de roomsblauwe regering-Martens V op 17 december 1981 waren de socialisten uit de federale bewindsploeg verdwenen. Vanaf 1985 moest

daarenboven de Vlaamse executieve niet langer proportioneel worden samengesteld en werd de SP ook op dat niveau naar de oppositiebanken verwezen, tegenover de CVP-PVV regering-Geens II.

De communautaire kwestie rond Voeren en de aversie vanuit de christelijke arbeidersbeweging tegen 'da joenk', met name de PVV-vice-premier Guy Verhofstadt, leidden echter in de herfst van 1987 tot de val van de federale regering en tot wetgevende verkiezingen op 13 december. De stembusslag leverde echter een feitelijke patstelling op: het verlies van de christen-democratische familie en de winst van de Franstalige liberalen en socialisten hadden tot gevolg dat de bestaande meerderheid heel sterk was geslonken. Bovendien vormden de socialisten voortaan de grootste fractie in het federale halfrond.

Dat belette CVP en PVV nochtans niet om aan Vlaamse kant samen in zee te gaan: op 2 februari 1988 bood voorzitter Gaston Geens het ontslag van zijn executieve aan bij de Vlaamse Raad, om er één dag later een nieuwe roomsblauwe regering te laten verkiezen en benoemen, de regering-Geens III. In Wallonië sloten dan weer de PS en de PSC een akkoord. Op federaal vlak lagen de kaarten echter veruit het moeilijkst. Om de communautaire problemen op te lossen was immers een staatshervorming, en dus een tweede meerderheid, noodzakelijk. Maar de CVP was nog aan het bekomen van de electorale klap, de PS had tijd nodig om in te binden in de zaak-Happart en de Vlaamse socialisten waren niet van plan om in een nationale regering te stappen zonder medezeggenschap in de

Vlaamse executieve. Op 22 januari 1988 werd Jean-Luc Dehaene door de koning benoemd tot informateur en hij slaagde er uiteindelijk in 106 dagen de klus te klaren. De regeringsformatie werd in samenhang met de staatshervorming aangepakt, zodat meerdere knelpunten met elkaar konden worden gelinkt. Op 7 maart volgde bijvoorbeeld een politiek akkoord tussen de nationale coalitiepartners CVP, SP en VU waarin werd bepaald dat na de staatshervorming de Vlaamse regering zou worden uitgebreid tot (opnieuw) een proportioneel samengestelde executieve. Bovendien zouden door de nieuwe, gefaseerde stappen in de staatshervorming grote delen van de macht worden losgemaakt uit de unitaire staat: voortaan hadden de gewesten beslissingsmacht inzake ruimtelijke ordening, leefmilieu, natuurbehoud, economie, energie, openbare werken, vervoer, de ondergeschikte besturen, werkgelegenheid en wetenschappelijk onderzoek, terwijl de gemeenschappen heel het culturele en persoonsgebonden beleid, het onderwijs en het taalgebruik toegewezen kregen. Voorts zou het hoofdstedelijk gebied Brussel een volwaardig derde gewest worden, werd de basis voor een volwaardig grondwettelijk hof (Arbitragehof) gelegd en was er een akkoord inzake de financieringsmaatregelen voor de gewesten en gemeenschappen. Over de derde fase van de staatshervorming daarentegen, met bijvoorbeeld een eigen verdragsrecht voor de gewesten en gemeenschappen, bleef het regeerakkoord bijzonder vaag.

Hoe dan ook, op 9 mei 1988 legde de regering-Martens VIII de grondwet-

telijke eed af, met Norbert De Batselier als staatssecretaris voor Institutionele Hervormingen, toegevoegd aan Jean-Luc Dehaene, vice-Eerste Minister en minister van Verkeerswezen en Institutionele Hervormingen. De eerste fase van de staatshervorming (de grondwetsherziening, de wijziging van de bijzondere wet van 8 augustus 1980 tot hervorming der instellingen, de faciliteitenwet) en de voorbereiding van de tweede fase (voornamelijk de financieringswet en het Arbitragehof) werden in de praktijk dan ook mee uitgewerkt of opgevolgd door zijn kabinet. Tezelfdertijd, en gezien het politiek akkoord tussen de partijvoorzitters van CVP, SP en VU inzake de uitbreiding van de Vlaamse executieve, werden de handelingen van de bestaande roomsblauwe Vlaamse regering reeds nauwlettend gevolgd.

Uiteindelijk bepaalde artikel 74 van de bijzondere wet van 8 augustus 1980, zoals gewijzigd bij de wet van 8 augustus 1988, dat de Vlaamse regering vanaf 18 oktober en gedurende vier jaar opnieuw proportioneel moest worden samengesteld. Tot groot ongenoegen van de liberalen trad bijgevolg op die datum een nieuwe Vlaamse executieve aan. In de praktijk keurde de PVV de regeringsverklaringen van 8 november 1988 en 14 februari 1989 niet goed, waardoor de PVV-gemeenschapsministers er zich ook niet door gebonden voelden en de PVV zich als een feitelijke oppositiepartij zou gedragen.

Norbert De Batselier was voortaan vice-voorzitter van de Vlaamse executieve en gemeenschapsminister van Economie, Middenstand en Energie. En ook al was

Geens de officiële regeringsleider, enkele media en de PVV noemden De Batselier de eigenlijke sterke man. Het tijdschrift *Trends* wijdde zelfs een omslagverhaal aan de 'Vlaamse Regering De Batselier I': *"Wie is het hoofd van de Vlaamse regering? Officieel is dat voorzitter Gaston Geens (CVP), feitelijk is het Norbert De Batselier (SP), vice-voorzitter en gemeenschapsminister van Economie, Middenstand en Energie. Economie is zijn terrein, maar ook dossiers als de BRT en leefmilieu pakt hij aan. De slag om de inhoud van het Vlaamse regeerakkoord dat bijna een jaar geleden werd gesloten, werd door De Batselier gewonnen. Niet op punten, maar met KO. Een KO waar Geens nog niet van hersteld is. Zijn melodie verzwakt, De Batselier zingt een heldentenor."* ⁽²⁾

Na de parlementsverkiezingen van 24 november 1991 en de hieruit voortvloeiende vernieuwing van de Vlaamse Raad bood de Vlaamse regering-Geens IV op 7 januari 1992 haar ontslag aan. De CVP verving daarop Gaston Geens door Luc Van den Brande, die op 21 januari 1992 als minister-president van de Vlaamse executieve de eed aflegde. Norbert De Batselier was voortaan minister vice-president en Vlaams minister van Leefmilieu en Huisvesting en dit tot 13 juni 1995. Daarna werd hij burgemeester van Dendermonde en voorzitter van het Vlaams Parlement.

De legislatuur 1988-1992 was voor het Vlaamse beleidsniveau een heel belangrijke periode. Tengevolge van de staatshervorming werden immers nogal wat bevoegdheden, middelen en personeel overgedragen van de nationale overheid naar de gewesten en gemeenschappen. Deze nieuwe bevoegdheden dienden

Spreekers op de causerie 'Yes Minister': v.l.n.r. Rik Coolsaet, Robert Senelle, Willy Claes, Norbert De Batselier, Leo Victor, Dirk Van Melkebeke, Bruno Tobback (foto Geert Bonne)

bijgevolg een invulling te krijgen én het overgedragen personeel een opvangstructuur. Het ministerie van de Vlaamse Gemeenschap kreeg zodoende een nieuwe structuur. Allerhande nieuwe instanties zagen het licht, met alleen al wat de bevoegdheden van Norbert De Batselier betreft onder meer de Vlaamse Dienst voor Buitenlandse Handel (VDBH); het Vlaams Instituut voor Zelfstandig Ondernemen (VIZO); het Vlaams Instituut voor de bevordering van Wetenschappelijk-Technologisch onderzoek in de industrie (IWT) en de Vlaamse Instelling voor Technologisch Onderzoek (VITO). Bestaande instellingen kregen dan weer een nieuw decretaal kader: de Gewestelijke Ontwikkelingsmaatschappijen, de Vlaamse Commissie voor Preventief Bedrijfsbeleid, de Sociaal-Economische

Raad voor Vlaanderen, ... Met de Kemische steenkoolmijnen, de grindwinning in het Maasland, de herziening van de richtlijnen voor de toepassing van de economische expansiewetten, de rondetafelconferentie over de leefbaarheidskansen van de Vlaamse scheepsbouw, de evaluatie van (het geesteskind van Gaston Geens) Flanders Technology International, het impulsprogramma biotechnologie, de invoering van een isolatienorm, ... kwamen er daarnaast nog genoeg zware dossiers op tafel. Dossiers waaraan dikwijls heel wat studiewerk vooraf ging. Dossiers die tengevolge van de regionalisering en de (toen nog relatief zwakke) Vlaamse-administratie-in-overgang in belangrijke mate door de kabinetsmedewerk(st)ers van de minister werden voorbereid. Dossiers ook die soms noodgedwongen tegen

de eigen administratie en andere actoren (bijvoorbeeld het NCMV) in werden uitgewerkt.

Met de oprichting van de Vlaamse vervoersmaatschappij De Lijn en van het Vlaams Fonds voor de Sociale Integratie van Personen met een Handicap, de uitwerking van het decreet betreffende de universiteiten in de Vlaamse Gemeenschap en het ontwerp van bijzonder decreet betreffende de Universiteit Gent en het Universitair Centrum Antwerpen en de herstructurering van de Vlaamse administratie werd ook door de collega's-gemeenschapsministers belangrijk werk verricht, hetgeen vanzelfsprekend mee door het kabinet van Norbert De Batselier werd opgevolgd⁽³⁾ en bijgevolg in het kabinetsarchief terug te vinden is.

Het archief

Begin 1992 kreeg Amsab-ISG, al bij al tamelijk onvoorbereid, een eerste lading archivalia van socialistische kabinetten in bewaring: de depotruimte bleek meteen ontoereikend voor de toestroom van dergelijke bulkarchieven, zodat in afwachting van een nieuw hulpdepot het archiefmateriaal tijdelijk in een garagebox werd gestockeerd. De archivalia van Norbert De Batselier als staatssecretaris voor Institutionele Hervormingen (1988) en vice-voorzitter van de Vlaamse executieve en gemeenschapsminister van Economie, Middenstand en Energie (1988-1992) vormden onmiskenbaar het merendeel van deze eerste lading. Maar liefst 19 kratten, dus een volume van naar schatting 1520 archiefdozen, konden ermee worden gevuld.

In de loop van 1999 is de eerste aan-

zet gegeven voor de verwerking van dat materiaal. De omvang van het archief, de beperkte ruimtelijke mogelijkheden voor de verwerking, de gevolgen van de opeenvolgende verhuizingen (van Brussel naar de garagebox en dan naar het nieuwe hulpdepot) voor de ordening van de (lood-zware) verhuisdozen en het nog niet vertrouwd zijn met ministeriële kabinetten als archiefvormers hebben aanvankelijk zeker een remmende invloed uitgeoefend.

Geleidelijk aan was ook duidelijk geworden dat beslist nog niet alle materiaal was overgedragen. Ook al vond de minister het belangrijk dat zoveel mogelijk materiaal werd overgedragen en bijgevolg bewaard bleef, uit praktische overwegingen - de vlotte overgang naar de daaropvolgende legislatuur! - is er zeker materiaal door het kabinet bijgehouden. Bovendien hebben niet alle individuele kabinetsleden alles meegegeven. Op die manier ontbreken bijvoorbeeld de verzameldossiers van de bijeenkomsten van de Vlaamse executieve in 1991 en begin januari 1992 bijna volledig: waarschijnlijk zijn zij bij de daaropvolgende overdracht van kabinetsarchivalia overgemaakt. In 1995 zijn immers nogmaals dertien kratten materiaal van het kabinet van Norbert De Batselier, dan als minister vice-president van de Vlaamse executieve en Vlaams minister van Leefmilieu en Huisvesting overgedragen. Daarnaast is van een heleboel kabinetsnota's enkel de doorslag teruggevonden, maar niet de gebruikelijke en meestal o zo interessante versie met de annotaties van de collega's-kabinetsleden, de kabinetschef en de minister. Tamelijk recent werd het in 1992 overgedragen materiaal nog aangevuld

met het toesprakenarchief van Norbert De Batselier. Alle (dossierjes betreffende) speechen uit de hier behandelde periode werden daaruit gelicht en alsnog in deze inventaris geïntegreerd.

Uiteindelijk konden enkele grote luiken worden geïdentificeerd:

- een reeks (fotokopieën van) ingekomen briefwisseling, al dan niet aangevuld met minuten van toepasselijke uitgaande stukken, van en door de (dienst) 'aanwijzer' of indicateur;
- een reeks (verzamel)dossiers van de federale ministerraad, de Vlaamse executieve en de Interministeriële Conferenties/Ministeriële Comités;
- inhoudelijke 'dossiers'.

De reeks (verzamel)dossiers van de ministerraden en comités bevat meestal per datum en per agendapunt een dossier(tje) bestaande uit de officiële documenten - voornamelijk de 'nota aan de Ministeraad/Vlaamse executieve' al dan niet met bijlagen - en een of meerdere nota's van de eigen kabinetsmedewerkers met een korte samenvatting van het dossier, een aanduiding van de eventuele knelpunten en een advies. Soms zijn echter ook nota's van kabinetsmedewerkers van de collega's-gemeenschapsministers Roger De Wulf of Luc Van Den Bossche doorgestuurd en in het dossier opgenomen. De verzameldossiers van de federale ministerraad zijn echter over het algemeen onvolledig: een staatssecretaris woont in principe immers niet de volledige ministerraad bij, maar enkel de agendapunten die specifiek met zijn/haar bevoegdheid te maken hebben. Toch zijn ook wel kabinetsnota's betreffende andere agen-

dapunten teruggevonden.

Wat de inhoudelijke werking van het kabinet betreft, lagen de zaken heel wat moeilijker. Want eigenlijk hebben we relatief weinig dossiers aangetroffen, maar wel een grote hoeveelheid omslagen met meestal slechts een handvol documenten als stukjes van een 'ideeel' dossier. Die omslagen waren bovendien dikwijls nogal verspreid en bevatten nogal wat overlappingsen. Er bestond in de praktijk bijgevolg geen dossier dat bijvoorbeeld de totstandkoming van het decreet tot oprichting van het Vlaams Instituut voor de bevordering van Wetenschappelijk-Technologisch onderzoek in de industrie (IWT) weerspiegelt. Wel waren er in principe enkele tientallen omslagen met daarin één of meerdere versies van het ontwerpdecreet, de memorie van toelichting of de commentaar bij de artikelen, of allerhande kabinetsnota's of andere stukken (briefwisseling, notulen van interkabinettenwerkgroepen inzake dat decretaal initiatief, documentatie,...). In verschillende omslagen kon eenzelfde document worden aangetroffen, met de ene keer de opmerkingen van de juristen van het kabinet als annotatie en de andere keer van een andere adviseur, van de begrotingsspecialist, de kabinetschef en/of uiteindelijk de minister.

Het dikwijls ontbreken van een (betrouwbare) datum of een nummer op de tientallen versies van die decreten of besluiten impliceerde bovendien dat we onze toevlucht hebben moeten nemen tot een tijdsintensieve tekstanalyse om identieke exemplaren te identificeren, de precieze volgorde van de andere teksten te achterhalen en dus te proberen de

vorming van de wetgevende initiatieven te reconstrueren. We vermoeden dat we daar grotendeels in zijn geslaagd.

Hoe dan ook heeft het merendeel van de uiteindelijk verkregen 'dossiers' nooit als dusdanig bestaan, weerspiegelen ze niet een of andere originele ordening, maar zijn ze slechts in het kader van deze inventarisatie geconstrueerd. Dergelijke werkwijze riep aanvankelijk nogal wat twijfels op. Was ze niet te ingrijpend? Namen we niet te veel vrijheden? Intern overleg in het archiefdepartement resulteerde in de overtuiging dat we dat toch moesten durven. Het leek ons niet haalbaar die 'structuur' te behouden; voor een toekomstig vorser is ze een bijna onoverkomelijke hindernis. In elk geval hebben we, als gevolg van onze werkwijze, in de inventaris nauwelijks de archivalische term 'dossier' gebruikt.

Uiteindelijk werd het archiefschema in vier blokken opgedeeld.

Het eerste blok omvat de documenten die betrekking hebben op enerzijds de formatie van de regeringen op federaal en Vlaams vlak en de daaropvolgende SP-evaluatie van de regeringsdeelname doorheen de legislatuur en anderzijds de samenstelling en werking van het kabinet.

Het tweede blok groepeerde de periode op het federale niveau: de ministerraad en de Ministeriële Comités, de eigen bevoegdheid (institutionele hervormingen), stukken betreffende andere federale bevoegdheden en de opvolging van de CVP-PVV-executieve in afwachting van de uitbreiding ervan met de SP en de VU.

Ook in het derde blok kunnen wel nog

stukken betreffende acties van die rooms-blauwe executieve worden teruggevonden indien ze in zekere zin hun actualiteit voor de daaropvolgende periode met de proportioneel samengestelde Vlaamse regering hebben behouden. Die periode vormt logischerwijze het corpus van deze inventaris. Na enkele algemene luiken (verzameldossiers van de bijeenkomsten van de Vlaamse executieve, het Overlegcomité en de Ministeriële Comités, de indicateur, de algemene toezeggingen, de begrotingsbesprekingen en de informatieproblematiek) komt eerst de functie als vice-voorzitter van de Vlaamse executieve aan bod. Deze stukken zijn bijeengebracht op basis van de bevoegdheidsverdeling en de protocollaire volgorde tussen de diverse gemeenschapsministers. Tot slot komt de eigenlijke bevoegdheid van Norbert De Batselier als gemeenschapsminister van Economie, Middenstand en Energie aan bod, opgedeeld volgens de diverse actieterranen zoals ze uit de werking van het kabinet en de ordening van de archivalia naar voor kwamen.

Een vierde en laatste blok behandelt de lokale betrokkenheid van Norbert De Batselier: een enkele interpellatie in de gemeenteraad van Dendermonde, toezeggingen bij de opening van tentoonstellingen, ...

Maar wat is potentieel eigenlijk de waarde van kabinetsarchieven? Volgens sommigen maken ze het mogelijk de echte mechanismen van de politieke besluitvorming te begrijpen. Anderen trekken dat meteen in twijfel: zij menen dat de onderzoeker vaak op zijn honger blijft en het gevoel krijgt dat een aantal beslissende elementen

Een sterk geïnteresseerd publiek in de plechtige zaal van het Errerahuis (foto Geert Bonne)

hem ontsnappen. In het verleden hebben diverse gesprekspartners, onder wie een kabinetschef, er ons ook op gewezen dat we het belang van het materiaal best niet overschatten. Dat zou natuurlijk deels kunnen worden verklaard door het onvolledig overdragen van die archivalia van de ministeriële kabinetten, maar er is blijkbaar een evolutie aan de gang waarbij bewust of onbewust almaar minder aan het papier wordt toevertrouwd. Sowieso zijn er op elk kabinet wel een aantal dossiers waarvan men voorzichtigheidshalve zo weinig mogelijk op papier zet. Dan is het doorgaans wel mogelijk toch een spoor te vinden, maar blijft het heel problematisch om dat spoor te reconstrueren in het geheel van de beslissingen die genomen zijn. Bovendien ontbreekt tijdens hectische dagen de tijd om bepaalde zaken op papier

te zetten. Of worden er op informele wijze bepaalde stappen gezet. Toch lijkt ons dit een te pessimistische inschatting. Want het kabinetsarchief van Norbert De Batselier is weliswaar niet 100 % volledig, maar onmiskenbaar toch een heel omvangrijke en uitermate rijke bron voor historici, politicologen en economen. Bovendien kunnen uiteindelijk dezelfde kritische opmerkingen worden geformuleerd ten aanzien van de archiefbestanden van heel wat andere archiefvormers, zoals de politieke partijen, de vakbonden, nieuwe sociale bewegingen, ... Belangrijk is dan dat het kabinetsarchief aangegrepen wordt om samen met ander bronnenmateriaal, zoals getuigenissen, te proberen het volledige verhaal te reconstrueren.

In elk geval laten de aanwezigheid van de kabinetsarchieven in de collectie

van Amsab-ISG in het algemeen, en de verwerking van dit eerste grote bestand in het bijzonder, toe om naast de theorie van de politiek – zoals ze in zekere zin tot uiting komt in het partijarchief – ook de praktijk te bestuderen. Want een partij geeft geregeld in verkiezingsprogramma's en persmededelingen aan wat ze rond bepaalde themata allemaal wil doen. Het is echter via de archivalia van haar mandatarissen, en niet in het minst van haar ministers en staatssecretarissen, dat (minstens gedeeltelijk) kan worden nagegaan wat er effectief is gebeurd. En waarom. En dat is zeker het geval voor het kabinetsarchief van Norbert De Batselier als staatssecretaris voor Institutionele Hervormingen (1988) en vice-voorzitter van de Vlaamse executieve en gemeenschapsminister van Economie, Middenstand en Energie. Ter illustratie kan gewoonweg worden gewezen op de duidelijke aandacht voor de milieuproblematiek, op de pogingen om economie en ecologie te verzoenen.

Uiteindelijk kon het initiële volume van 19 kratten tot een kwart worden herleid, met 2547 inventarisnummers, verspreid over ruim 380 archiefdozen. De archivalia kunnen enkel worden geconsulteerd in geval van een gemotiveerde aanvraag en mits toestemming van de bewaargever, na advies van Amsab-ISG. Bijvoorbeeld stukken betreffende de vertrouwelijkheid van de politieke besluitvorming en zeker en vast privacygevoelige documenten blijven gesloten.

De collectieklapper

De afwerking van de inventaris van dit omvangrijke en politiek belangrijke archief leek

ons een goede aanleiding om in het kader van de reeks collectieklappers aandacht te besteden aan de ministeriële kabinetten en de kabinetsarchieven. In het statige kader van het Errerahuis, de ambtswoning van de Vlaamse regering in de schaduw van het koninklijk paleis en het federale parlement, verzamelden op woensdag 21 september een 80-tal geïnteresseerden voor de causerie 'Yes Minister', een informele babbel van niveau met verschillende generaties ervaringsdeskundigen van zowel het federale als het Vlaamse beleidsniveau. Ouderdomsdeken prof. em. dr. Robert Senelle was van 1954 tot 1958 kabinetschef van eerste minister Achiel Van Acker, en bekleedde daarna de leerstoel constitutioneel recht (UGent). Willy Claes was covoorzitter van de BSP/PSB en minister en vice-premier in heel wat regeringen van 1972 tot 1994. Norbert De Batselier legde zestien jaar later voor het eerst de ministeriële eed af, terwijl Bruno Tobback na nog eens evenveel jaar hetzelfde deed. Leo Victor, nu secretaris-generaal bij het ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, was eind jaren 1970 al op enkele kabinetten actief, om een klein decennium later Norbert De Batselier tijdens zijn eerste legislatuur bij te staan als kabinetschef. Dirk Van Melkebeke maakte in 1988 de overstap van de Bond Beter Leefmilieu naar het kabinet van Norbert De Batselier en is sinds 1992 kabinetschef bij socialistische ministers in de Vlaamse regering. Het panelgesprek werd tot slot in goede banen geleid door prof. dr. Rik Coolsaet (UGent), adjunct-kabinetschef van de socialistische ministers van Landsverdediging en Buitenlandse Zaken (1988-1995).

De moderator zette met een inleidende

anekdote meteen de toon voor het heel gemoedelijke en vriendschappelijke gesprek dat erop volgde. Hij verhaalde een gebeurtenis uit 1994 *“die veel aanwezigen heel vertrouwd in de oren zal klinken, maar afgrijselijk moet zijn voor historici en archivari- sen”*: Willy Claes was toen net tot secretaris-generaal van de NAVO benoemd en zou een debat modereren over de uitbreiding van deze alliantie naar Centraal- en Oost-Europa. Frank Vandenbroucke en Leo Delcroix, respectievelijk minister van Buitenlandse Zaken en van Landsverdediging, hadden van hun administratie nota's ontvangen met heel doorwrochte analyses inzake waarom België tegen deze uitbreiding was. Op een gegeven ogenblik riep premier Jean-Luc Dehaene echter beide ministers voor overleg bij zich en stelde: *“Die uitbreiding: wij zijn daar voor, hè ...”* Waarop Vandenbroucke: *“Waarom niet?”* en Delcroix daarop: *“Waarom niet?”* Coolsaet vroeg zich luidop af hoe bijvoorbeeld een student politieke wetenschappen er ooit moet in slagen dit dossier op basis van het archief van Buitenlandse Zaken te reconstrueren. En hij lanceerde meteen een oproep naar de ministers en kabinetsleden in functie: *“Denk aan degenen die later de geschiedenis moeten schrijven van waarmee u bezig bent. Bespreek niet te veel onder mekaar wat van belang is!”* De oproep ontlokte veel gelach...

De aanwezigheid van heel wat gewezen en huidige kabinetsleden in het publiek bevorderde duidelijk de ons-kent-ons-sfeer van de causerie, waar themata als de noodzaak van ministeriële kabinetten, het hondenleven van kabinetsleden, de loyauteit en het plichtsbef aan bod kwamen, evenals enkele evoluties daarvan

doorheen de tijd, maar waar ook een paar duidelijke stellingen werden verkondigd, bijvoorbeeld inzake het wantrouwen – zelfs 'de kloof' – tussen kabinetten en administratie.

Na de causerie werd het eerste exemplaar van de inventaris officieel overhandigd aan Norbert De Batselier en werd nog lang nagepraat (en herinneringen bovengehaald) tijdens de receptie. Op basis van de positieve reacties die we te horen kregen, lijkt ook deze tweede collectieklapper geslaagd in zijn opzet. Wij hopen alvast dat we er met deze informele activiteit eveneens in zijn gelukt de diverse gewezen en huidige kabinetsleden te overtuigen van het belang van de kabinetsarchieven en van ons werk als Amsab-Instituut voor Sociale Geschiedenis.

- (1) Informatie over onze aanpak bij de prospectie en de verwerking van kabinetsarchieven is onder meer terug te vinden in onze volgende bijdragen: Door- gaans, maar niet altijd... Ervaringen met kabinetten en kabinetsarchieven. In: Bibliotheek- & Archief- gids, 76(2000)3, p. 7-13; Gezocht: papier! Over kabinetten en kabinetsarchieven. In: Brood & Rozen, (2000)1, p. 82-87; De kabinetsarchieven. Een vervolg... In: Brood & Rozen, (2002)2, p. 53-57.
- (2) E. VERREET & G. MUELENAER, De roze socialist. In: Trends, 15(1989)404, p. 12-15.
- (3) De bevoegdheden cultuur (Patrick Dewael) en onderwijs (Daniël Coens) werden echter in eerste instantie door het kabinet van Luc Van Den Bossche in het oog gehouden.

BIBLIOGRAFIE

- GOOSSENS, M., Ontstaan en groei van het Vlaams Parlement 1970-1995, Brussel/Kapellen: Vlaams Parlement/Uitgeverij Pelckmans, 1995, 475 p.
- WITTE, E., CRAEYBECKX, J., MEYNEN, A., Politieke geschiedenis van België van 1830 tot heden, Brussel: VUBPRESS, 1997, 478 p. (zesde herziene uitgave).
- www.norbertdebatselier.be/biografie.php (15/08/2005).

De socialistische coöperatie in het Brusselse. De inventaris van het archief van La Maison du Peuple

Martijn Vandenbroucke, Amsab-ISG

Het jonge België kent in het laatste kwart van de 19e eeuw een nieuwe periode van stijgende prijzen. Vooral de hoge broodprijzen, die allerm minst in evenredigheid is met de kwaliteit van het brood, weegt zwaar op de uitgaven van de arbeidersgezinnen, voor wie brood het belangrijkste voedingsproduct is. In arbeidersmiddens groeit de belangstelling voor de coöperatieve productiemethode, waardoor de prijs van consumptiemiddelen kan gedrukt worden. De Gentse bakkerij van Vooruit zal hiervan hét voorbeeld voor de Belgische socialistenvrijen zijn.

De Brusselaar en socialist Louis Bertrand is begin jaren 1880 een enthousiaste getuige van de stichting van Vooruit. In 1881 roept hij - met het oog op de oprichting van een Brusselse coöperatie naar Gents voorbeeld - enkele Brusselse vrienden samen in herberg Le Cygne. Eén jaar later wordt de Boulangerie Coopérative de Bruxelles gesticht. Achter een cabaret aan de Gentse Steenweg in Sint-Jans-Molenbeek wordt een oven gehuurd. Twee bakkers togen voor een dagloon van 3,50 frank aan het werk.

Op 3 september 1882 wordt het eerste brood gebakken. Kort daarop moet al een eerste tegenslag geïncasseerd worden als de eigenaar van de oven de coöperatieve bakkers aan de deur zet. Gelukkig kan vrij snel een nieuwe oven gevonden worden in de nabijgelegen Heyvaertstraat. In 1883 wordt de aansluiting bij de Belgische Socialistische Partij goedgekeurd, waarop de coöperatie nu ook openlijk kleur bekent.

Het aantal afnemers van de 'duivelsbroden' groeit voorspoedig en in 1884 moet wegens plaatsgebrek verhuisd worden naar een grotere bakkerij. In de Van Arteveldestraat, hartje Brussel, wordt een kelder met twee ovens gehuurd. Hondenkarren worden aangekocht en het personeel wordt uitgebreid. Eind 1886 bedraagt de broodproductie ongeveer 3000 stuks per week. De behoeften van de jonge coöperatie blijven echter toenemen en in hetzelfde jaar wordt een synagoge in de Beierenstraat (de huidige Dinantstraat nabij de Keizerslaan) gehuurd. Er worden een café en een vergaderzaal ingericht op het gelijkvloers en een feestzaal en kantoren op de bovenverdieping. Het huis krijgt de naam Maison du Peuple, wat vanaf dan de naam van de coöperatie zal zijn. Het aantal broden blijft snel stijgen en rondt in 1888 de kaap van 8000 en in 1889 deze van 17.000. In hetzelfde jaar wordt een slagerij geopend achteraan het 'volkshuis'. In 1890 dwingt plaatsgebrek tot een nieuwe verhuis van de bakkerij. De maatschappij beschikt intussen over voldoende middelen om een gebouw aan te kopen op de hoek van de Laken- en de intussen verdwenen Veldwachtersstraat, waar nieuwe houtovens worden

Postkaart met publiciteit voor brood van het Volkshuis

geïnstalleerd. In hetzelfde jaar worden ook een kruidenierswinkel geopend in de Beierenstraat en een kolenmagazijn in Molenbeek. Een jaar later volgt de stichting van een medisch-farmaceutische dienst met zeven dokters.

Intussen heeft de coöperatie af te rekenen met voortdurende interne twisten en moeilijkheden. De handschoenmaker Camille Standaert, sinds 1887 de eerste afgevaardigd beheerder van de coöperatie, neemt ontslag omdat hij naar eigen zeggen nog maar weinig tijd voor de maatschappij kan vrijmaken. Hij wordt opgevolgd door de Henegouwer Louis Piérard, journalist bij *Le Peuple*. Deze heeft echter weinig kaas gegeten van het besturen van een onderneming en de conflicten nemen hand over hand toe. Eind 1890 wordt

Jan Volders, hoofdredacteur van *Le Peuple*, dan ook gevraagd te bemiddelen. Hij wordt opgenomen in de raad van beheer, maar wordt al snel secretaris en kort daarop zelfs afgevaardigd beheerder in opvolging van Piérard. Volders' organisatorische kwaliteiten komen de maatschappij uiteraard ten goede; in 1892 wordt 3,6 miljoen kg brood geproduceerd. De nieuwe afgevaardigd beheerder overschat zijn krachten echter en moet in 1893 oververmoeid en zenuwziek ontslag nemen (drie jaar later zal hij in een krankzinnigengesticht in Vorst overlijden). De bloei van de maatschappij wordt er echter niet door afgeremd; in 1896 wordt een volkshuis geopend te Molenbeek en telt de maatschappij reeds dertien winkels.

In 1899 wordt afgevaardigd beheerder

Camille Standaert, die na het wegvallen van Volders opnieuw aan het hoofd van de coöperatie was gekomen, opgevolgd door de typograaf Romain van Loo. Deze was in 1881 medestichter van de Gentse Vooruit, maar was het jaar daarop naar Brussel gegaan, waar hij later medewerker van *La Voix de l'Ouvrier* van Louis Bertrand wordt. Sinds 1891 is hij boekhouder van La Maison du Peuple. Hij laat zich kennen als een bekwaam financieel beheerder; al snel wordt hij de 'financieel deskundige' van de jonge BWP. In 1900 wordt hij overigens als schatbewaarder opgenomen in de raad van beheer van de mee door hem opgerichte Fédération des Sociétés Coopératives Belges (FSCB), de koepelorganisatie van de Belgische socialistische coöperaties. Onder het bestuur van Van Loo kent de Brusselse coöperatie een nieuwe periode van expansieve groei, die vooral tot uiting komt in een sterke toename van het gebouwenpatrimonium. In 1899 wordt het volkshuis aan de Joseph Stevensstraat gebouwd, ontworpen door architect Victor Horta, en de melkerij te Herfelingen geopend (deze zal in 1907 van de hand worden gedaan). In ijlt tempo volgen nieuwe volkshuizen in Vilvoorde en Schaarbeek (1905) en Anderlecht en Sint-Gillis (1906). In 1908 telt de coöperatie 20.000 leden, bakt ze meer dan 10 miljoen broden per jaar, heeft ze meer dan 400 personeelsleden in dienst en boekt ze jaarlijks een mooie winst.

Vanaf 1906 is het beheer in handen van Alphonse Octors, een beschermeling van Volders, die zestien jaar eerder samen met hem een bestuursfunctie in La Maison du Peuple had opgenomen. De maatschappij blijft bestendig groeien: aan

de vooravond van de Eerste Wereldoorlog bezit ze veertig winkels, acht slagerijen, zes volkshuizen en drie bakkerijen. De ontvangsten tussen 1903 en 1913 zijn bijna verdubbeld: van 4 tot 7,5 miljoen frank. In de oorlogsjaren heeft de coöperatie het bijzonder moeilijk, maar weet ze dankzij belangrijke financiële steun van de Société Générale de Belgique te overleven.

Na de Eerste Wereldoorlog wordt de afgevaardigd beheerder vervangen door een driemanschap (beheerscomité), bestaande uit Léon Dupont (commercieel beheerder), André Huyssens (boekhoudkundig beheerder) en Alphonse Octors (secretaris-beheerder). In 1925 gaat Octors met pensioen, al blijft hij als eresecretaris-beheerder wel nog zetelen in het driekoppige beheerscomité. Dupont overlijdt op 21 juli 1928 en wordt op 28 oktober 1928 vervangen door bestuurslid Charles Elslander. Midden jaren 1930 wordt het beheerscomité uitgebreid tot tien leden (André Huyssens, Ernest Adam, Isidore Trappeniers, Frans Gelders, Jean Govaerts, Joseph Vandersmissen, Alphonse Octors, Jean Sipido, Charles Schaepen en Charles Elslander); vanaf februari 1936 neemt Schaepen geen deel meer aan de vergaderingen en wordt hij niet vervangen. In datzelfde jaar wordt Huyssens directeur-zaakvoerder en het beheerscomité terug afgeschaft. In de plaats komt een logge raad van beheer met twintig leden. In de praktijk komt dit er natuurlijk op neer dat Huyssens hierdoor meer macht naar zich toe kan trekken. Hij was intussen voorzitter van de socialistische 'spaarbank' Codep geworden en vervulde onder meer mandaten als

beheerder van de NMBS en lid van de Bankcommissie. Tijdens de oorlogsjaren speelt hij als lid van het Nationaal Comité voor Hulp en Voedingsmiddelen en waarnemend voorzitter van de Groepering der Belgische Bakkers een belangrijke rol in de verdeling van de schaarse voedingsmiddelen. In augustus 1954 treedt Huysens ten voordele van zijn zoon Robert terug als directeur-zaakvoerder van La Maison du Peuple, maar het verval van de socialistische coöperaties is intussen ingezet. De Brusselse coöperatie - intussen herdoopt tot Coop Brussel - zal als een van de eerste 'grote' het onderspit moeten delven. Robert Huyssens wordt als verantwoordelijke in 1967 gedwongen ontslag te nemen uit al zijn functies. Hij wordt op 25 mei 1967 vervangen door Joseph Vandersmissen, die niets anders kan doen dan de opslorping van de maatschappij door de Union des Coopérateurs de Charleroi te begeleiden (beëindigd in maart 1972). Overigens zal dit er enkel voor zorgen dat ook deze coöperatie meegesleurd wordt in de neergang en de jaren 1970 nauwelijks zal overleven.

Het archief werd gevonden in de hoofdzetel van Febecoop, de koepel van socialistische coöperaties. Het is een onvolledig archief, dat wellicht werd overgedragen aan de Union des Coopérateurs de Charleroi. Omdat ook deze maatschappij later werd ontbonden onder toezicht van de Société Générale Coopérative, de voorganger van Febecoop, is het weinig verwonderlijk dat dit archief, net als dat van een aantal andere geliquideerde socialistische coöperaties, in de kelders van de hoofdzetel van Febecoop

terecht kwam.

Naast de recentste verslagboeken van raad van beheer en algemene vergaderingen bevat het een uitgebreide briefwisseling van de laatste directeurs-zaakvoerders en de liquidator en enkele financiële stukken (voornamelijk met betrekking op de taakoverdracht aan de Union des Coopérateurs de Charleroi). Het grootste volume wordt evenwel ingenomen door dossiers met betrekking op de winkels van de maatschappij (zowel de gehuurde huizen als het eigen patrimonium). Zo zijn van talrijke eigendommen zelfs de 19e-eeuwse verkoopakten bewaard; een akte uit 1852 is meteen het oudste archiefstuk. Het jongste stuk dateert uit 1981.

Het (onvolledige) archief van La Maison du Peuple beslaat 294 nummers, opgeborgen in 28 dozen (3,10 lopende meter). Met uitzondering van een aantal personeelsdossiers is het toegankelijk mits toelating van de dienstdoende archivaris.

Bibliografie

- DE PRETER, R. & WITTE, E. (red.), Samen sparen: de geschiedenis van de spaarbank CODEP en haar voorgangers, Leuven: Kritak, 1989, 534 p.
- OCTORS, A., La Maison du Peuple de Bruxelles, Brussel: Etablissements Généraux d'Imprimerie, 1913, 30 p.
- OCTORS, A., Les trois stades d'une œuvre ouvrière, Bruxelles: Imprimerie-Lithographie C. Paelman, 1914, 25 p.

60 jaar Hiroshima en Nagasaki, een herdenking in Gent

Piet Creve, Amsab-ISG

Met de atoombomben op Hiroshima en Nagasaki in augustus 1945 kwam een einde aan de Tweede Wereldoorlog. Maar tegelijk werd daarmee de doos van Pandora opengezet: tussen de Verenigde Staten en de Sovjet-Unie ontstond een nucleaire wapenwedloop. Al snel was het punt bereikt waarop hun atoomarsenalen de hele wereld konden vernietigen. Frankrijk, Groot-Brittannië en China volgden in het spoor van de twee grootmachten. Nog andere landen startten een geheim kernwapenprogramma: Israël, Pakistan en Noord-Korea.

Van bij hun ontstaan waren atoomwapens omstreden, maar het was pas in de jaren 1950 dat het protest een massaal karakter kreeg. In West-Europa vormden de Britse campagnes voor nucleaire ontwapening een belangrijke inspiratiebron voor initiatieven in andere landen. Ook in België was een belangrijk deel van de bevolking gekant tegen de nucleaire bewapening en strategie: van de antiatoommarsen in de jaren 1960 over de massale betogingen tegen de kruisraketten tot de acties rond Kleine Brogel vandaag.

De bombardementen op de twee Japanse steden zijn al jaren het voorwerp van herdenkingen op vele plekken in de wereld, maar de zestigste verjaardag leidde tot meer en grotere initiatieven, onder andere in Gent. Daar nam Vrede vzw het initiatief om enkele organisaties uit het Gentse samen te brengen, waaronder Voor Moeder Aarde vzw, Attac Vlaanderen, het Vredeshuis, Graffiti-Jeugddienst en Amsab-ISG. Na enkele vergaderingen kwam een uitgebreid en gevarieerd programma tot stand.⁽¹⁾ De bijdrage van Amsab-ISG bestond vooral uit de realisatie van de affichetentoonstelling *Alle kernwapens uit de wereld*. In het instituut worden heel wat affiches bewaard uit diverse protestgolven. Ze komen meestal uit de archieven van vredesbewegingen die in Amsab-ISG zijn gedeponeerd, zoals de Belgische Unie voor de Verdediging van de Vrede (BUVV), het Nationaal Comité van de Anti-Atoommars, het Vlaams Aktiekomitee tegen Atoomwapens (VAKA) en Vrede vzw.⁽²⁾ De affiches tonen aan dat veel mensen helemaal niet geloven dat atoomwapens voor vrede en veiligheid zorgen. Andere affiches leggen het verband met de grootschalige milieuvervuiling door het testen van nucleaire wapens en nog andere plaatsen de enorme uitgaven voor kernwapens tegenover de immense noden in de ontwikkelingslanden. Er was ook een selectie van ander materiaal te zien zoals brochures, pamfletten, foto's, pins en stickers. De tentoonstelling liep in de Gentse hoofdbibliotheek van eind juli tot begin september. Een bladwijzer met een oplage van 15.000 exemplaren, verspreid in de andere bibliotheekfilialen

Herinneringswake van 9 augustus 2005 te Gent (foto Ludo De Brabander)

en op tal van andere plaatsen, maakte het activiteitenprogramma bekend.

Hoogtepunt van het initiatief was de herinneringswake op 9 augustus in het centrum van de stad. Eén van de overlevenden van het atoombombardement bracht een beklemmende getuigenis, twee Gentse koren sloegen voor de gebeurtenis de handen in elkaar en gaven een concert van vredesliederen. Daarna werden een massa gekleurde lampjes te water gelaten, een feeëriek en ontroerend spektakel tegelijk. Het initiatief bracht behoorlijk wat volk op de been en vond veel weerklank in de media: voor volgend

jaar wordt al een vervolg gepland. In het organiserend comité was Amsab-ISG aanvankelijk een beetje een vreemde eend in de bijt, ook voor de andere organisaties. Maar toen duidelijk werd wat het instituut allemaal bewaart, verdween de verwondering snel. Voor Amsab-ISG zaten aan het deelnemen minstens twee voordelen vast: het kwam naar buiten met een deel van de collectie en toonde huidige en potentiële archiefschenkers de mogelijkheden en het belang van zorg voor het eigen archief.

(1) Dit programma is nog steeds te zien op www.nagasaki60.be

(2) Zie daarvoor de onlinecatalogus op www.amsab.be

XXXVle jaarlijkse conferentie van IALHI, Gent, 7-10 september 2005

Donald Weber, Amsab-ISG

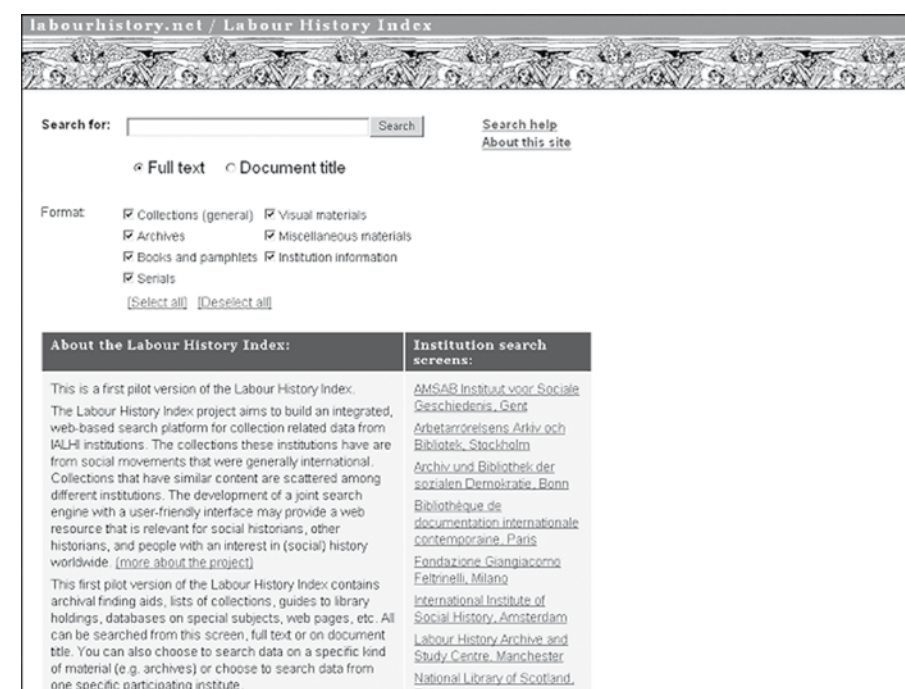
Van 7 tot 10 september 2005 werd de 36e conferentie gehouden van de International Association of Labour History Institutions (IALHI). Deze jaarlijkse bijeenkomst vindt telkens plaats in een andere stad en na Parijs in 2004 was het dit jaar de beurt aan Gent, met Amsab-ISG als gastheer.

IALHI is de internationale koepel van de instituten voor sociale geschiedenis. De vereniging werd opgericht in 1970 en brengt archieven, bibliotheken, documentatiecentrums, museums en onderzoeksinstituten bijeen die gespecialiseerd zijn in de geschiedenis en de theorie van de arbeidersbeweging van over de hele wereld. Amsab-ISG is een actief lid van het dagelijks bestuur. In september 1985 was Amsab-ISG al eens gastheer van de 16e IALHI-conferentie, toen gewijd aan mijnwerkersgeschiedenis. Van 1996 tot 2002 was Amsab-directeur Wouter Steenhaut secretaris-generaal van IALHI.

De eerste dag was gewijd aan de eigen IALHI-werking. Als eerste presenteerde

Wouter Steenhaut uitgebreid de geschiedenis en de werking van Amsab-ISG. Vooral de restitutie van de door de nazi's gestolen archieven in 1992 in Moskou maakte indruk op het internationale gezelschap, niet in het minst omdat Steenhaut bij de dia van de vrachtwagens van het Belgische leger die de archieven in Moskou kwamen ophalen, fijntjes opmerkte dat het de eerste maal in de geschiedenis was dat een vreemd leger tot in Moskou was geraakt en dat de Belgen daarmee gedaan hadden wat Napoleon noch Hitler hadden gekund.

In de voormiddag werd een administratief luik afgewerkt, waarvan we vooral de aanduiding van een nieuwe secretaris-generaal onthouden, de van de Sorbonne afkomstige Françoise Blum. Uit het jaarverslag bleek dat er eind 2004 77 betalende leden waren, op de Gentse conferentie vertegenwoordigd door 66 deelnemers afkomstig uit Rusland, Italië, Zuid-Afrika, Groot-Brittannië, Frankrijk, de Verenigde Staten, Oostenrijk, Nederland, Noorwegen, Zweden, Zwitserland, Finland, Duitsland, Griekenland en Argentinië. De rest van de dag werd besteed aan de presentatie van IALHI-projecten. Kwamen onder meer aan bod: onderzoekers van het Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis (IISG Amsterdam), de University of Manchester, het Khanya College (Zuid-Afrika), de nationale archieven van het Verenigd Koninkrijk en Noorwegen, de Friedrich-Ebert-Stiftung (Bonn), de Bibliothèque de Documentation internationale contemporaine (Nanterre), Amsab-ISG (met Archiefbank Vlaanderen) enz.

Het belangrijkste IALHI-project dat dit jaar werd voorgesteld was ongetwijfeld de Labour History Index

IALHI fungeert voor haar leden vooral als een forum en de website (<http://www.ialhi.org>), gehuisvest in het IISG, speelt hierin een belangrijke rol. Deze site biedt onder meer een News Service, een mailing list waarlangs de IALHI-leden informatie over hun activiteiten wereldwijd kunnen verspreiden en een Serials Service, inhoudstafels van 123 wetenschappelijke tijdschriften uit het vakgebied van de 'labour history', door de IALHI-leden op het internet gepubliceerd.

Het belangrijkste IALHI-project dat dit jaar werd voorgesteld was ongetwijfeld de Labour History Index. Dit project wil een

geïntegreerde, webgebaseerde zoekmachine bouwen voor de collectiegegevens van de IALHI-instellingen. De ontwikkeling van een gezamenlijke zoekmachine met een gebruiksvriendelijke interface kan een krachtig hulpmiddel zijn voor sociaal-historici of eender wie met belangstelling voor sociale geschiedenis waar ook ter wereld. De IALHI-instellingen leveren een digitale kopie aan van de te ontsluiten data (bijvoorbeeld catalogusbeschrijvingen, inventarissen, digitale archieven, ...), deze worden omgezet in een gemeenschappelijk, doorzoekbaar bestandsformaat (XML) en bijeengebracht

op een centrale server. De server bevat zoekfunctionaliteiten die inzake uitzicht en werking sterk vergelijkbaar zijn met Google. De bekomen zoekresultaten kunnen direct doorlinken naar gegevens of documenten op de internetserver van de betrokken IALHI-instellingen. Momenteel wordt een proefversie ontwikkeld op:

<http://www.labourhistory.net>.

De eerste conferentiedag werd afgesloten met een begeleide stadswandeling doorheen Gent, een receptie op het stadhuis met persoonlijke ontvangst door burgemeester Frank Beke die aan Amsab-ISG de stedelijke gedenkpenning overhandigde naar aanleiding van het 25-jarig bestaan ervan en ten slotte een souper in het schitterende historische decor van Ons Huis op de Vrijdagmarkt.

De tweede conferentiedag was gewijd aan het Internationaal Colloquium Andersglobalisme (zie dit nummer, p. 107).

Op de derde en laatste conferentiedag wordt traditioneel een aantal bezoeken afgelegd aan museums, archieven en andere instellingen interessant voor 'labour historians'. Op het programma stond een bezoek aan In Flanders Fields, het museum in Ieper gewijd aan de herinnering van de Eerste Wereldoorlog. Met jaarlijks meer dan 200.000 bezoekers is het In Flanders Fields museum een van de succesvolste in Vlaanderen. Het museum, dat in april 1998 werd geopend in de heropgebouwde Lakenhallen, vertelt op een vernieuwende en interactieve wijze het verhaal van de oorlog in en om de stad Ieper, vanuit het standpunt van de mensen die hem zelf

beleefden. In 2000 werd de Europese en universele benadering bekroond met de Museumprijs van de Raad van Europa. De jury prees vooral de vernieuwende vorm die een stevige brug slaat tussen de generaties van toen en de hedendaagse bezoeker. Na de middag, na een maaltijd in het vakantiecentrum Le Panoramique van de Algemene Centrale in Mont-Saint-Aubert, werd een bezoek gebracht aan het Ecomusée in Bois-du-Luc, nabij La Louvière. Dit regionale museum werd opgericht op de oude mijnsite van de Société des Charbonnages du Bois-du-Luc, die bijna drie eeuwen in gebruik was. De mijneigenaars waren voorstanders van een paternalistisch systeem en daarom bevat de site niet enkel industriële en administratieve gebouwen, maar ook mijnwerkershuisjes, een ziekenhuis, scholen, een gastenverblijf, een kerk, een feestzaal en een park. Na de busrit terug naar Gent werd de conferentie afgesloten zoals ze begonnen was, met een receptie in het gebouw van Amsab-ISG. Ook deze IALHI-conferentie was opnieuw een nuttige en hoogst aangename activiteit. Volgend jaar komen de IALHI-leden bijeen in Zürich.

Internationaal Colloquium Andersglobalisme, Gent, 9 september 2005

Donald Weber, Amsab-ISG

De 'moeder der bewegingen'

Op 9 september 2005 vond in Gent het Internationaal Colloquium *Andersglobalisme* plaats, een onderdeel van de 36e jaarlijkse contactdagen van de International Association of Labour History Institutions (IALHI).

Onder de noemer andersglobalisme (voorheen antiglobalisme) wordt een aantal sociale organisaties en actievormen aangeduid die zich verzetten tegen wereldomvattende processen van zogenaamde globalisering. Meestal wordt hiermee verwezen naar neoliberale economische hervormingen en de vaak verwoestende sociale, culturele en ecologische effecten hiervan op het leven van een groot deel van de wereldbevolking, het vaakst maar niet uitsluitend in het Zuiden.

Een nieuwe soort beweging lijkt daarmee ontstaan te zijn, sinds de Zapatisten in de jaren 1990 voor het eerst probeerden om hun slogan 'Een andere wereld is mogelijk!' waar te maken - en vooral sinds de massamedia berichtten over de rellen tijdens bijeenkomsten van internationale organisaties zoals de World Trade Organization (WTO), het eerst in 1999 in Seattle. Het is een ander soort beweging,

veeleer een beweging van bewegingen, die zich centreert rond het World Social Forum waarop jaarlijks tien- tot honderdduizenden militanten bijeenkomen, uit de derdewereldbeweging, maar ook uit de vredesbeweging, milieubeweging, vrouwenbeweging en de traditionele vakbonden.

De voorzitter van het colloquium, dr. Francine Mestrum (ULB), stelde in haar inleiding dat wie deze 'moeder der bewegingen' wetenschappelijk wil bestuderen eerst enkele fundamentele vragen zal moeten beantwoorden: waaruit bestaat de beweging, door wie wordt ze gedragen, welke zijn haar doelstellingen en welke benaming zullen we haar geven? Daarmee was de toon gezet, het colloquium zou niet enkel wetenschappers aan het woord moeten laten, maar ook de actoren zelf, om een staalkaart te krijgen van de diverse strekkingen die binnen de beweging actief zijn.

Archieven en documentatie

Maar eerst kwam een ander luik aan bod: hoe was de toestand inzake archivering en documentering van de beweging? Ondanks het feit dat het andersglobalisme nog erg jong is, doet er zich een acuut probleem van archivering voor. De beweging maakt zeer intensief gebruik van het internet en bestaat vrijwel uitsluitend virtueel in plaats van op papier, in de vorm van websites, mailing lists en elektronische nieuwsforums. Des te urgenter is het voor Amsab-ISG om nu reeds contacten te leggen met de verschillende onderdelen van de beweging.

De bijdrage van Piet Creve situeerde

zich in deze problematiek. Als archivaris van Amsab-ISG gaf hij een overzicht van de problemen waar een instelling mee te kampen krijgt wanneer zij zich als archiefpartner probeert op te werpen van dergelijke jonge en snel veranderende organisaties. Tegenover een publiek waarin leden van andersglobalistische verenigingen goed vertegenwoordigd waren formuleerde hij een reeks aanbevelingen voor organisaties die de archiefproblematiek ter harte willen nemen.

Prof. em. dr. François Houtart (UCL), die de zieke François Polet (Centre Tricontinental) verving, gaf een overzicht van de documenteringsinitiatieven die tot nog toe op internationaal vlak genomen waren. Net als Francine Mestrum benadrukte hij de noodzaak voorafgaand te bezinnen over de precieze aard van de beweging die hij omschreef als een verzetbeweging. Hij stelde daarop het door hem opgerichte Centre Tricontinental van Louvain-la-Neuve voor. Enkele van de belangrijkste initiatieven waar dit centrum aan meewerkt zijn het tweejaarlijkse overzicht van het andersglobalisme, *Mondialisation des résistances*, waarvan het recentste deel in 2004 verscheen, een internationale databank van sociale organisaties en een eerste aanzet tot archiefvorming in het kielzog van het Europese Sociale Forum. Meer hierover op <http://www.cetri.be>.

Wetenschappelijk onderzoek

Het zwaartepunt van de studiedag lag ongetwijfeld op de twee bijdragen waarin een stand van zaken van het wetenschappelijk onderzoek werd geschetst.

Prof. dr. Marcel van der Linden (Uni-

versiteit van Amsterdam) gaf een overzicht van de voorgeschiedenis van de beweging van bewegingen, vanaf de oprichting van het Comité pour l'Annulation de la Dette du Tiers Monde in 1990, de gewapende opstand van de guerillero's van het Ejército Zapatista de Liberación Nacional in Mexico in 1994, over de oprichting van de Association pour la Taxe Tobin pour l'Aide aux Citoyens (ATTAC) in 1998 na een oproep in *Le Monde Diplomatique*, tot de vaak gewelddadige protesten tegen bijeenkomsten van internationale organisaties vanaf Seattle 1999 enerzijds, en de oprichting van zogenaamde sociale forums, met als eerste het World Social Forum in 2001 in Porto Alegre en daarna diverse forums op regionaal vlak anderzijds. Van der Linden koppelt het ontstaan van de nieuwe beweging aan vier grote historische evoluties: de nieuwe internationale economische instituten als het International Monetary Fund (IMF), de Wereldbank, de WTO enz., het groeiende belang van ngo's in de internationale verhoudingen, het ineensstorten van de communistische wereld, waardoor geheel nieuwe allianties mogelijk werden en de opkomst van krachtige nieuwe communicatiemediën, zoals het internet en de mobiele telefoon. Als gevolg hiervan ontgroeide het 'audience of protest' het lokale en nationale vlak en onderging het een proces van globalisering door toenemende internationale contacten en vormen van samenwerking; tegelijk verschoven de doelwitten van activisme van het nationale niveau en staat-tot-staat-acties (bijvoorbeeld solidariteit met Nicaragua) naar internationale doelen (bijvoorbeeld kwijtschelding schulden derde wereld).

Sprekers op het colloquium: v.l.n.r.: François Houtart, Francine Mestrum, Marcel van der Linden, Thomas Ponniah (foto Geert Bonne en Lieve Cosyns)

Ook de vormen die de structuren en acties aannamen waren nieuw: afkeer van elke vorm van centrale besluitvorming, extreme mate van decentralisatie; afkeer van 'oude' massamanifestaties en ontstaan van nieuwe actievormen als 'directe actie', bespelen van moderne media enz.

Thomas Ponniah (Harvard University) schreef in 2001 het eerste boek over de alternatieven van het World Social Forum, *Another World is Possible*, en is sindsdien verbonden aan dit forum. Hij vat de alternatieven van het World Social Forum samen in twee strategieën: (a) 'participatory state strategy': de economie moet van

het kapitaal weg en worden teruggegeven aan de samenleving; tegelijk - in tegenstelling tot het sociaal-democratische alternatief - moet ook de staat teruggegeven worden aan de 'civil society'. Alle geledingen van de maatschappij moeten direct kunnen participeren in het beleid, ook op economisch vlak. (b) 'Horizontalist strategy': gaat een stuk verder en wil ook de staat weg. Horizontalisten aanvaarden enkel volledig zelf georganiseerde autonome samenlevingsvormen, zonder de verticale hiërarchie van bijvoorbeeld een staatsapparaat. Typevoorbeeld is Indymedia, met zijn bekende slogan 'Don't hate the Media, Become the Media'. Een

opvallend kenmerk dat alle alternatieven gemeen hebben is hun afkeer van de staat. De westerse sociaal-democratieën, het sovjetcommunisme of de ‘bevrijde’ regimes in de derde wereld: geen van alle zijn ze erin geslaagd via de staat een egalitaire wereld te bewerkstelligen. Als alternatief wordt de civil society naar voren geschoven.

“We don’t want that the World Social Forum would become the Fifth International, but the danger is that it could become a Social Woodstock.”

François Houtart

Key-note: Empire and Human Rights

Key-notespreker was de Vlaamse filosoof en publicist Dieter Lesage, die de zieke Vandana Shiva kwam vervangen. Lesage publiceerde in 2004 *Vertoog over Verzet, politiek in tijden van globalisering*, waarin hij het in 2000 verschenen werk *Empire* van Antonio Negri en Michael Hardt ontleedde en verder uitwerkte. Negri en Hardt introduceerden het begrip ‘empire’ als een uit globalisering voortvloeiende nieuwe vorm van politieke orde, die zich steeds verder over de planeet uitstrekte zonder gebonden te zijn aan territoria-liteit en waarvoor de Verenigde Staten optraden als internationale politiemacht. In een bijzonder rijke en erudiete bijdrage becommentarieerde Lesage het begrip empire, koppelde het aan begrippen als ‘extra-territoriality’, zoals geïntroduceerd in het onder redactie van Anselm Franke in 2003 verschenen *Territories: Islands,*

Camps and Other States of Utopia, en be-sloot met een pleidooi voor een ‘human rights fundamentalism’, een radicale toepassing van de Universal Declaration of Human Rights van 1948.

Panel: Social Movements and Glo-bal Governance

Het laatste grote luik van het colloquium was een panelgesprek met als thema de soms moeizame verhouding tussen de andersglobalistische sociale bewegingen en wereldwijde autoriteiten zoals de Verenigde Naties, de Wereldhandelsorga-nisatie, de Wereldbank, het Internationaal Monetair Fonds enz. Welke strategieën moet het andersglobalisme hanteren tegenover deze structuren? ‘Inside’: parti-ciperen, overleggen en onderhandelen, of ‘outside’: strijden, verzet plegen, een ei-gen alternatief uitbouwen? Aan de debat-tafel zaten: François Houtart (UCL) en Anne Morelli (ULB), twee academici met bijwijken radicale visies, Rudy De Leeuw (ABVV) en Tim Noonan (ICFTU), twee vakbondsmensen en Marc Bontemps (Ethibel, voormalig directeur van Oxfam-Wereldwinkels België) van de Fair Trade Movement. Moderator was Gie Goris, hoofdredacteur van het ‘wereldwijde’ magazine *MO**.

Marc Bontemps wees op de noodzaak om het economische vlak aan te pakken: van alle internationale organisaties is het im-mers precies de Wereldhandelsorganisatie die veruit de meeste macht heeft, want de middelen bezit om sancties op te leggen. Alternatieve ‘fair trade’-organisaties ver-tegenwoordigen intussen een omzet van miljarden euro en moeten op dit vlak de

strijd aangaan met ‘the powers that be’.

François Houtart, een van de ‘founding fathers’ van de andersglobalistische be-weging, erkende dat er vanuit de wereld van de internationale organisaties tegen-woordig heel wat initiatieven genomen worden om tot een gesprek te komen met de ‘civil world’. Hij herinnerde echter aan de Consensus of Washington: de internationale organisaties werden opgericht na de Tweede Wereldoorlog, door de akkoorden van Bretton Woods, met het doel om de heropbouw te onder-steunen van het dominante economische systeem. Houtart besprak uitvoerig een Sri Lankaans voorbeeld van de nefaste politiek van de Wereldbank en stelde dat de internationale organisaties fundamen-teel in vraag moesten gesteld worden. Hij achtte het niet het moment om te dialogeren: het is nu het moment om een tegenmacht op te bouwen.

Prof. dr. Anne Morelli pleitte voor een militant syndicalisme. Ze zag historische parallellen tussen de revolutionairen van 1789, de communistische militanten van de 20e eeuw en de voorstanders van een betere wereld vandaag. Ze herinnerde eraan dat ten tijde van mei 68 collectes werden gehouden voor de Vietcong-strijders, zodat ze wapens konden kopen en dat de verzetshelden van de Tweede Wereldoorlog geëerd werden om ge-welddaden die vandaag als terroristisch zouden bestempeld worden. Morelli stelde: *“Il y a aujourd’hui une non-violence qui a gagné, mais c’est une non-violence des pauvres”*, pleitte uitdrukkelijk voor *“un usage légitime de la violence”* en daagde het publiek uit om één enkel voorbeeld te

geven van een structurele hervorming zonder geweld. De vraag was volgens haar: *“Laten we het monopolie van geweld aan de machthebbers, of legitimeren we een vorm van geweld bij diegenen die slachtoffer zijn van die macht?”* En voorts: *“Je ne bois pas de coca-cola, mes chaussures ne sont pas Nike, je n’achète pas du chewing gum... et je ne parle pas l’anglais non plus.”*

Rudy De Leeuw (ABVV) was - zoals verwacht - het hier niet mee eens. Hij stelde zijn geloof in een sociale globali-sering en pleitte voor een pragmatische benadering. Volgens hem was het mo-gelijk een maatschappij te modelleren en een tegenmacht op te bouwen tegen monopolies en multinationals. Europa kon hierin een rol spelen, maar dan een ander Europa dan het huidige, één bijvoorbeeld waar voor alles wat met solidariteit te maken heeft niet langer een unaniniteitsvereiste bestaat. De Leeuw verwees naar het historische feit dat reeds in de jaren 1970 gewerkt was aan de creatie van een waarachtige trans-nationale vakbond op Europees niveau. Hij wees het gebruik van geweld door vakbonden af, maar was evenmin bereid om het geweld van de machthebbers te legitimeren. Een hele reeks voorbeelden werd gegeven van samenwerking tussen vakbonden en internationale organisaties zoals de United Nations Development Program (UNDP), de Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwik-keling (OESO), de International Labour Organization (ILO) enz. Cruciaal was volgens hem dat de Internationale Ar-beidsorganisatie dezelfde middelen zou krijgen als de Wereldhandelsorganisatie.

Tim Noonan (International Confederation of Free Trade Unions, ICFTU) begon met te verwijzen naar een ICFTU-document dat recentelijk in Japan was aangenomen en waarin een grote hervorming van de 'global governance authorities' en hun beleid werd gevraagd. Hij stelde dat "globalization disempowers people" omdat ze op wereldvlak plaatsgrijpt en er geen wereldregering bestaat. Noonan pleitte dan ook voor méér governance, ook en vooral op wereldvlak. Hij gaf een aantal voorbeelden van concrete dossiers waarbij vakbonden uit het Zuiden werden geholpen door het ICFTU - deze lokale organisaties vroegen geen wapens, maar internationale steun voor klassieke economische vakbondsacties. Hij stelde geen angst te hebben voor gesprekken met de leden van het Wereld Economisch Forum in Davos, met de Wereldbank enz.: dialoog is immers een essentieel onderdeel van het vakbondswerk, ook en zeker met de tegenstanders. Ten slotte gaf Noonan een aantal voorbeelden van acties waarbij geprobeerd werd "to seek common ground" met ngo's, zoals de Global March Against Child Labour.

Après-débat

Met meer dan 250 inschrijvingen, waaronder 63 van buitenlanders uit 17 landen, was de zaal in het Provinciaal Administratief Centrum waar het colloquium plaatsvond aardig gevuld. Niet alleen was het colloquium daarmee het massaalst bijgewoonde uit het 25-jarige bestaan van Amsab-ISG, ook inhoudelijk mag het een van de vruchtbaarste genoemd worden.

Een internationale, Engelstalige publicatie van de proceedings wordt momenteel voorbereid. Bovendien - en dat was toch een van de hoofddoelstellingen van Amsab-ISG - werden heel wat contacten gelegd met de andersglobalistische beweging; de eerste archiefscheningen werden nog tijdens het colloquium gedaan.

Het Internationaal Colloquium *Anders-globalisme* was een van de vele activiteiten die plaatsgrepen in het kader van Den Jubilee!, een feestjaar voor het 25-jarige bestaan van Amsab-ISG. Later op het jaar, op 2 december, volgt nog het Internationaal Colloquium *Arbeid en Cultuur*.

Humanities, Computers and Cultural Heritage 16e Internationale conferentie van de Association for History and Computing (AHC), Amsterdam, 14-17 september 2005

Bart De Nil, Amsab-ISG

Ons cultureel erfgoed wordt in een sneltreinvaart gedigitaliseerd. In zowat alle erfgoedinstellingen is men druk bezig om de collecties onder meer online of geautomatiseerd te ontsluiten. Daarnaast is men op verschillende niveaus bezig met de zeer belangrijke problematiek van de digitale archivering en nemen informaticatoepassingen in musea en in tentoonstellingen - ook virtuele - een steeds voornamere plaats in. Ook in subsidieaanvragen en beleidsdocumenten zit men gebeiteld met begrippen zoals 'digitaliseren', 'beeldbank' of 'virtueel'. Maar men kan zich de vraag stellen of al dat gegoochel met ICT-begrippen wel berust op een grondige kennis van zaken en is ingebouwd in een langetermijnvisie. In een versnellingsmoment zoals we nu beleven is het belangrijk om stil te staan bij de methodologie en de theoretische implicaties van het gebruik van ICT in de humane wetenschappen en in het cultureel erfgoed. Een belangrijke stap hiertoe werd in 2004 gezet door de Nederlanders Peter Doorn, Leen Breure en Onno Boonstra in hun rapport *Past, Present and*

Future of Historical Information Science. Een rapport dat jammer genoeg in Vlaanderen onopgemerkt is gebleven.

Als kersverse voorzitter van de AHC nam Peter Doorn de inzichten uit deze publicatie en zijn ervaring als hoofd van de geschiedenisafdeling van het Nederlands Instituut voor Wetenschappelijke Informatiediensten ((NIWI) in 2005 opgegaan in een nieuwe organisatie Data Archiving and Networked Services, (DANS)) mee in de organisatie van de AHC-conferentie. Dit resulteerde in een veel bredere opzet dan de vorige AHC-conferenties, die traditioneel waren gericht naar de academische onderzoekswereld. Het programmacomité deed ook een oproep voor papers in de erfgoedsector en bij informatici die zich bezighouden met het ontwikkelen van applicaties voor de cultuurwetenschappen en de erfgoedsector. Papers die zich toespitsen op de methodologie in plaats van op 'me-and-my-database' kregen voorrang. Er kwamen papers uit zowel de erfgoed- als de ICT-sector waaronder vooral een zeer groot aantal GIS-papers (Geografische Informatie Systemen) overwegend uit Nederland, Scandinavië, Duitsland, Oostenrijk, Groot-Brittannië, de Verenigde Staten, Canada en Rusland. Het Zuiden was ondervertegenwoordigd, niet in het minst omdat het Engels de voertaal van de conferentie was, iets dat vaak voor Frans- en Spaanstaligen een drempel is. Maar uiteraard ook omdat de toepassing van informatica in de cultuurwetenschappen een dure zaak is, waardoor het geen prioriteit is in arme(re) landen. Er kwam geen enkele paper uit Vlaanderen.

De beste papers vinden hun weg naar het vakpubliek door middel van publicatie in enkele tijdschriften en een boek dat volgend jaar wordt uitgegeven. Ik beperk mij hier tot wat voor mij de belangrijkste eyeopeners waren.

Zoals bleek uit het aantal ingezonden papers en sessies op de conferentie wordt de historische informatiekunde op dit ogenblik beheerst door het gebruik van GIS. Met de toepassingen van Historische Geografische Informatiesystemen (HGIS of Historical GIS) kan men al een aparte internationale conferentie organiseren. GIS zijn immers dankbare instrumenten om zelfs de meest beperkte dataverzameling in een historisch onderzoek 'op te seksen' door middel van mooie gekleurde kaartjes. Ze geven de mogelijkheid om oude kaarten en archeologische sites op een nieuwe manier te gebruiken in historisch onderzoek. Men kan er ook gemakkelijk subsidiërende instanties mee verleiden of een vertaalslag voor het publiek mee maken door middel van publicaties, tentoonstellingen en websites. Nochtans zijn er vele kanttekeningen te maken bij het gebruik van GIS: zoals voor de statistiek geldt voor GIS het adagio dat men er van alles mee kan bewijzen en beweren. De Brit Ian Gregory is iemand die het gebruik van GIS in de geschiedenis tot zijn ware proporties kan herleiden. In zijn paper gebruikte hij zijn eigen onderzoek als casus om enkele vraagtekens te plaatsen bij GIS. De bottom line is dat GIS ons iets kunnen vertellen over het waar en wanneer maar weinig over het waarom. Kaarten zeggen ons weinig, maar ze kunnen ons wel nieuwe inzichten geven in

bepaalde onderzoeksvragen. GIS zijn niet alleen 'mapping tools' (instrumenten om kaarten te maken) maar vooral krachtige instrumenten om de geografische dimensie van historische datareeksen te analyseren. Bijvoorbeeld, het visualiseren van de verschillen in kindersterfte tussen stedelijke en landelijke gebieden doorheen de tijd.

In Nederland trekken het beleid, de onderzoeksweld en de erfgoedsector ook de kaart van de innovatie en het fundamenteel onderzoek. Hun parapade is het CATCH-programma (acroniem voor Continuous Access to Cultural Heritage (www.nwo.nl/catch)). CATCH is het raamwerk dat onderzoeksprojecten ondersteunt voor de ontwikkeling van nieuwe informaticatechnologieën voor het toegankelijk maken van cultureel erfgoed. Technologieën om bijvoorbeeld in teksten, beelden en geluid te zoeken. In de vorige *Brood & Rozen* ((2005)3) gaf Matthias Vandermaessen een verslag over het WITCHCRAFT-project, voor de ontwikkeling van een systeem om muziek digitaal te ontsluiten. Het bijzondere aan het CATCH-programma is dat het wordt gedragen door de overheid, de humane en exacte wetenschappen én de erfgoedsector. Concreet betekent dit dat de participerende culturele erfgoedinstellingen 25% van de kosten dragen. Momenteel worden tien onderzoeksteams gesubsidieerd voor een totaal van 7,5 miljoen euro. Het is de bedoeling om op kruissnelheid het budget te verhogen tot 12,5 miljoen euro, waardoor men zeventien onderzoeksteams kan financieren. Bedragen waarvan we in Vlaanderen alleen

maar kunnen dromen. Het is uiteraard afwachten of CATCH ook de gewenste resultaten zal opleveren. Maar boven de Moerdijk wordt tenminste een daad gesteld.

Uit de culturele erfgoedsector bracht Patricia Alkhoven van de Koninklijke Bibliotheek van Nederland (KB) een boeiende paper. Zij vertrok vanuit de ervaring van enkele fout gelopen digitaliseringsprojecten binnen de KB. We hebben immers de neiging ons blind te staren op een eindresultaat zonder te beseffen dat de realisatie ervan wegens een gebrek aan kennis soms een calvarieberg is en dat daarbij veel geld en energie over de balk worden gegooid. Daarom pleitte Alkhoven ervoor om, vooraleer te beginnen met digitaliseringsprojecten of een digitaliseringsbeleid in het kader van een collectiebeleid, te investeren in het opleiden van medewerkers. Niet het bijwonen van eenmalige studiedagen maar opleidingen op universitair niveau, zoals de masteropleiding Boek en Digitale Media van de universiteit van Leiden.

Ook onderzoekers die sceptisch staan tegenover al dat digitaal geweld zullen moeten toegeven dat het digitaliseren van het cultureel erfgoed in principe ook dienstbaar kan zijn voor het (historisch) onderzoek. Op voorwaarde dat de 'repository' voldoende groot en representatief is. Volgens de Duitser Manfred Thaller is 'brute power' dé vuistregel bij het opzetten van cultureel erfgoedrepositories. Een vuistregel die als vanzelfsprekend wordt geacht bij censusdatabanken maar nog niet is doorgedrongen in de erfgoedsector.

Thaller gaf het voorbeeld van een website met middeleeuwse manuscripten die door zijn omvattend karakter, de kwaliteit van de digitalisering, de transcripties en de informatie over de context van elk document, een must is geworden voor elke Duitse mediëvist. Een verwijzing naar deze website is nu even gezaghebbend als de traditionele papieren bronnenuitgaven van middeleeuwse documenten. Ook bij een repository van beelden moet de gebruiker ervan overtuigd zijn dat het een gebruiksinstrument is, in plaats van een 'showcase' van leuke foto's uit een collectie. De gebruiker moet in een beeldbank bij wijze van spreken meer kunnen vinden dan in Google. Dit betekent dat repositories honderdduizenden misschien wel miljoenen beelden moeten bevatten. Jammer dat hieraan niet werd gedacht voor al de beeldbanken die in Vlaanderen her en der uit de grond schieten. Uiteraard worden deze beeldbanken meer als marketinginstrumenten voor het cultureel erfgoed van een stad of regio dan als gebruiksinstrumenten opgezet. Maar op termijn is de ICT-firma die bij het aanleveren van de software voor een beeldbank steeds opnieuw de kassa kan passeren, de grootste winnaar. En wie kan het haar kwalijk nemen.

De AHC-conferentie heeft me wederom duidelijk gemaakt dat het gebruik van ICT in de erfgoedsector een enorme vlucht neemt. Er worden in de ons omringende landen relatief grote bijdragen geïnvesteerd in een langetermijnbeleid met onder meer projecten die sectoroverschrijdend zijn. In Vlaanderen doen sommigen hun best om in be-

1 oktober 2005

Hans Mortelmans, Amsab-ISG

paalde domeinen de boot niet te missen. Voorbeelden zijn Digitale Archivering in Vlaamse Instellingen en Diensten (DAVID) en zijn opvolger cDAVID in het domein van het onderzoek naar het digitaal archiveren en de expertise die het Centrum voor Teksteditie en Bronnenstudie (CTB) heeft opgebouwd inzake digitale edities van literaire teksten. Maar enkele zwaluwen maken de lente nog niet. Willen we betekenisvolle stappen vooruitzetten dan moeten het beleid, de onderzoekswereld en de erfgoedsector inzien dat we sectoroverschrijvend moeten werken. Het financieren van projecten van afzonderlijke instellingen is niet meer dan wat rommelen in de marge. Dit is trouwens ook een van de belangrijkste beleidsaanbevelingen uit het onderzoeksrapport *Beleidsvisies voor digitaal erfgoed in Vlaanderen: een beleidsverkenkend onderzoek*,⁽¹⁾ dat begin van dit jaar werd voorgesteld. Nu nog hopen dat dit rapport ook wordt gelezen.

(1) Voor de bespreking ervan zie B. DE NIL, Vlaams digitaal erfgoed onder de loep. In: *Historia en Informatica*, (2005)2, p. 1-2 (www.historiaeninformatica.org).

Louis Paul Boon-homme in Gent, literaire wandeling,

“Is Aalst onmiskenbaar verbonden met Louis Paul Boon, Gent is dat evenzeer, wel discreter.” Zo opent Leo Ponteur (Willemsfonds) de dagbrochure van de Louis Paul Boonwandeling. Al enkele jaren koesterde het Willemsfonds Gent & Gentbrugge het plan om samen met het Louis Paul Boongenootschap de grote schrijver zijn plaats te geven in Gent. De keuze viel op een cultuurwandeling die met Amsab-ISG, Honest Arts Movement (HAM) en de collega's van het Vermeylenfonds Gent werd uitgewerkt tot een gemeenschappelijk opzet. De Gentse ‘rode wandeling’ die Amsab-ISG al enkele jaren organiseert bevordert de samenwerking met de socio-culturele verenigingen. Dat wordt op prijs gesteld door onze leden. Na het succes van De Nacht van de Geschiedenis (met Davidsfonds) en Gent Ondersteboven (Linx+) was ook nu de nieuwsgierigheid van heel wat Amsab-leden gewekt.

Boon in Gent

In 1954 kreeg Louis Paul Boon de aanbieding om als redacteur te beginnen voor de krant *Vóoruit*. Na het verschijnen van de *Kapellekensbaan* in 1953, was zijn naam gevestigd in het literaire milieu. Zijn talent had hij echter op geen enkele manier

Louis Paul Boon op de redactie van *Vóoruit* (foto Roghes)

kunnen verzilveren omdat behoudsgezind Vlaanderen een lastercampagne tegen de auteur en zijn boeken voerde. Sinds 1950 werkte hij los-vast voor *Vóoruit*, dankzij de voorspraak van Richard Minne. Maar op zijn tweeënveertigste verwierf Boon dan toch vast werk en een degelijk inkomen. Hij pendelde elke werkdag met de trein van Erembodegem naar Gent, enkel om zijn brood te verdienen. Boon had genoeg aan Aalst om zijn mens- en wereldbeeld vorm te geven, net zoals Ensor aan Oostende zijn handen vol had. Bovendien werd Boon steeds meer geplaagd door reisangst, zelfs voor kleine afstanden. Een bezoek aan de Amsterdamse Arbeiderspers was voor hem een hele klus. Van de nood een deugd makend werd de trein een

belangrijk decor voor zijn *Boontjes*, die hij vanaf 1959 dagelijks afleverde. Het mag een klein mirakel genoemd worden dat Boon zijn werk voor *Vóoruit* achttien jaar heeft volgehouden. Hij had voor zichzelf ondertussen wel de vierdagenweek ingevoerd en zijn zondagsdienst bekort. Over zijn collega en - in zovele opzichten - voorganger Richard Minne schreef Boon dat *“hij zich oud had geschreven”* ⁽¹⁾ in de redactielokalen van *Vóoruit*. Op zijn beurt was Boon achter de glasgevel van Het Licht een oude man geworden toen hij op 1 april 1972 met vervroegd pensioen ging. Het lijkt geen twijfel dat hij de jaren liever aan zijn schrijftafel in Erembodegem had zien verstrijken. Toen hij zijn Gentse werkplek verliet en er zijn ‘blote madammen’ van de muur haalde

liet hij geen sporen achter, alleen een schat aan verhalen over zijn eigenaardigheden, en natuurlijk, over de mythisch geworden schrans- en drinkpartijen in het naburige Keetje.

Op zoek naar Louis

Een indrukwekkende stoet van 143 Boonliefhebbers vertrok op 1 oktober rond 11 uur van het Lakenmetershuis op de Vrijdagmarkt naar 't Zuid. Bij het beeld van Anseele op het Frankrijklein schetste Rik Hemmerijckx een portret van Boon als linkse redacteur. Op uitnodiging van Bert Van Hoorick begon Boon in 1945 bij *De Roode Vaan*. Maar hij constateerde snel dat zelfs in kunstzaken de Kommunistische Partij het laatste woord had. Boon, voor wie onafhankelijkheid minstens zo belangrijk was als engagement, was na één jaar hard werken niet meer welkom. Het dagblad *Vooruit* bood hem de redactionele vrijheid die hem dierbaar was. Dit belette hem niet om ook hier zijn oversten tegen de schenen te schoppen, Achiël Van Acker niet uitgezonderd. Maar de dwarsligger kon ook loyaal zijn. In Erembodegem stond Boon meermaals op de BSP-lijst. Nauwelijks een paar dagen voor zijn dood in 1979 ontving hij nog Karel Van Miert, Marc Galle en Bert Van Hoorick. Ze hadden hem graag op de socialistische lijst voor de Europese verkiezingen geplaatst. De doodzieke Louis, die moeilijk iets kon weigeren, scheen ermee in te stemmen.

Na een druppel in het Feestpaleis van Vooruit stond een stoofpot klaar in de voormalige kathedraal van de socialistische pers, Het Licht, het huidige Backstage. Een enkeling was stiekem de trap

opgelopen naar de vroegere werkplek van Boon. Hij trof er slechts toneeltributen aan. Tijdens het middagmaal waren getuigenissen over Boon gepland. De groep bleek te omvangrijk om de sprekers te kunnen horen. Meezingen kon wel, met Walter De Bucks *Koevoet is beter dan boelie!*

De slotactiviteit in het Lakenmetershuis werd ingezet door Willie Verhegghe die voordroeg uit zijn *Gevaarlijke hond: een poëtische hommage aan Louis Paul Boon*. Gedichten schrijven óver een schrijver vind ik een stap te ver, welke kwaliteiten die gedichten ook mogen hebben. Bob Van de Voorde haalde vermakelijke herinneringen op aan Louis. We kennen de verhalen van Boon die een uiltje knapte tijdens zijn uren, of die Jeanneke meebracht naar de redactie om sneller naar huis te kunnen. Het deed toch deugd om ze nog eens te horen. Meester Piet Van Eeckhaut, die Boon indertijd bijstond bij zijn onderzoek in het gerechtsarchief, kon zijn *Pleidooi Pro Louis Paul Boon te Gent* helaas niet brengen en ook Freek Neiryndck verscheen niet op het appèl. Prosper De Smet (Polleke Pluym) was een week eerder overleden na een ongeval met zijn fiets. Er restte nog de uitreiking van de Isengrimusprijs van het Louis Paul Boongenootschap. Na Jeanneke Boon en Paul de Wispelaere ging de tweejaarlijkse prijs nu naar Bert Vanheste. Deze uitgeweken West-Vlaming heeft zowel aan de universiteit van Nijmegen als daarbuiten het werk van Boon onder de aandacht gebracht. In 2004, bij de herdenking van de 25e sterfdag van Boon, verscheen zijn 'averechtse leeswandeling' *De baan op met Boon*.

De prijsuitreiking ging gepaard met de nodige academische plechtstatigheid en breedvoerige redevoeringen over het belang van Boon voor de Nederlandstalige literatuur. Eerlijk gezegd, een gevoel van moedeloosheid bekreep mij, en ik was niet alleen. We waren naar Gent gekomen om Louis Paul Boon te zoeken en hadden weinig gevonden. Thuisgekomen bladerde ik door de verzamelde *Boontjes*. In deze richting werkte het wel: er zat wel wat Gent in *Boontje*. In zijn cursiefje *De Richard Minnestraat* vinden we een prachtig tableau:

"[...] Hier in deze stad, die oud en blind is, ziet ge slechts de huizen, de straatstenen, en daarboven een smalle streep hemel gelijk een stuk smotsig zeildoek. Ik kom daar toe om zeven uur in de morgen, als de straatlantaarns nog wat branden, de schemer begint door te breken en langs alle kanten de fabriekssirenes aan het gillen gaan [...]" ⁽²⁾

Over zijn werk op de redactie van *Vooruit* schreef hij geestige cursiefjes:

"[...] Wetend dat ik mij de nek ga breken, stap ik dan op zondag naar het werk. Ik zit er dan heel alleen om de krant te vullen met allerlei gruwelijke dingen, waar ik in de week nooit van hoor. [...] De schrik slaat me dan om het hart. 'Wat voor wereld is dat toch, op zondag'." ⁽³⁾

*"Ik had willen spijbelen vandaag, en morgen ook nog.
Het zou niet mogen zijn, dat men de*

eerste dag na het verlof al naar het werk moet opstappen. Met sommige beatniks droom ik ervan, een eeuwigdurend betaald verlof te krijgen, op een strand vol zonneschijn te wonen, en alleen nog te doen wat ik graag doe. [...] Doch nee, dat zijn dromen die ik in mijn broekzak moet steken. [...] Ik moet de krant helpen vullen met moord en doodslag, met botsingen en botsingen. Alsof de wereld één grote auto-skooter geworden is." ⁽⁴⁾

"Ik zal u wel reeds mijn werkhok beschreven hebben: een soort van vergaderzaal vol met schrijftafels, en kasten aan de wanden, en in de vloer vergeelde stapels kranten die stilaan scheefzakken. En daar midden in ik, klein en verloren." ⁽⁵⁾

Tot mijn bevreemding kan ik nog lang doorgaan met citeren. Zo hadden we het wellicht moeten doen: vertrekkend van Boons barbarismen, volksuitdrukkingen, stijlgebreken, in- en uitvallen, zijn unieke universum weer opbouwen. Uit de kipkap van de *Boontjes* valt een volwaardige Boonwandeling te destilleren, maar dan voor een kleine groep.

Deze Boondag te Gent was een te groot succes.

(1) L.P. BOON, *Memoires van Boontje*, Amsterdam: Uitgeverij de Arbeiderspers, 1988, p. 134-135.

(2) L.P. BOON, *Memoires [...]*, p. 124.

(3) L.P. BOON, *Zondagwerk (Boontje)*. In: *Vooruit*, 16/10/1961.

(4) L.P. BOON, *Op het werk (Boontje)*. In: *Vooruit*, 22/08/1963.

(5) L.P. BOON, *Jongeren (Boontje)*. In: *Vooruit*, 24/10/1963.

WALTER PREVENIER EN ROMAIN VAN EENOO (RED.),
Geschiedenis van Deinze.
Deel 2 - Deinze en Petegem in de 19e en 20e eeuw

 Gaëtan Regniers, journalist

Dit lijvige, 561 bladzijden tellende boek is het tweede deel van de geplande trilogie over de geschiedenis van de Oost-Vlaamse provinciestad aan de Leie. Deel 1 verscheen in 2003 en behandelt de middeleeuwen en de nieuwe tijd. De keuze om de hedendaagse geschiedenis van Deinze en 'kleine broer' Petegem-aan-de-Leie samen te boek te stellen heeft niet enkel te maken met de realiteit dat beide gemeenten nu politiek en bestuurlijk één entiteit vormen (samen met negen andere deelgemeenten). De twee kernen hebben ook een verleden met veel gemeenschappelijke kenmerken. De scheiding mag voor een buitenstaander dan wel abstract lijken (Deinze en Petegem lopen gewoon in elkaar) bij de bevolking leeft ze nog steeds. Een inwoner van Petegem noem je niet ongestraft Deinzenaar en omgekeerd. In 1842 lokte een mogelijke vereniging van beide kernen nog een heuse politieke rel uit en ook in de jaren 1960 verliep het fusieproces niet zonder slag of stoot. Leuk om weten is dat de benaming 'Leiestad' werd overwogen toen het in 1971 tot een fusie kwam (ook Astene en Zeveren werden toen aan Deinze gehecht).

Klassieke stadsgeschiedenis

In vijf hoofdstukken wordt een beeld geschetst van respectievelijk de politieke evolutie, de economische bedrijvigheid, het sociaal leven en onderwijs en cultuur in de Canteclerstad. Deze thematische indeling is alleszins verdedigbaar, zeker omdat elk hoofdstuk chronologisch is opgebouwd. Het relaas van de politieke evolutie en instellingen vat aan bij het einde van het Ancien Régime. Deinze speelde geen rol van betekenis in de Brabantse Omwenteling noch in de revolutie van 1830. Niet verwonderlijk ook

voor een stadje van nauwelijks 3000 zielen (dichte buur Petegem-aan-de-Leie telt er amper 783) dat geen adel noch machtige abdijen of ambachten die naam waardig bezat. Evenmin opzienbarend is het feit dat de macht tijdens de 19e eeuw decennialang in handen was van de katholieke partij. De liberalen volgden op afstand en waren enkel van 1869 tot 1872 kortstondig aan het bewind. Het duurde tot na de Eerste Wereldoorlog vooraleer zij opnieuw aan de macht kwamen. Toen de socialisten in 1894 voor het eerst deelnamen aan de verkiezingen konden zij met hun 587 stemmen evenmin veel gewicht in de schaal leggen. De politieke ontwikkeling wordt te eng opgevat, zodat de meeste aandacht gaat naar de verkiezingen. Voor de boeiende discussie over de forse uitbreiding van de tweede fusie (1977) is het wachten op het derde deel van de *Geschiedenis van Deinze* (december 2006). Het eerste hoofdstuk is te wisselvallig en te lang uitgesponnen om boeiend te blijven, met uitzondering van de sterk onderbouwde bijdragen van Tony Vanhee over de wereldoorlogen. Het economische luik (Bram Beelaert en Frederik De Cocker) is zonder meer het pièce de résistance van deze stadsgeschiedenis. We leren er onder meer hoe Deinze en Petegem uitgroeiden tot dé centra voor kindervagens, maar ook hoe deze industrie - net zoals de zijde- en bretellenweverijen - in de jaren 1960 zo goed als verdween. De auteurs combineren een grondig bronnenonderzoek met een erg heldere synthese van de economische ontwikkelingen van de laatste twee eeuwen.

Onder de titel *Ontspanning, sport en spel* levert Nele Bracke een korte bijdrage over het ontspanningsleven. Bracke formuleert enkele boeiende conclusies over de overlevingswijze van zuilgebonden organisaties. Verder onderzoek moet uitmaken hoe de relatie was tussen het ongebonden ontspanningsaanbod en het zuilgebonden verenigingsleven. Jan Art boog zich als onbetwiste specialist terzake over de kerkelijke ontwikkelingen. Het uitgangspunt van zijn betoog - waarom scoort Deinze qua kerkelijkheid laag ten opzichte van vergelijkbare steden? - krijgt aan het einde een genuanceerd antwoord: "Niet de lage Deinse kerkelijkheidsscore maar wel de sterke katholieke aanwezigheid vraagt om verklaring." Voer voor verder onderzoek.

Het onderdeel *Onderwijs en cultuur* geniet dan weer heel veel aandacht. Met Paul Huys en Willy Jonckheere zijn dan ook twee specialisten aan het woord. De bijdrage over de architectuur had dan weer wat meer aandacht mogen krijgen. Het ware boeiend na te gaan waarom Deinze vandaag amper een stenen erfgoed heeft, een problematiek die erg actueel is.

Bekroond door de 'Académie Royale'

Het bijzondere van deze publicatie is de wisselwerking tussen amateurhistorici en academisch gevormde auteurs. Het initiatief voor de stadsgeschiedenis werd genomen door het bestuur van de Kring voor Geschiedenis en Kunst van Deinze en de Leiestreek (KGK). Omdat de vereiste mankracht deze van de Kring te boven ging werden

externe auteurs aangezocht om de teksten voor hun rekening te nemen, weliswaar in wisselwerking met de kennis en expertise van de leden van de heemkundige kring. De daardoor verwachte meerwaarde komt echter te weinig uit de verf. Sommige auteurs nemen de bekende 'grote' geschiedenis als leidraad en plakken daar het lokale verhaal aan. De voornaamste kritiek op dit werk is dat het niet veel meer is geworden dan een synthese van bestaande literatuur. Van het wegwerken van leemten in de kennis van het lokale verleden is veel te weinig in huis gekomen en de lezer blijft dan ook deels op zijn honger zitten. Dat mondelinge bronnen en egodocumenten grotendeels onbenut bleven is een teken aan de wand. Als bouwsteen voor verder onderzoek is de *Geschiedenis van Deinze en Petegem* echter van onschatbaar belang. Het boek werd dan ook terecht bekroond met de Anton Bergmann-prijs. Deze prijs wordt vijfjaarlijks toegekend aan de auteur van een Nederlandstalige historische studie gewijd aan een gemeente. De Académie Royale de Belgique overhandigde de prijs in mei 2005 aan de KGK. Menige stad kan een voorbeeld nemen aan een prestigieus project als de *Geschiedenis van Deinze*, dat dan nog eens heel mooi uitgegeven is.

W. PREVENIER & R. VAN EENOO (red.), *Geschiedenis van Deinze. Deel 2 - Deinze en Petegem in de 19e en 20e eeuw*, Deinze: Stadsbestuur, 2005, 563 p.

A U T E U R S

Karen Celis (°1972) is historica, gediplomeerde in de vrouwenstudies en doctor in de politieke wetenschappen (VUB). Ze is als docente verbonden aan de Hogeschool Gent, vakgroep Bestuurskunde en Publiek Management. In het interuniversitaire post-graduaat vrouwenstudies verzorgt ze het vak staat en ongelijkheid. Ze publiceert over de geschiedenis van de vrouw in de 19e en de 20e eeuw en over gender en politiek. Een aantal van haar recente publicaties:

K. CELIS, Les élues féminins [sic] et la représentation des femmes: réflexions méthodologiques. In: P. MEIER & B. MARQUES-PEREIRA (red.), *Genre et science politique en Belgique et en Francophonie*, Brussel: Académia Bruylant, 2005, p. 115-123; P. MEIER & K. CELIS (red.), *Vrouwen vertegenwoordigd, Wetstraat gekraakt? Representativiteit feministisch bekeken. Tweespraak Vrouwenstudies 4*, Brussel: VUBPRESS, 2004; K. CELIS, In het belang van vrouwen. Vertegenwoordigers (m/v) en de constructie van de vertegenwoordigde (v). In: *Res Publica*, (2004)4, p. 486-511; K. CELIS, The Abortion Debates in Belgium (1974-1990). In: D. STETSON (red.), *Abortion Politics, Women's Movements and the Democratic State. A comparative Study of State Feminism*, New York: Oxford University Press, 2001, p. 39-61.

karen.celis@hogent.be

Denise De Weerd (°1930) is doctor in de letteren en wijsbegeerte (geschiedenis) (UGent). Zij was, na enkele jaren les te hebben gegeven in het middelbaar onderwijs, vanaf 1958 verbonden aan de Koninklijke Bibliotheek van België, vervulde er achtereenvolgens verschillende functies en was hoofdconservator tot 1993.

Ze was lid van de afdeling Bibliotheekwezen van de Algemene Conferentie der Nederlandse Letteren en voorzitter van de raad van bestuur van het Centrum voor de bibliografie van de neerlandistiek. In 1971 behaalde zij de driejaarlijkse Camille Huysmansprijs.

Zij schreef een aantal boeken en artikels over de geschiedenis van de socialistische arbeidersbeweging en van de vrouwen in België: *En de vrouwen?* (1980), *De dochters van Marianne* (1997) en het hoofdstuk Bread and Roses. Pragmatic Women in the Belgian Workers' Party. In: *Women and Socialism; Socialism and Women*, Berghen Books, 1998.

Zij is lid van de redactie van het tijdschrift *Socialistische Standpunten* sinds 1968 en van *Archief- en Bibliotheekwezen in België* sinds 1976.

Zij zetelt in de raad van bestuur van Amsab-ISG, van de Vrienden van de Sint-Pietersabdij In Monte Blandinium en van de vrienden van het Historisch Archief- en Documentatiecentrum van het stedelijk onderwijs De School van Toen.

dedewe@skynet.be

Geraldine Reymenants (°1975) is licentiate geschiedenis (UGent, 1997) en ge-diplomeerde in de aanvullende studie vrouwenstudies (Universiteit Antwerpen, 1998). Ze promoveerde in 2005 aan de UGent tot doctor in de geschiedenis op het proefschrift *Vrouweninvloed in het literaire veld. De medewerking van vrouwen aan katholieke Vlaamse tijdschriften, weekbladen en kranten, 1900-1940*. Ze is momenteel als coördinator Onderzoek & Studies verbonden aan het Instituut voor de gelijkheid van vrouwen en mannen in Brussel.

Ze publiceerde onder meer: Marie Elisabeth Belpaire: bezielster van het tijdschrift Dietsche Warande en Belfort. In: A. DEREERE & H. VAN BEECK (red.), *Marie Elisabeth Belpaire (1853-1948). Facetten van een levenswerk*, Antwerpen: Stichting Maria-Elisabeth Belpaire vzw, 2002, p. 163-194; La Bergère d'un immense troupeau d'âmes. Betsie Hollants' leven in dienst van katholieken, joden en vrouwen. In: *Brood & Rozen. Tijdschrift voor de Geschiedenis van Sociale Bewegingen*, 3(2003)8, p. 49-63; (met Marysa Demoor) Vrouwenstemmen in Vlaamse oorlogskranten, 1914-1918. In: *Tijdschrift voor Geschiedenis*, 118(2005)1, p. 5-21; Den invloed der vrouw in de samenleving. Waarom vrouwen ontbreken in Van Nu en Straks en niet in katholieke tijdschriften. In: R. DE BONDT, G. REYMANANTS, H. VANDEVOORDE (red.), *Niet onder één vlag. Van Nu en Straks en de paradoxen van het fin de siècle*, Gent: KANTL, 2005, p. 197-211 (ter perse).

geraldine.reymenants@telenet.be

Maarten Van Ginderachter (°1973) is germanist en historicus (UGent). Hij promoveerde in 2005 tot doctor in de geschiedenis op een proefschrift over de nationale kwestie in de BWP (1885-1914). Momenteel is hij als postdoctoraal onderzoeker van het Bijzonder Onderzoeksfonds verbonden aan de vakgroep Nieuwste Geschiedenis van de UGent. Zijn onderzoeksinteresses zijn: nationale identiteit en sociaal-democratie, history from below (natievorming van onderuit bekeken) en Waalse beweging. Naast diverse artikelen in nationale en internationale vaktijdschriften (o.a. over gender in het Vlaams-nationalisme) publiceerde hij *Het rode vaderland. De vergeten geschiedenis van de communautaire spanningen in het Belgische socialisme voor WOI*, Tielt/Gent: Lannoo/Amsab-ISG, 2005 en *Le chant du coq. Nation et nationalisme en Wallonie depuis 1880* (Jan Dhondt, Cahiers nr. 3), Gent: Academia Press, 2005.

maarten.vanginderachter@UGent.be

REVIEWS 2005

Biltereyst Daniel

Hoogleraar film-, tv- en culturele mediastudies, werkgroep Film- en TV-Studies, vakgroep Communicatiewetenschappen, Universiteit Gent

Bos Dennis

Universitair docent, sectie Vaderlandse Geschiedenis, Universiteit Leiden

Deneckere Gita

Docente hedendaagse geschiedenis, Universiteit Gent

Hooghe Marc

Hoofddocent politieke wetenschappen, K.U. Leuven

Vanfracchem Stephan

Research consultant, Alfaport Antwerpen

Brood & Rozen

TIJDSCHRIFT VOOR DE GESCHIEDENIS VAN SOCIALE BEWEGINGEN

Driemaandelijks tijdschrift uitgegeven door
Amsab-Instituut voor Sociale Geschiedenis
Bagattenstraat 174, 9000 Gent
Tel.: (09)224.00.79 / Fax: (09)233.67.11
e-mail: broodenrozen@amsab.be
Voorzitter: Herman Balthazar
Directeur: Wouter Steenhaut

Brood & Rozen is tevens te verkrijgen bij:

ACCO-Leuven, Tiensestraat 134, 3000 Leuven

DE GROENE WATERMAN, Wolstraat 7, 2000 Antwerpen

Boekhandel FORUM, D. Boucherystraat 10, 2800 Mechelen

Boekhandel MARNIX, Nederkouter 209, 9000 Gent

Nieuwscentrum WALRY, Zwijnaardsesteenweg 6, 9000 Gent

Marxistisch Antiquariaat AURORA, Jean Volderslaan 34, 1060 Brussel

AANKONDIGING

Verhalenbank STAM

In het STAM, het nieuwe Gentse Stadsmuseum, wordt plaats voorzien voor een interactieve verhalenbank, die de bezoekers aspecten van het immateriële geheugen van de stad leert kennen. Bekende en onbekende Gentenaars en niet-Gentenaars, zij hebben allen grote en kleine indrukken over de stad nagelaten. Op de verhalenbank is er plaats voor pittige verhalen, gevatte opmerkingen, merkwaardige beschrijvingen, leuke of minder leuke anekdotes ... De enige voorwaarde is dat deze verhalen, opmerkingen, anekdotes ... de sfeer in de stad tijdens een bepaalde periode of op een welbepaald (scharnier)moment, kortom 'l'air du temps', treffend weergeven.

De verhalen, opmerkingen, anekdotes ... kunnen afkomstig zijn uit zeer verschillende bronnen: originele documenten, literaire teksten, memoires, herinneringen of getuigenissen, dagboeken of brieven, artikels uit kranten of tijdschriften, affiches, aankondigingen, (reclame)slogans voor Gentse producten, manifestaties of evenementen ... Wij zoeken niet uitsluitend 'mooie' literaire citaten, ook korte, snedige, grappige of ontroerende opmerkingen interesseren ons. Dit is meteen de reden waarom wij op u een beroep willen doen. Dergelijke verhalen, anekdotes ... 'vindt' men niet, men 'ontmoet' ze veelal toevallig. Vandaar onze vraag.

Als u tijdens opzoekingen, onderzoek, lectuur allerhande een interessante 'ontmoeting' heeft, wilt u ze ons signaleren? Voor het formulier met de volledige bibliografische referenties, nodig voor het gebruik en het verwerken van het betreffende citaat, kan u altijd mailen naar:
maria.dewaele@gent.be

Maria De Waele
Bijlokekaai 7 B, 9000 Gent
[T] 32-(0)9-269/87/99
[E] maria.dewaele@gent.be

p&v

bank